

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Факультет обліку і аудиту
Кафедра обліку в державному секторі економіки та сфері послуг

Задорожний Максим Володимирович

**Кодекс етики професійного бухгалтера та
аудитора / Code of ethics for professional
accountant and auditor**

спеціальність: 071 – Облік і оподаткування
магістерська програма – Міжнародний облік

Магістерська робота за освітньо-кваліфікаційним рівнем “магістр”

Виконав студент групи
ОМОм-21
Задорожний М.В.

Науковий керівник:
к.е.н., Муравський В.В.

Магістерську роботу допущено до
захисту
“ ” _____ 2018 р.

Завідувач кафедри

Тернопіль – 2018

АНОТАЦІЯ

Задорожний М.В. Кодекс етики професійного бухгалтера та аудитора. – Рукопис. – Дослідження на здобуття ступеня освіти «магістр» за спеціальністю – облік і оподаткування. – Тернопільський національний економічний університет. – Тернопіль, 2018.

Розглянуто та подано пропозиції щодо дотримання Кодексу професійної етики бухгалтерів та аудиторів. Побудовано систему бухгалтерського обліку та аудиту як професійної діяльності, на теоретичному рівні визначені складові бухгалтерського обліку як професійної діяльності. Визначено вплив культури і освіти на розвиток бухгалтерського обліку та аудиту. Встановлена залежність у способі ведення бухгалтерського обліку і менталітету бухгалтера та аудитора.

ANNOTATION

Zadorognyi M.V. Code of ethics for professional accountant and auditor. – Manuscript. – This research is to submit a Master of Economics of Enterprise degree on specialization – accounting and taxation. – Ternopil national economic university. – Ternopil', 2018.

Proposals regarding compliance with the Code of Professional Ethics of Accountants and Auditors are considered and submitted. The system of accounting and auditing as the professional activity has been developed as well as the components of accounting as a professional activity have been determined on the theoretical level. The impact of culture and education on accounting and auditing development has been determined. The dependence between the way of record keeping and the accountant's and auditor's mentality has been determined.

РЕЗЮМЕ

Дипломна робота містить 102 сторінки, 7 таблиць, 17 рисунків, список використаних джерел із 81 найменування, 1 додаток.

Метою дипломної роботи є комплексне вирішення проблеми розвитку бухгалтерського обліку та аудиту як професійної діяльності шляхом впровадження у діяльність Кодексу професійної етики бухгалтерів та аудиторів, який ґрунтується на засадах соціально орієнтованої економіки.

Об'єктом дослідження є бухгалтерський облік та аудит як професійна діяльність в системі управління підприємством.

Предметом дослідження є теоретичні та організаційні основи формування професійно-етичних якостей у бухгалтерів та аудиторів в їх професійній діяльності.

Одержані висновки і їх новизна: Розглянуто та подано пропозиції щодо дотримання Кодексу професійної етики бухгалтерів та аудиторів. Побудовано систему бухгалтерського обліку та аудиту як професійної діяльності, на теоретичному рівні визначені складові бухгалтерського обліку як професійної діяльності. Визначено вплив культури і освіти на розвиток бухгалтерського обліку та аудиту. Встановлена залежність у способі ведення бухгалтерського обліку і менталітету бухгалтера та аудитора.

Ключові слова: облік, аудит, етика, професійна діяльність, Кодекс етики.

RESUME

Thesis contains 102 pages, 7 tables, 17 figures, list of sources with 81 titles, 1 application.

The aim of thesis is a comprehensive solution to the problem of accounting and auditing development as a professional activity by introducing the Code of Professional Ethics of Accountants and Auditors, which are based on the socially oriented economy principles.

Object is an accounting and auditing as a professional activity in the enterprise management system.

The subject is the theoretical and organizational foundations for the formation of professional and ethical qualities for accountants and auditors in their professional activities.

The resulting conclusions and innovations: Proposals regarding compliance with the Code of Professional Ethics of Accountants and Auditors are considered and submitted. The system of accounting and auditing as the professional activity has been developed as well as the components of accounting as a professional activity have been determined on the theoretical level. The impact of culture and education on accounting and auditing development has been determined. The dependence between the way of record keeping and the accountant's and auditor's mentality has been determined.

Key words: Accounting, Audit, Ethics, Professional Activities, Code of Ethics

ЗМІСТ

ВСТУП	2
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА АУДИТУ ЯК ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	
1.1. Система бухгалтерської професійної діяльності: елементи та взаємодія.....	5
1.2. Методичні та організаційні основи аудиту як професійної діяльності.....	15
Висновки до розділу 1.....	26
РОЗДІЛ 2 ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ БУХГАЛТЕРІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ДИСПРОПОРЦІЙ	
2.1. Моральні та соціо-культурні цінності в бухгалтерській діяльності	28
2.2. Вплив національного менталітету на етику професійного бухгалтера.....	38
2.3. Впровадження кодексу етики професійних бухгалтерів в Україні та за її межами.....	49
Висновки до розділу 2.....	65
РОЗДІЛ 3 ПРОФЕСІЙНИЙ АУДИТ ПРИ ЗАПРОВАДЖЕНІ КОДЕКСУ ЕТИКИ АУДИТОРА В УКРАЇНІ	
3.1 Кодекс професійної етики у вітчизняній практиці аудиту.....	67
3.2. Незалежність аудитора як індикатор його професійності.....	75
3.3. Якість як головний вектор розвитку сучасного професійного аудиту.....	84
Висновки до розділу 3.....	97
ВИСНОВКИ	99
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	103
ДОДАТКИ	110

ВСТУП

Актуальність теми. Розвиток економіки повинен забезпечувати розвиток суспільства в цілому, сприяти підвищенню рівня соціальної захищеності населення. У зв'язку з цим представники професії визнають необхідність проведення змін на регуляторному рівні з метою наближення завдань бухгалтерського обліку та аудиту до суспільних інтересів. Сучасна бухгалтерська професія – продукт постіндустріальної економіки, який підтримується переважно приватним капіталом. При цьому вона зазнає впливу усіх явищ, притаманних економіці в цілому. Ця професія стає дедалі складнішою для опанування. Забезпечення достовірності публічної фінансової звітності, захист інтересів широкого кола власників та інтересів суспільства в цілому – головна місія аудиту у відкритому суспільстві з ринковою економікою. Особливо актуалізується ця місія в умовах сучасної глобальної економічної кризи, коли запорукою громадської довіри до бізнесу в значній мірі є результати діяльності незалежних професійних аудиторів.

Діяльність бухгалтерів та аудиторів повинна відповідати певним правилам та стандартам, які забезпечують якісь надання обліково-аудиторських послуг. Професійна етика у будь-якій професії є кодексом правил, які визначають поведінку спеціаліста під час виконання ним службових завдань, а також норм, які відповідають чинним законам та іншим нормативним документам, професійним знанням, відносинам у колективі, ґрунтовному усвідомленню відповідальності за виконання своїх професійних обов'язків. Завдання фахової етики полягає в тому, щоб охопити складний процес відображення професійних відносин у площині моральної свідомості спеціаліста, який працює у певній галузі. Відсутність етичної поведінки у взаємовідносинах між зацікавленими сторонами, недотримання або ігнорування норм та правил може призводити до виникнення непорозумінь у відносинах між особами, які надають послуги та їх клієнтами, а також до корупції.

Проблеми розробки, впровадження та застосування етичних норм в обліковій та аудиторській діяльності розглядали в наукових працях та публікаціях

науковці К.В.Безверхий, В.П. Бондар, Ф.Ф. Бутинець, Л.В. Гуцаленко, А.Г. Загородній, Г.Г. Кірейцев, А.М. Кузмінський, М. Р. Лучко, М.О.Ніконович, В.О. Озеран, В.Ф. Палій, О.А. Петрик, О.М. Петрук, О.Ю. Редько, Л.В. Чижевська та інші. Використовуючи теоретичні напрацювання науковців щодо розробки кодексів етики професійних бухгалтерів та аудиторів необхідно розробити методики їх практичного застосування, що і визначило актуальність теми дослідження.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є комплексне вирішення проблеми розвитку бухгалтерського обліку та аудиту як професійної діяльності шляхом впровадження у діяльність Кодексу професійної етики бухгалтерів та аудиторів, який ґрунтується на засадах соціально орієнтованої економіки.

Для досягнення мети в роботі сформовано наступні основні завдання:

- визначити теоретичні основи бухгалтерського обліку як професійної діяльності, включаючи визначення поняття «бухгалтерська професійна діяльність»;
- дослідити розвиток професійної етики бухгалтерів в Україні та світі й обґрунтувати способи її нормативної підтримки;
- конкретизувати зміст професійно-етичних якостей бухгалтерів і визначити підходи до їх формування у системі вищої освіти;
- виявити особливості та визначити чинник практичної організації професійної аудиторської діяльності в Україні;
- дослідити особливості імплементації та організації професійної аудиторської діяльності на основі Кодексу професійної етики аудиторів;
- з'ясувати можливість побудови системи зовнішнього та внутрішнього контролю якості професійних аудиторських послуг.

Об'єктом дослідження є бухгалтерський облік та аудит як професійна діяльність в системі управління підприємством.

Предметом дослідження є теоретичні та організаційні основи формування професійно-етичних якостей у бухгалтерів та аудиторів в їх професійній діяльності.

Методи дослідження. Обґрунтування теоретичних узагальнень і аргументація висновків забезпечені використанням таких методів дослідження: абстрагування – при побудові системи бухгалтерського обліку та аудиту як професійної діяльності; логіко-гносеологічний – для визначення та поглиблення понять; порівняльно-правовий – для визначення рівня розвиненості національного законодавства у сфері регулювання бухгалтерської та аудиторської професійної діяльності. У процесі дослідження формування професійно-етичних якостей бухгалтерів та аудиторів використано методи аналізу і синтезу, абстрагування та конкретизації, індукції та дедукції, спостереження. Застосування історичного і логічного методів дослідження дало змогу розвинути існуючі теоретичні уявлення про професійну діяльність бухгалтера та аудиторів через дотримання кодексів професійної етики.

Інформаційною базою дослідження стали вітчизняні законодавчі та нормативні документи з питань організації бухгалтерської та аудиторської діяльності, нормативні акти, стандарти та кодекси етики міжнародних професійних об'єднань бухгалтерів та аудиторів, інформація з досліджуваного підприємств ТВФ «Тернопіль Хлібсервіс» тощо. Практичне значення одержаних результатів полягає у використанні запропонованих концептуальних підходів, методик та організаційних принципів в практиці професійного бухгалтерського обліку та аудиту через розробку та дотримання кодексу професійної етики спеціалістів.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА АУДИТУ ЯК ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Система бухгалтерської професійної діяльності: елементи та взаємодія

Теорія бухгалтерського обліку має онтологічний (загальні проблеми вивчення бухгалтерського обліку як реальності) і гносеологічний аспект (пізнання реальності). Онтологічний аспект дозволяє розглядати бухгалтерський облік як процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень [34] передбачає виконання певними особами професійних дій. У випадку бездіяльності таких осіб бухгалтерський облік перестає існувати за визначенням. Основною властивістю діяльності є належність її людині, суб'єкту, без якого вона не може існувати. Жоден з названих процесів не може здійснюватись без професійної діяльності людини.

Бухгалтерський облік не виконується виключно через метод бухгалтерського обліку, а здійснюється завдяки особам, які використовують (професійно або непрофесійно) цей метод. Такою особою у бухгалтерському обліку як науці є бухгалтер-науковець, як професійній діяльності – бухгалтер-організатор, як навчальній дисципліні – бухгалтер-викладач.

У кожному з цих випадків названі ключові особи тільки тоді якісно виконуватимуть свої функції, коли вони будуть відповідно підготовлені. Удосконалення бухгалтерського обліку неможливе без добре підготовлених кадрів, які володіють і теорією, і практикою. Завданням бухгалтерського обліку як науки є розробка достовірних прогнозів. Визначення фінансового результату підприємства, що є завданням бухгалтерського обліку як практичної діяльності, не буде

правдивим, якщо бухгалтер-організатор не володітиме відповідними професійними навиками і цінностями. Передача знань, яка здійснюється в системі бухгалтерського обліку як навчальній дисципліні, неможлива без підготовки викладача як спеціаліста і педагога. При цьому прослідковується взаємообумовленість їх діяльності: без бухгалтера-практика, підготовленого до впровадження наукових розробок, останні залишаються недієвими і непотрібними; без викладача з умінням передачі теоретичних знань практикам методологія бухгалтерського обліку не буде прийнята і впроваджена останніми.

Важливість теоретичного знання у постіндустріальному суспільстві підтверджується усіма дослідниками неоекономіки. Вчені розглядають його як основу технологічних інновацій, які б дозволили вирішувати економічні та соціальні проблеми. Внаслідок цього прогнозується зростання чисельності носіїв знання – професіоналів, діяльність яких спрямована не на сировину чи штучно створені матеріали, а на взаємодію один з одним. Відповідно до цього передбачається перехід від технократії до меритократії [77, с. 254], при якій людина може зайняти престижне положення у відповідності зі своєю освітою і кваліфікацією. У деяких країнах рівень заробітної плати бухгалтерських працівників вже зараз суворо залежить від кваліфікації бухгалтера. При цьому економісти зазначають, що в державах з розвиненим приватним сектором надбавка за освіту є вищою. Таким чином, бухгалтерський облік у будь-якій формі не виконуватиме своїх функцій, якщо названі особи не вестимуть цілеспрямованої професійної діяльності, яка в свою чергу є наслідком якісної професійної підготовки. Така позиція дає змогу дослідити умови, за наявності яких можливе ведення бухгалтерського обліку. Має місце пряма залежність між підготовкою бухгалтера та результатом його діяльності (рис. 1.1).

Підтвердженням такого взаємозв'язку є праця Луки Пачолі. Його «Трактат про рахунки та записи» є зведенням вказівок компетентній особі для виконання професійних дій. Прикладом залежності нововведень у бухгалтерському обліку від компетентності суб'єктів є зародження та занепад потрійної та четвертної системи ведення бухгалтерського обліку.

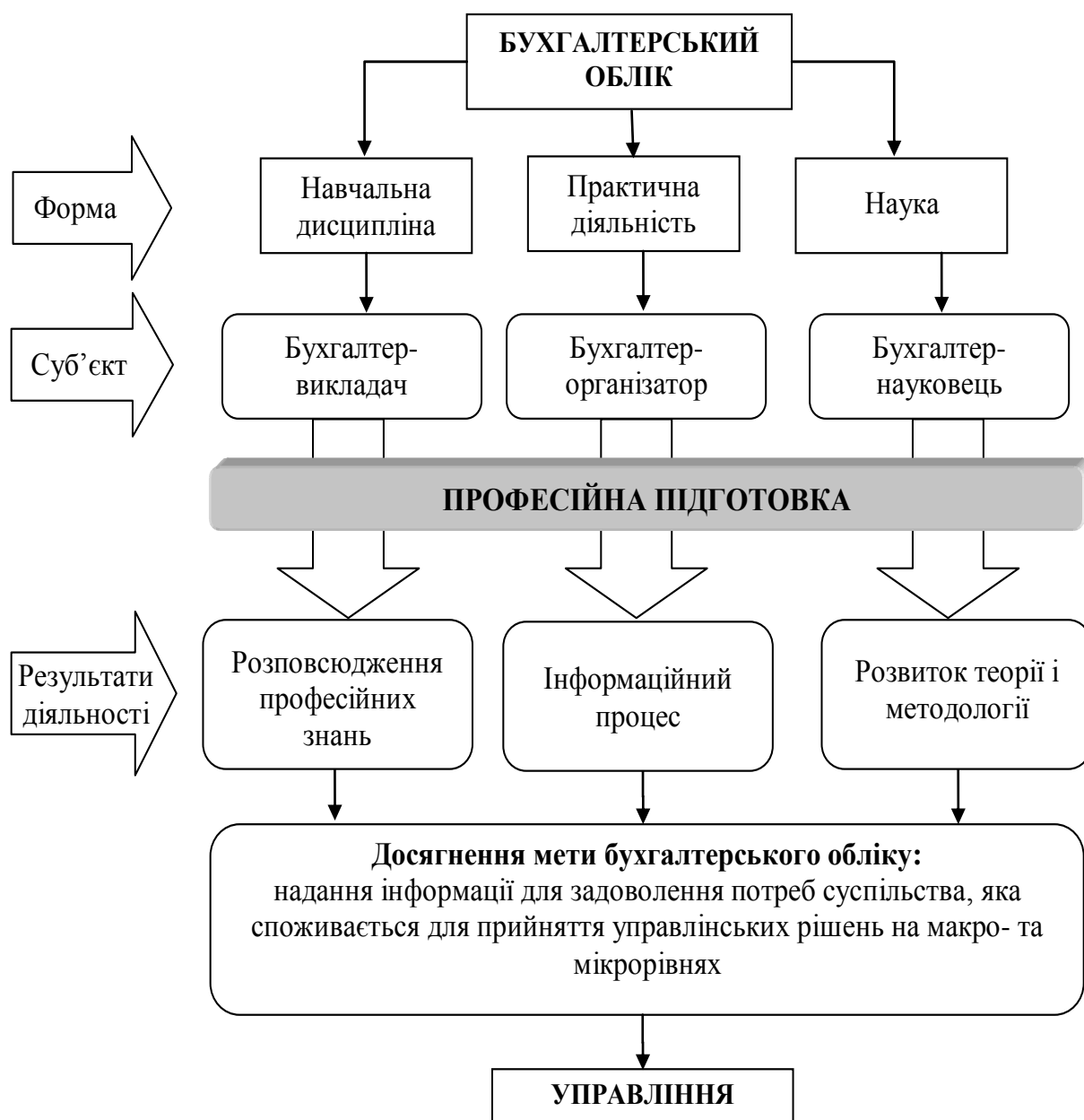

Рис. 1.1. Процес досягнення мети, для якої функціонує система бухгалтерського обліку

Дослідники історії бухгалтерського обліку доводять, що саме неспроможність вчених довести і відстояти власну позицію і непідготовленість бухгалтерів-практиків до сприйняття їх теорій призвели до нехтування розробками цих вчених. В описаних взаємозв'язках між бухгалтером-науковцем, бухгалтером-практиком, бухгалтером-викладачем особливий вплив має діяльність бухгалтера-викладача як педагога, від якого залежить формування майбутнього бухгалтера-організатора, науковця та наступного покоління викладачів (рис. 1.2).

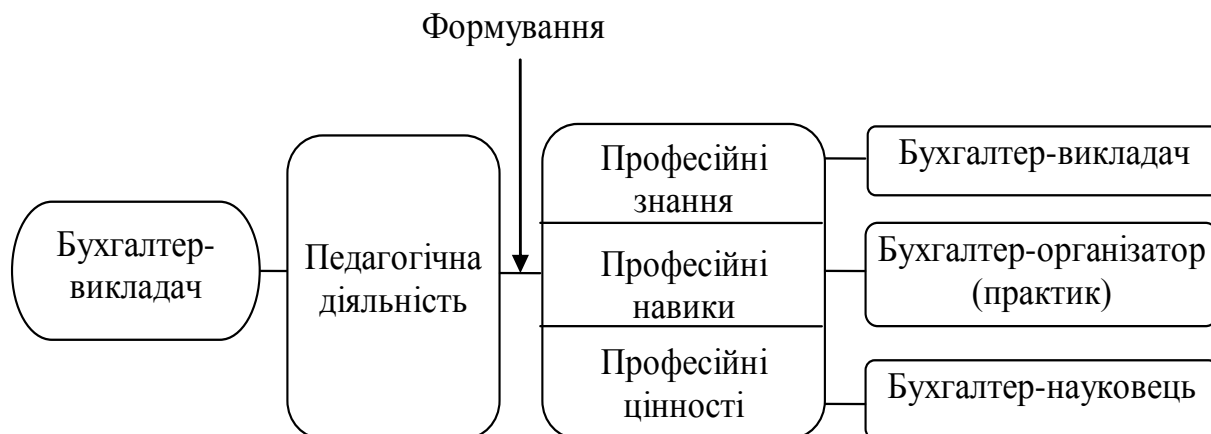

Рис. 1.2. Роль викладача у підготовці бухгалтерських кадрів [21, с. 165]

Сучасні теоретичні, методологічні та практичні проблеми бухгалтерського обліку спричинені недостатніми професіоналізмом і компетентністю бухгалтерів-організаторів, науковців, викладачів. Ці особи при застосуванні системного підходу розглядаються як елементи системи та водночас є її суб'єктами.

Оскільки бухгалтерський облік є системою не природною, а створеною людиною, хибним є шлях дослідження бухгалтерського обліку без врахування суб'єкта цієї системи. Можливість обирати суб'єкта бухгалтерського обліку власником підприємства є ознакою його демократичності. Водночас можливість вибору висуває підвищені вимоги до інститутів, відповідальних за якісну підготовку бухгалтерських кадрів.

Система бухгалтерського обліку як професійної діяльності складається з невід'ємних елементів (рис. 1.3), сутність яких полягає в наступному:

- 1) суб'єкт бухгалтерського обліку – це особа, яка організовує і здійснює свою діяльність, реалізуючи індивідуальні можливості і маючи права і обов'язки;
- 2) мета – передбачуваний кінцевий результат. Мету бухгалтерського обліку задає його суб'єкт;
- 3) мотиви – пов'язані із задоволенням певних потреб спонукання до діяльності;

4) професійні знання – сукупність відомостей з бухгалтерського обліку, здобутих у процесі навчання;

5) професійні навички – уміння з бухгалтерського обліку, здобуті вправами і досвідом;

6) професійні компетенції – характеристики, які дозволяють особі якісно вести бухгалтерський облік;

7) професійні цінності – професійна етика, морально-культурні цінності;

8) дія – це відносно завершений елемент діяльності (процедура), спрямований на досягнення певної проміжної усвідомленої мети, поставленої суб'єктом;

9) об'єкт – активи, джерела формування активів, господарські процеси, результати господарських процесів;

10) результат діяльності – наслідок застосування дії до об'єкта.

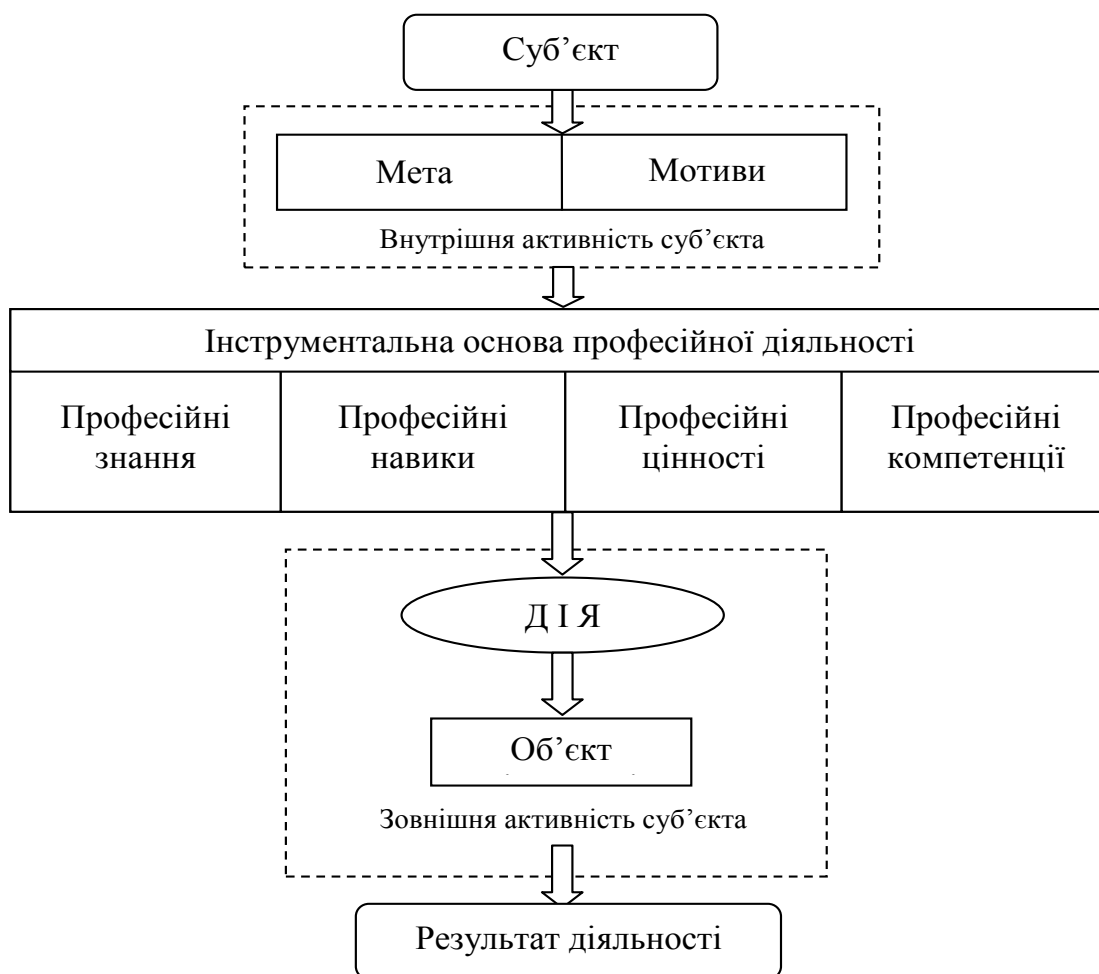

Рис. 1.3. Система бухгалтерського обліку як професійної діяльності [21, с. 185]

Від того, наскільки органічно та повно знання, навички, компетенції, цінності будуть задіяні у цій системі, залежить розвиток системи в цілому.

Під бухгалтерською професійною діяльністю доцільно розуміти організовану і регульовану діяльність бухгалтера як фахівця-науковця, організатора, викладача, яка передбачає наявність визначених професійних знань, володіння професійними навичками і компетенціями, прийняття професійних цінностей, спрямованих на досягнення мети бухгалтерського обліку. Бухгалтерська професійна діяльність як система є сукупністю елементів (суб'єкта, об'єкта, дій), які у взаємодії забезпечують досягнення мети бухгалтерського обліку.

Значення бухгалтерського обліку як виду діяльності, що має конкретну мету, полягає у виникненні витрат у ході такої діяльності. Розуміння складових бухгалтерського обліку як професійної діяльності є важливим кроком на шляху до підвищення економічності бухгалтерського обліку, яке передбачає зниження витрат. Такий підхід дозволяє описати і оцінити результати використання ресурсів підприємства, в тому числі і трудових.

Доцільно визначити, що відноситься до теоретичних проблем професійної діяльності, щоб розширити об'єкт дослідження.

Теорія як сукупність положень передбачає створення і розвиток понять та категорій, пошук і відкриття нових закономірностей, концепцій, висунення і розвиток наукових гіпотез. Завданнями теорії є:

- узагальнити накопичений матеріал, пізнати сутність об'єктів, що вивчається;
- виявити тенденції змін, розвиток явищ, передбачити їхнє майбутнє;
- спрогнозувати можливість їх практичного використання.

Тому до теоретичних проблем бухгалтерського обліку як професійної діяльності відносяться:

- визначення нового поняття: «бухгалтерська професійна діяльність»;
- встановлення закономірностей формування та розвитку складових професійної діяльності (професійних знань, професійних навиків, професійної компетенції, професійних цінностей);
- управління бухгалтерською професійною діяльністю;

- визнання та організація діяльності суб'єкта бухгалтерського обліку;
- прогноз розвитку бухгалтерського обліку як професійної діяльності.

Нижче наведено приклади, які свідчать про відносну об'єктивність бухгалтерського обліку, а тому посилюють актуальність дослідження суб'єкта бухгалтерського обліку.

1. Отримання достовірної фінансової звітності неможливе без додаткової інформації, формування якої залежить від професіоналізму бухгалтера. Найпоширеніші форми фінансової звітності, безперечно, мають цінність в ринковій економіці, яка досягла певного рівня розвитку та за умов якої бухгалтерські правила підлягають юридичному регулюванню. Але зміст цих форм не розкриває інформацію ні про історію економічної діяльності підприємства, ні про його майбутнє. Тому вони повинні бути доповнені пояснювальною інформацією. Це пов'язано з властивістю бухгалтерського обліку узагальнювати, зменшувати інформацію за обсягом.

Мініатюризація реальності, яка досягається завдяки обліковим регістрам, сприяє надзвичайній лаконічності бухгалтерського обліку як мови бізнесу. Лаконічність – важлива характеристика бухгалтерського обліку, завдяки якій річна діяльність підприємства вміщується в декілька квадратних сантиметрів звітності.

Бухгалтер на основі власних професійних знань формує звітність і узагальнює бухгалтерські дані в показниках, розшифрування яких підвладне не кожній особі, яка потребує конкретної інформації про підприємство. Тому при передачі та інтерпретації користувачем бухгалтерської інформації існує ряд бар'єрів, подолання яких є неможливим у системі бухгалтерського обліку. До них належать:

1) історично-часові бар'єри – зумовлені тим, що чим більш віддалені події в часі, тим важче отримати правдиву інформацію про них. З одного боку, документування господарських операцій повинно забезпечити чітку фіксацію необхідних фактів господарського життя, що сприяє подоланню цього бар'єру. Проте, як показує судова практика, при розв'язанні суперечок це є недостатнім;

2) мовні бар'єри – викликані існуванням відмінностей в мовах джерела та отримувача інформації.

Таким чином, врахування факторів, які перешкоджають користувачу інтерпретувати бухгалтерську інформацію, вимагає від бухгалтерів, окрім надання стандартизованих форм звітності, формувати додаткові матеріали для подолання вищеперерахованих бар'єрів. При цьому відсутність таких даних може спричинити відмову, наприклад, інвестора співпрацювати з підприємством. З іншого боку, на основі власних намірів бухгалтер, скориставшись бар'єрами інтерпретації облікової інформації, може подати її таким чином, щоб завуалювати справжній стан підприємства.

Достатні, точні, чіткі, повні та достовірні відомості з окремих показників фінансової звітності бухгалтер може сформулювати на основі професійних знань і представити їх у тому вигляді, який буде зрозумілий користувачу та достатній для необхідної обробки цих даних.

Будь-який звіт професійний бухгалтер може звести до мінімальної кількості рядків, але таку інформацію користувач звітності не зможе сприйняти належним чином.

Не дивлячись на різноманітність показників звітності, звітні форми є низкою зашифрованих повідомлень. При обговоренні та аналізі цих даних тільки примітки, додаткова інформація або інші докладні повідомлення надають компетентному користувачу інформацію, необхідну для формування власного професійного судження.

2. Варіювання кількісного значення показників внаслідок наданого вибору методів бухгалтерського обліку залежить від професіоналізму бухгалтера. Дані, опубліковані у звітності, сформовані під впливом обраних способів обліку. Можливість вибору певного способу обліку об'єкта господарської діяльності надають як Міжнародні стандарти фінансової звітності, які мають рекомендаційний характер, так і Положення (стандарти) бухгалтерського обліку України.

Варіативність норм обліку використовується як інструмент необмеженого маніпулювання бухгалтерськими змінними величинами та додає гнучкості фінансовому результату.

Це відбувається з метою збагачення власників підприємств та введення в оману працівників і акціонерів. За необхідності надання привабливішої інформації про стан і діяльність підприємства бухгалтер і керівник вдаються до маніпулювання методикою обліку з метою виведення потрібних їм результатів.

Отже, кількісні підсумкові значення, включені до форм звітності, фактично гарантовані тільки добросовісністю застосування професійних знань бухгалтера, його відповідальністю перед законом і суспільством у цілому.

3. Змінність мети обліку та її залежність від професійності бухгалтера. Загальноприйнятою є позиція, що метою бухгалтерського обліку є задоволення інформаційних потреб користувачів. Бухгалтерська інформація, яка їм необхідна, залежить від пріоритності завдань, їх досвіду та інтересу до певного питання. Якщо мета обліку визначена, то стає зрозумілим чому застосовується та чи інша методика бухгалтерського обліку. Іншими словами, визначити мету бухгалтерського обліку – означає визначити її користувачів.

У англо-американській моделі обліку це закладено в стандартах обліку, за якими фінансова інформація повинна надавати найбільш достовірне бачення реального стану підприємства для того, щоб вести переговори між зацікавленими сторонами. Водночас, незаперечним є той факт, що ці потреби суперечливі та різноманітні за своєю природою.

Користувачів бухгалтерської інформації поділяють на різні групи [21, с. 176]: власники капіталу, менеджери, інвестори, клієнти, кредитори, фіскальні органи, статистичні органи, судові органи, профспілки, громадськість (фінансові дослідники, брокери, журналісти, вчені, неурядові підприємницькі організації, політичні партії, товариства захисту прав споживачів, екологічні служби). Найбільший конфлікт інтересів відбувається в групах: власники капіталу – менеджери, менеджери – фіскальні органи.

У центрі конфліктних інтересів стоять питання, пов'язані з економічним багатством, рентабельністю підприємства. Одна з причин полеміки між акціонерами, кредиторами, працівниками, державними органами полягає в початковій асиметрії відносин між тими, хто надає інформацію, та її адресату. В західних країнах головними користувачами фінансової звітності є інвестори та кредитори, тому інтереси державних та соціальних органів перебувають на другорядних позиціях.

В існуючій практиці мета обліку суперечлива: інформативна – для акціонерів і контрагентів; фіскальна – для фіскальних органів; стратегічна – для засновників. Суперечливість інтересів користувачів можна побачити на прикладі термінів надання звітності: високу оперативність вимагають менеджери підприємства для відстеження стану й результатів діяльності; перевагу певній даті, пов'язаній з виконанням надходжень до державного бюджету, віддають податкові органи; меншу оперативність, але кращий фінансовий результат, хотіли б бачити акціонери, які очікують отримати дивіденди. У зв'язку з цим потрібні різні заходи для задоволення різних потреб користувачів бухгалтерської інформації. Таким чином, за допомогою бухгалтерського обліку відбувається пошук компромісу між підприємством і його численними партнерами.

Таким чином, керівник і бухгалтер опиняються в ситуації, коли їм необхідно правильно ідентифікувати потреби користувачів і задовольняти їх. Мінливість інтересів користувачів виправдовує гнучку облікову політику та тим самим знижує достовірність бухгалтерської інформації.

4. Намір бухгалтера та керівника впливає на оперування потоками релевантних даних. Діяльність підприємства характеризується послідовністю дій, які здійснюються виходячи з певних намірів. Під наміром розуміємо бажання зробити будь-що, задум, ідею. Бухгалтери-практики вже давно підсвідомо використовують це поняття як бухгалтерський принцип. Можна констатувати той факт, що основою прийняття (формування) бухгалтерських принципів є намір «перших осіб» підприємства, тобто його керівництва. Як тільки намір

перетворюється на дію, облік реєструє цю дію для того, щоб сформувати істотну інформацію.

Отже, домінуючим напрямком у розвитку бухгалтерського обліку є помітне посилення підходу, орієнтованого на суб'єкт бухгалтерського обліку. В силу цього невід'ємним атрибутом теоретичних досліджень повинен стати професіоналізм бухгалтера, який ініціює формування такої фінансової інформації, яка б задовольняла інтереси користувачів, включаючи макрорівень. У відповідності з цим важливим є не тільки дослідження впливу суб'єкта бухгалтерського обліку на прийняття управлінських рішень, але й дослідження способів впливу на нього та порядку формування інструментарію бухгалтера.

1.2. Методичні та організаційні основи аудиту як професійної діяльності

Історія виникнення аудиту досить детально висвітлена у найпопулярніших виданнях з аудиту, серед яких безумовну першість утримує видання під назвою «Аудит Монтгомері» [7]. Його автори, посилаючись на «батька» американського професійного аудиту Роберта Монтгомері та на роботи Роберта Брауна і Майкла Шатфелда, органічно пов'язують аудит зі звітністю. За думкою вказаних авторів складання звітності почалося з 4000 року до нашої ери.

Слід беззаперечно визнати першість саме Р.Монтгомері як фундатора професійного аудиту, який він визначав як складний та відповідальний вид інтелектуального бізнесу. Саме засновник американського професійного аудиту визнавав, що результати аудиторської перевірки мають суттєве значення не тільки для засновників чи власників, а і для багатьох груп в суспільстві та в цілому для громади. Розуміння хронології та напрямків розвитку аудиту буде не достатньо релевантним без розуміння методології сучасного аудиту. Розглянемо структуру методологічної бази незалежного аудиту країн ринкової економіки у порівнянні з зовнішнім контролем часів тоталітарної системи управління суспільством та країною. Якщо виходити з тлумачення енциклопедичними виданнями терміна

«метод» як вірний шлях, спосіб або план для досягнення певної мети, стосовно процедур контролю методом є спосіб та порядок дослідження предмета з метою отримання найбільш повного та такого, що відповідає істині, результату. Тобто, в контролі метод буде складатися з наступних складових (рис.1.4).

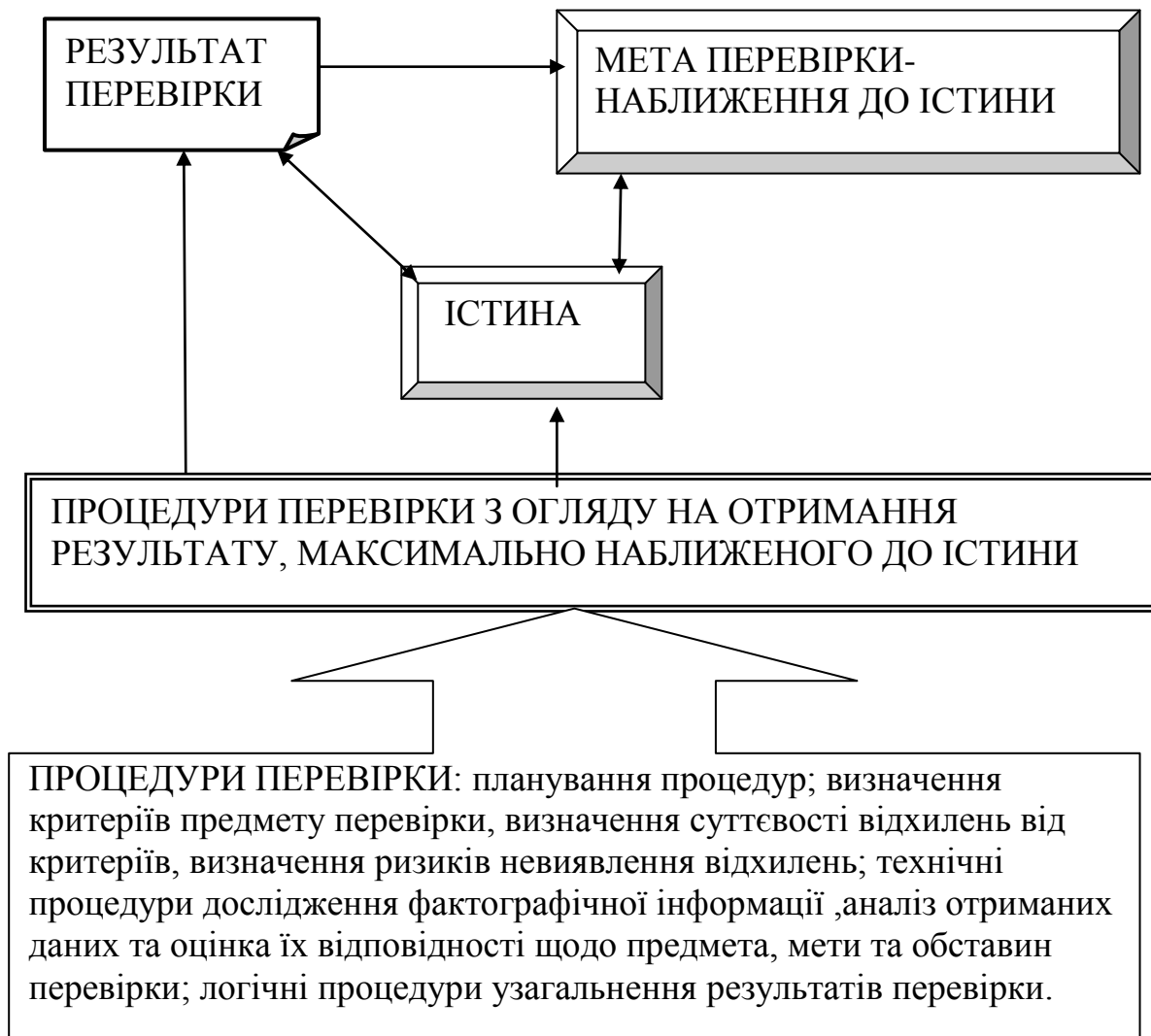

Рис. 1.4. Основні елементи методу контролю [4, с. 76]

Порівняємо тепер елементи методу незалежного професійного аудиту та зовнішнього контролю часів СРСР. При цьому слід мати на увазі, що такий предмет аудиту, як публічна фінансова звітність ніколи не був окремим предметом зовнішнього контролю в посттоталітарному суспільстві. Там головним предметом уваги ревізорів була сама господарська діяльність та її результати. Достовірність звітності була на другому плані але, в разі виявлення порушення законодавства та

викривлень звітності, ставала обтяжуючим фактором для посадових осіб підприємства чи відомства.

Саме право аудитора на власне бачення суттєвості, яке практикується у західній професійній практиці, відповідно створює певну ілюзію щодо наявності особливих відмінностей аудиту від контролю, що практикувався за часів Української РСР. Принципова розбіжність державного фінансового контролю з аудитом щодо суттєвості – можливість маневрування її розмірами та можливість її узгодження з користувачами результатів аудиту, на що у державного ревізора прав не було (і не має зараз). Це впливає і на результати перевірок, які теж мають принципові відмінності (табл. 1.1)

Таблиця 1.1

Результати державного фінансового контролю та незалежного аудиту [4, с. 32]

Результат перевірки	Державний фінансовий контроль часів СРСР	Незалежний аудит
Формат	Встановлений рішенням державного відомства	Встановлено стандартами аудиту або за рішеннями державного відомства.
Сутність	Перелік фактично виявлених невідповідностей	Індивідуальна думка аудитора
Наслідки	Прогнозовані у відповідності з вимогами чинного законодавства	Не прогнозовані рішення власників або контрагентів об'єкта перевірки
Наслідки для менеджменту (посадових осіб)	Встановлено у діапазоні від адміністративної до кримінальної відповідальності	Не встановлено. Рішення власників.

Звертаємо увагу на принципову відмінність за сутністю результату. Державний контролер безкоштовно фіксує факти, а приватний аудитор за винагороду надає своє професійне судження, яке носить за своєю формою більш суб'єктивний характер. Попередньо підсумовуючи можна зробити висновок про те, що аудит та державний фінансовий контроль мають практично єдину методологічну базу для здійснення професійних процедур перевірки. При цьому незалежний аудитор має більше можливостей для особистого вибору, обумовленого не регламентацією державних регуляторних органів, а ситуацією

місця та часу (або за стандартами аудиту – обставинами замовлення). Окрім цього незалежний аудитор менш детермінований у форматі та правовій площині результатів надання професійних послуг з огляду на те, що він орієнтований саме на власника об'єкта перевірки, перш за все, приватного власника, а не на Державу, як на суб'єкт власності.

Аудиторська перевірка фінансових звітів за МСА спрямована на висловлювання думки щодо відповідності фінансової звітності. Це перш за все відповідність прийнятій її концептуальній основі, як застосовує емітент. В цьому випадку аудитор повинен визначати суттєвість як факт того, що ним визнається, що пропуск або викривлення інформації можуть вплинути на управлінські рішення, які обирають користувачі, читаючи таку звітність. З цього виходить, що саме індивідуальне розуміння аудитором (в контексті мети та обставин замовлення) кола користувачів, їхніх інтересів та потенційних управлінських рішень і визначає розмір суттєвості. Таким чином, носієм суттєвості є інформація, створена відповідальною за неї стороною. Предметом суттєвості можуть бути:

- Твердження звітності;
- Оцінка та інтерпретація суті господарського факту;
- Рішення або дії управлінського персоналу;
- Зміст внутрішніх норм, правил, облікової політики тощо;
- Відповідність (невідповідність) господарських операцій чи фактів вимогам чинного законодавства тощо.

Визначення суттєвості за МСА залежить від величини суми статті звітності або значущості помилки, пропуском або невірним відображенням господарського факту або результату господарської операції. При цьому для аудитора суттєвість не є якісною ознакою корисності фінансової інформації. В кожній конкретній ситуації викривлення будуть залежати від об'єкта перевірки, управлінської практики на об'єкті, кваліфікації управлінського персоналу, зовнішнього тиску на об'єкт або персонал та безлічі інших суб'єктивних або об'єктивних факторів, які слід врахувати аудиторіві. На практиці виникає проблема визначення конкретного

розміру суттєвості викривлення (невідповідності) та її наступного впливу на звітність та на рішення користувачів звітності або аудиторського висновку.

Мінімальний розмір викривлення. На практиці він визначається самим аудитором і тут не може бути чітких рамок або граничних величин.

Кількісний розмір може мати за базу валюту балансу, сальдо активів, суму чистого прибутку, тощо. Важливо, щоб аудитор розумів і в наступному міг довести, що перевищення такого розміру приводить до того, що звітність викривлює реальний стан речей та вводить в оману її користувача.

Якісна характеристика викривлення теж пов'язана з розміром (сумою), але має ще і негативні правові або економічні наслідки за чинним законодавством. Це можуть бути ознаки економічного злочину за кримінальним Кодексом України (ст. 212), або ознаки дій, що підпадають під норми адміністративних санкцій за чинним законодавством тощо. Західна аудиторська практика чітко вказує на методичний підхід аудитора до визначення суттєвості: попереднє визначення – узгодження з користувачами аудиторського висновку – корегування розміру суттєвості в ході аудиту. Акцентуємо увагу на такому елементі, як узгодження з користувачами аудиторського висновку. Воно просто необхідне хоча б з огляду на взаємне однакове розуміння управлінським персоналом або власниками ризиків для підприємства, в разі виявлення та не усунення викривлень даних. Зазвичай суттєвість визначається в аудиторській практиці двома способами: індуктивним та дедуктивним. При цьому МСА чітко вказують саме на право професійного судження аудитора щодо виду носія суттєвості, розміру суттєвості або ризиків її невиявлення. На нашу думку, суттєвість викривлення інформації є також і складовою притаманного ризику аудитора (ризик невиявлення) та його потенційної відповідальності.

Схематично застосування оцінки суттєвості можна проілюструвати на рис.1.5. Алгоритм визначення рівня впевненості щодо суттєвості має, за МСА, наступний вигляд (рис.1.6).

АУДИТОР

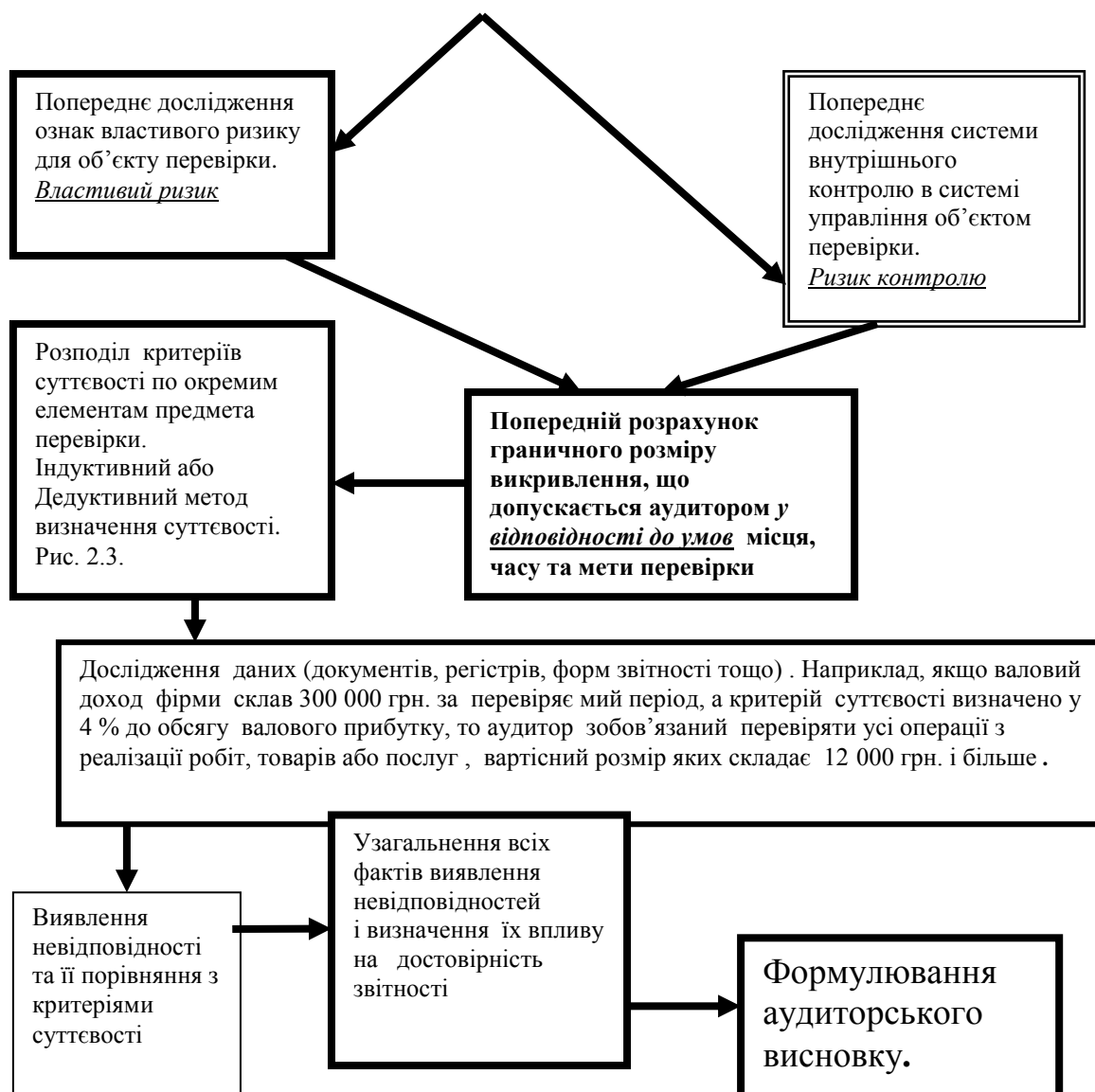

Рис. 1.5. Процедура застосування визначеного рівня суттєвості [11, с. 95]

Не всі вчені в Україні згодні взагалі з дефініцією «суттєвість». Так, відомий у професійній аудиторській спільноті Ф.Ф. Бутинець вказував, що: «...суттєвість в аудиті придумали малограмотні зарубіжні фахівці. Аудитор, який володіє технологією аудиторської перевірки, зобов'язаний виявити будь-які відхилення від норм, стандартів і правил та фіксувати їх в аудиторському звіті. Замовник сам дасть оцінку виявлених і відображених в звіті фактів, він визначить їх істотність і значення для нього» [20.с. 188].

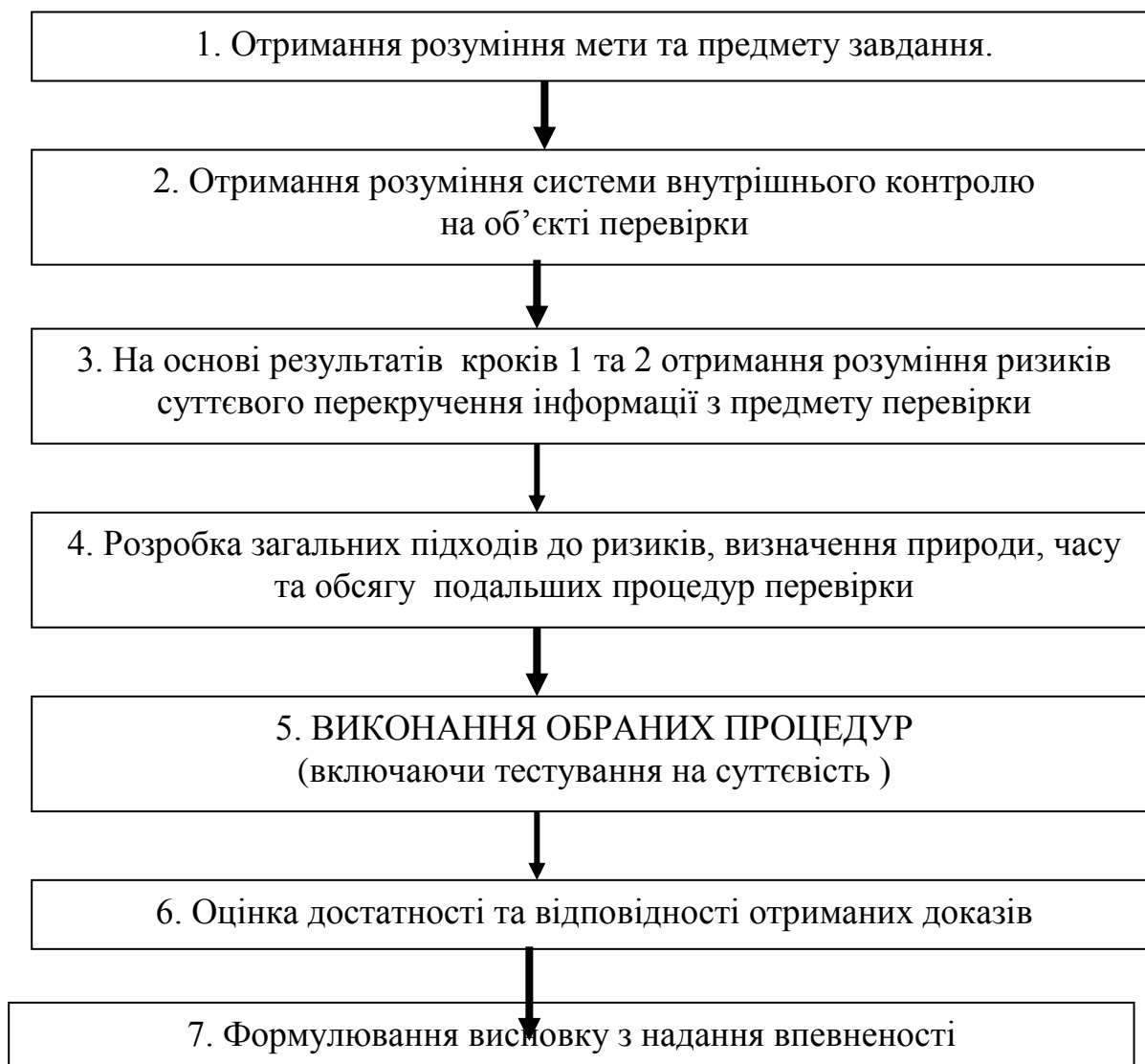

Рис. 1.6. Алгоритм отримання відповідного рівня впевненості щодо суттєвості при аудиті звітності [11, с. 188]

Результатом суттєвої невідповідності є введення в оману користувача викривленою інформацією щодо суті, які така інформація описує. Другою позицією суттєвого викривлення є правові (та/або) економічні санкції до суб'єкта господарювання або його посадових осіб (так званий якісний критерій суттєвості) з боку третіх осіб (державні фіскальні або інші контролюючі органи).

Таким чином для цілей вітчизняної аудиторської практики можна визначити суттєвість як виявлені аудитором невідповідності (кількісні або якісні) між фактичними та встановленими (законодавчо або внутрішньою регламентацією) значеннями параметрів предмету перевірки, які за своєю суттю або кількісними розмірами створюють потенційні негативні економічні чи правові загрози для

об'єкта перевірки (відповідальної за інформацію сторони), персоналу управління, власника (власників). Це визначення слід розповсюдити на всі види ризиків бізнесу, але перш за все на легітимність господарської діяльності в усіх її видах; на ведення обліку та складання фінансової звітності; на облік та розрахунки з Державою по податках та платежах; на дії управлінського персоналу щодо власності, наданої йому у управління; на результати діяльності об'єкта перевірки.

В Україні на початку 90-х років минулого століття серед вчених дискутувалося питання, а чи є аудит наукою (тобто чи є у нього свій особливий метод) та що лежить у основі теорії аудиту. Така дискусія з точки зору формальної логіки мала певний сенс, бо вона повторювала відому тезу, що бухгалтерський облік має ознаки науки тільки з огляду на те, що в основі його методології лежить подвійний запис. Який в інших сферах діяльності людини практично не застосовується (тобто є оригінальний метод) Щодо аудиту, то його методологічна база аналогічна базі методів, які взагалі застосовуються для реалізації загальної функції контролю в управлінні. Проте, відомі американські автори [36, с. 193] вважають, що теорія сучасного аудиту, якій вони називають фінансовим, базується на трьох так би мовити «китах»: а) концепція аудиту; б) постулати аудиту; в) стандарти аудиту. В основі теорії аудиту, прийнятою в США, покладено його концепції, до складу яких віднесено:

1. професійну незалежність;
2. професійну етику;
3. професіоналізм;
4. точність подання;
5. доказовість.

Спираючись на вказані концептуальні основи в професійній практиці застосовуються постулати аудиту, а саме: 1) наявність конфлікту інтересів; 2) обмеження професійної діяльності; 3) виконання професійних обов'язків; 4) цінність попередньої інформації; 5) верифікація; 6) внутрішній контроль.

І вже на базі концептуальних основ та професійних постулатів діяльності побудовано технічні стандарти аудиту, які теж мають певну класифікацію. Якщо

наприклад дослідити семантику визначень, застосованих Дж. К. Робертсоном [68, с. 85] відповідно до його концепції теорії аудиту (при цьому маючи на увазі іноземні варіанти перекладу), то остання схематично буде мати наступний вигляд (рис.1.7).

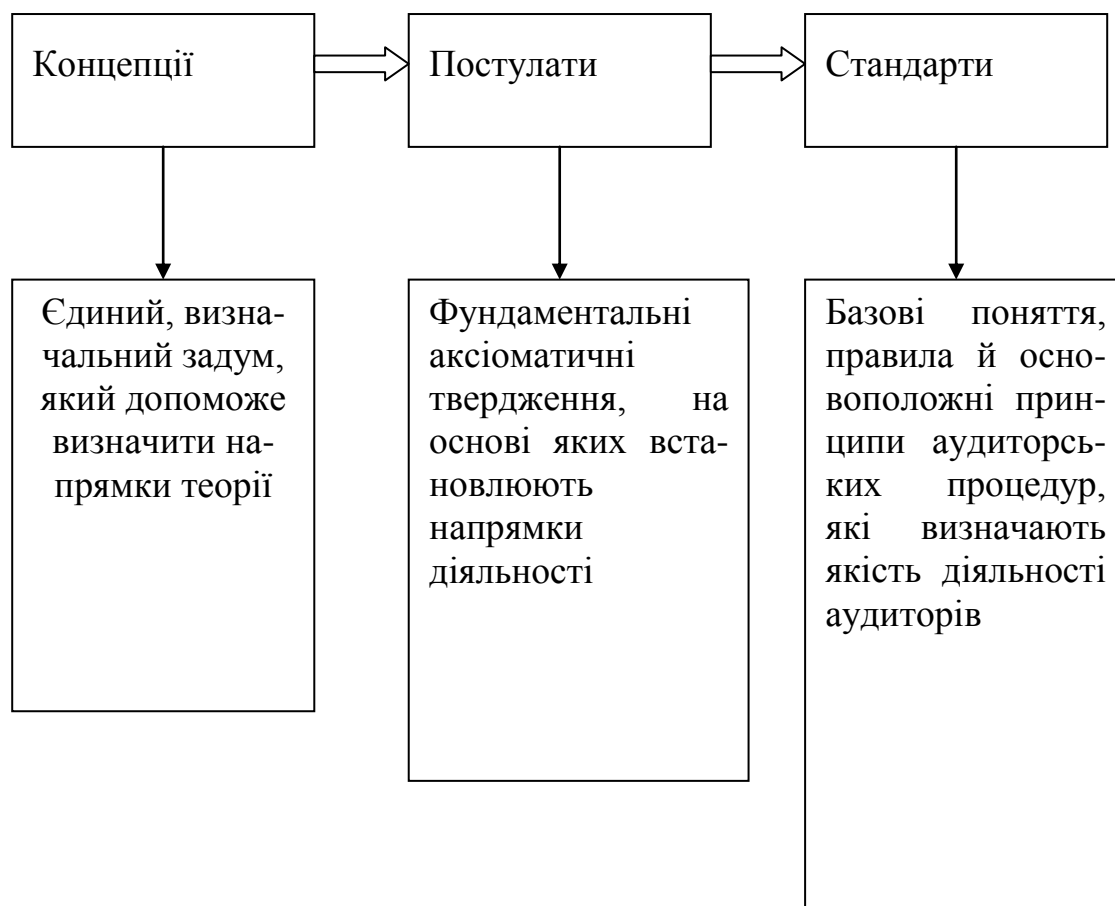

Рис. 1.7. Загальна схема теорії аудиту [68, с. 87]

Такий підхід панував від кінця 80-х до початку 90-х років минулого століття. Після цього було здійснено багато змін, особливо у стандартах аудиту, хоча слід відмітити, що загальний концептуальний підхід залишився, на що вказують і українські автори [53, с. 141]. Саме як організаційного чинника професійної діяльності, а не як окремого методичного або наукового підходу до аудиту в цілому (табл.1.2).

Теорія аудиту є, по суті, сумішшю регламентацій бізнесу, етико-філософських понять та принципів, принципів виконання професійних процедур та порядку їх здійснення. Як і все з західної облікової та контрольної практики, теорія аудиту базується саме на принципах, а не правилах.

Структура складових теорії аудиту [53, с. 142]

Концепції	Постулати	Стандарти аудиту
1. Етика поведінки	1. Можливість конфлікту інтересів	1. Кваліфікація аудитора
2. Незалежність	2. Виключний вид діяльності - аудиторська діяльність	2. Незалежність професійна
3. Професіоналізм	3. Професійна компетентність	3. Професійні зобов'язання
4. Доказовість	4.1 Верифікація	4.1. Планування та контроль
	4.2. Надійність внутрішнього контролю	4.2. Вивчення побудови внутрішнього контролю
	4.3. Достовірність ретроспективної інформації у майбутньому	4.3. Достатня, доказова та релевантна інформація
5. Точність подання	Аналогічно п.п.4.1-4.3	Аналогічно п.п.4.1-4.3

Якщо підходити з канонічних визначень теорії, як певної абстракції, на підставі якої пояснюються явища та базі загальних принципів, то те, що наводиться у перекладах з літературних джерел з аудиту, навряд чи можна визнати за теорію останнього. Розглядаючи аудит саме як явище, слід в іншому аспекті побудувати його теоретичні засади, спираючись на такі принципи, як ринкова невизначеність, недовіра користувачів до інформації, постійна наявність ризиків, бажання істини.

Для розуміння аудиту як феномену у контрольному середовищі необхідно визнати, що в країнах з ринковою економікою незалежний професійний аудит є базовим елементом самого середовища контролю і в значній мірі стандартизований. За часів Р.Монтгомері та до цього часу американські стандарти аудиту змінилися (рис.1.8). І вже сучасні стандарти аудиту, які є продуктом узагальнення світового аудиторського досвіду Міжнародною Федерацією Бухгалтерів (МФБ) і на сьогодні мають іншу, хоча і схожу структуру. У США, до речі, існували і існують зараз додаткові стандарти щодо спеціальної освіти та окремих спеціалізованих висновків, які розробляються професійними громадськими об'єднаннями бухгалтерів. Окрім цього виокремлено стандарти внутрішнього аудиту Міжнародного Інституту Внутрішніх аудиторів (ІА), який об'єднує більше професіоналів більше ніж 100 країн світу.

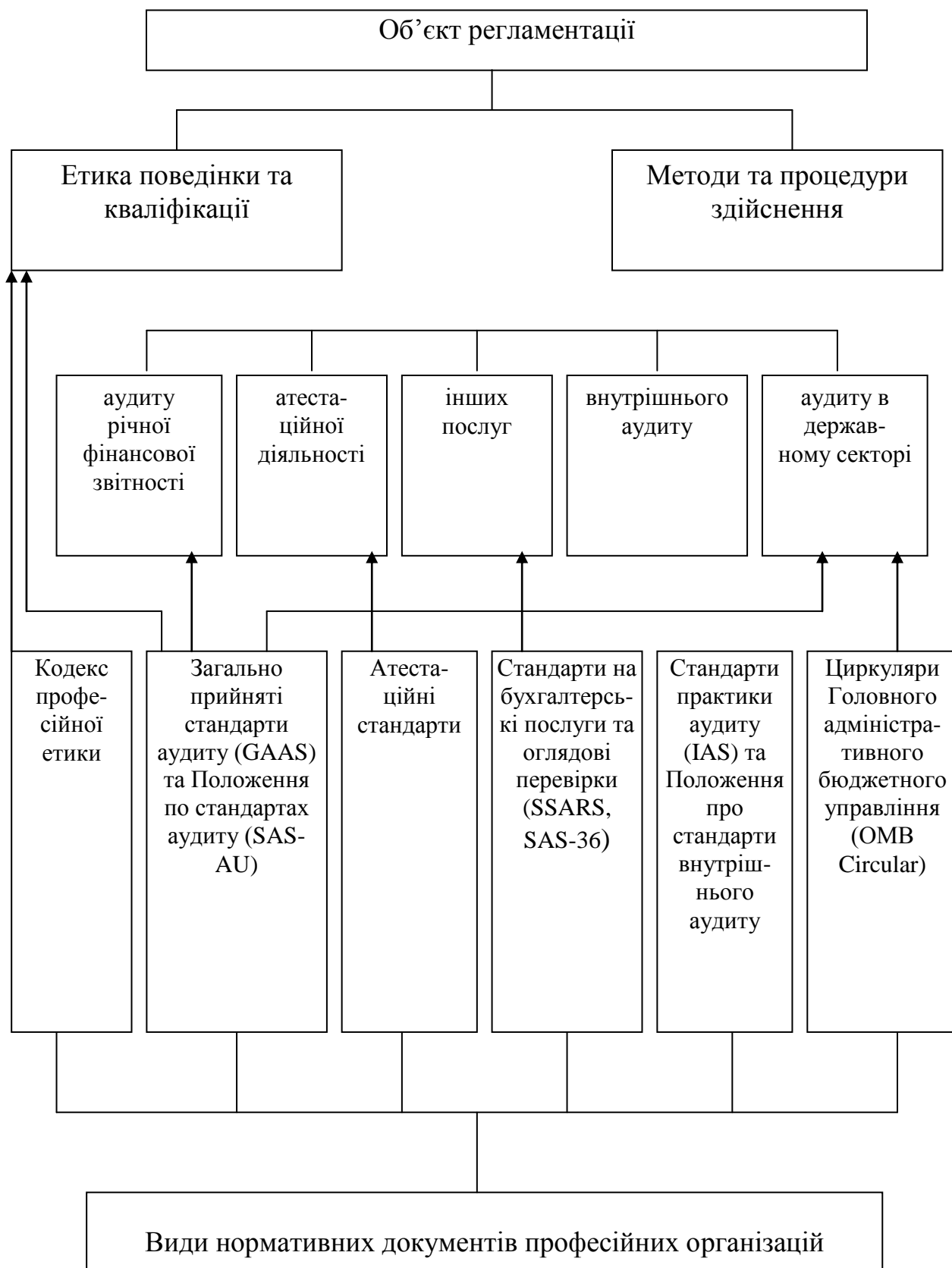

Рис. 1.8. Структура стандартів професійних організацій бухгалтерів та аудиторів у США [7, с. 63]

При цьому слід мати на увазі, що згідно стандартів аудиту за МФБ, визнається два види аудиторських послуг: надання впевненості та супутні послуги. Останні, в контексті стандартів, не мають за мету надання будь якої впевненості замовникові таких послуг і практично є наданням фактографічної інформації про стан речей на об'єкті або у предметі, щодо якого такі аудиторські послуги надаються. Однак на методологію аудиту така відмінність, на нашу думку, не впливає з наступних причин:

- Вимоги до якості аудиторських послуг однакові для всіх їх видів;
- Носієм впевненості аудитора є аудиторській висновок відповідного формату, який при супутніх послугах практично не надається (його замінює звіт аудитора за наслідками здійснення процедур);
- Звіт аудитора за супутніми послугами є наслідком здійснених процедур, результатом яких у свою чергу є опосередковане судження аудитора щодо змісту звіту (що є суттєвим для інформування замовника чи користувача).
- Таким чином і при наданні впевненості і при виконанні супутніх послуг, прямо чи опосередковано аудитор виказує своє професійне судження, лише у різних форматах підсумкового документу та з застосуванням різних професійних виразів чи термінів.

Тому, по суті, будь яким результатом аудиторських послуг згідно стандартів аудиту, є професійне судження аудитора, до якого виставляються високі професійні вимоги.

Висновки до розділу 1

Вивчення розвитку бухгалтерської професії як чинника стабільної світової економіки та ефективності управління суб'єктами господарювання дозволило зробити наступні висновки теоретичного.

1. Бухгалтерська професійна діяльність як система визначається взаємозв'язками її структурних елементів: суб'єкта, дії, об'єкта. Виділення і обґрунтування трьох форм бухгалтерської професійної діяльності дозволяє

розглядати діяльність трьох ключових осіб – бухгалетра - науковця, бухгалтера - викладача та бухгалетра - практика – в контексті досягнення ними мети бухгалтерського обліку. При цьому бухгалтер - науковець розвиває теорію та методологію бухгалтерського обліку, бухгалтер-практик (організатор) – практику, а бухгалтер-викладач передає професійні знання, формує професійні навички та виховує професійні цінності у наступного покоління бухгалтерів-науковців, практиків, викладачів.

2. Бухгалтерська професія на міжнародній арені має унікальне практичне значення в розбудові стабільних і розвинених національних економік. Сформульовано характеристики професійного бухгалтера: а) має навички та знання, постійно удосконалює їх, виходячи з розробленої теорії; б) дотримується моральних принципів, зокрема: точності, чесності, об'єктивності, прозорості, надійності, соціальної справедливості; в) отримує акредитацію через складання іспиту та підтримує свій статус через обов'язкову подальшу освіту; г) працює за договором найму в юридичної особи будь-якого розміру та форми власності, або самостійно; д) є членом професійної бухгалтерської організації.

3. Дослідження розвитку контрольного середовища в Україні свідчить, що після переходу від так званої тоталітарної економічної та політичної системи організації суспільного життя до також так званої ринкової економіки, середовище контролю під впливом ряду як об'єктивних так і суб'єктивних чинників трансформувалося від вертикальної та горизонтальної всеохопності і системності до неупорядкованої фрагментарності. Для розуміння аудиту як феномену у контрольному середовищі необхідно визнати, що в країнах з ринковою економікою незалежний професійний аудит є базовим елементом самого середовища контролю і в значній мірі стандартизований. Стандарти аудиту визначають професійну незалежність, професійну етику, професіоналізм, точність подання та доказовість аудиту. Будь яким результатом аудиту згідно стандартів, є професійне судження аудитора, до якого виставляються високі професійні вимоги.

РОЗДІЛ 2

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ БУХГАЛТЕРІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ДИСПРОПОРЦІЙ

2.1. Моральні та соціо-культурні цінності в бухгалтерській діяльності

Для визначення шляхів розвитку бухгалтерського обліку необхідно коректно ідентифікувати фактори, що впливають на його розвиток. Це дозволить змістити акцент від дослідження стану бухгалтерського обліку до дослідження процесів його зміни.

До факторів соціального середовища, що впливають на бухгалтерський облік в окремій країні, відносять: стадію економічного розвитку; особливості підприємницької діяльності; ступінь втручання держави в економічні відносини; рівень інфляції; законодавчу систему; політичні системи; культурні відносини; системи освіти; рівень іноземних інвестицій в країну [49, с. 544].

Деяко відрізняються фактори, виділені С.Дж. Греєм: політична незалежність; прямі іноземні інвестиції; стратегія ТНК; нові технології; міжнародний фінансовий ринок; розвиток економічної інфраструктури; міжнародні регуляторні організації [80, с. 59]. До вищеназваних додаються: джерела фінансування підприємств і природа ринків капіталу; система оподаткування; бухгалтерська професія; порядок регулювання бухгалтерського обліку; національна культура і традиції, а також міжнародні економічні та політичні відносини.

Дослідники Г. Мюллер, Х. Гернон, Г. Міік [52, с. 21-24] виділяють наступні фактори впливу на розвиток бухгалтерського обліку: інформаційні зв'язки компанії та її інвестори; міжнародні соціально-економічні відносини; правове регулювання бухгалтерського обліку; вплив інформаційних процесів. Коментуючи взаємозв'язок бухгалтерського обліку та соціально-економічних умов, вчені розуміють під останніми, крім рівня виробництва, також управління фінансової системи,

підготовку професійних кадрів. Це, на їх погляд, пояснюється наступним: більш високий рівень розвитку виробництва породжує більш складні бухгалтерські проблеми, які можуть бути вирішені тільки добре підготовленими бухгалтерами.

Європейські дослідники [17, с. 21] акцентують увагу на таких факторах, як вплив провідних теоретиків і професійних організацій; економічні наслідки від прийняття тієї чи іншої системи; загальна економічна ситуація в країні; податкова політика; національні особливості; користувачі й цілі, які вони встановлюють для себе; юридичне середовище; джерела фінансування; мова; вплив інших країн; вплив загальної атмосфери в країні (напружена чи спокійна).

Проф. Г.Г. Кірейцев до зовнішніх причин розвитку бухгалтерського обліку відносить:

- а) вплив економічного середовища, в якому функціонує система обліку (економічна політика держави та нормативно-правові документи щодо її реалізації);
- б) нормативно-правове регулювання економічних відносин;
- в) реалізацію інвестиційних проектів [37, с. 31-32].

Одне з останніх узагальнень цього питання приведене в монографії О.М. Петрука [63, с. 124-143]. Зокрема, автором розглянуто вплив наступних факторів на розвиток системи бухгалтерського обліку: політика, економічна система, історія, менталітет.

Питання необхідності вивчення впливу культури на бухгалтерський облік розглядалося багатьма вченими. Верига Ю.А., С.М. Деньга зазначають, що «сутність ринку не обмежується економічною сферою. Ринок включає історичні, культурні, психологічні особливості розвитку народів, які увібрали в себе всі багатства багатовікових традицій спільного влаштування культурного і економічного життя» [23, с. 61]. Науковці звертають увагу на те, що культура є складовою соціально-економічної моделі, без якої вона не може розвиватися.

У праці Г. Нурруліної зазначено, що «нові моделі, які включають досвід та прийоми різноманітних бізнес-культур, можуть надавати неоціненний вклад для розвитку теорії і практики бухгалтерського обліку, менеджменту, міжнародно-економічних відносин, при вивченні кризових явищ та пошуку їх подолання,

створення нових форм спільного бізнесу в процесі інтеграції національних економік» [54, с. 5].

Дослідник А. Апчорч виділяє такі фактори, які впливають на культуру підприємства: національні особливості; масштаби та різноманітність видів діяльності та продукції; управлінська позиція та переконання менеджерів [2, с. 795]. Цю точку зору підтримує Грей Сідней. Як доводить А.А. Мазараки, Сідней зазначає, що національна культура здійснює значний вплив на стандарти бухгалтерського обліку, оскільки культура – це цінності й відносини, що підтримуються суспільством або суспільними групами, в т.ч. бухгалтерами [47, с. 26].

М.С. Пушкар підкреслює вплив культури на облік наступним чином: «Феномен обліку пов'язаний, з одного боку, з економікою, яка його породила і без якої він не може існувати, а з другого – культурою того періоду в історії людства, коли виникла цивілізація (зокрема, писемність)» [66, с. 83]. Як вказує проф. О.А. Петрик, для розробки концепції інтеграції та гармонізації аудиту слід брати до уваги численні культурні розбіжності (мова, суспільні потреби, національні традиції, державні пріоритети) [62, с. 112].

Таким чином, усі вчені єдині в тому, що для отримання більш глибокого знання про розвиток бухгалтерського обліку, ідентифікації рушійних сил цього розвитку, з'ясування причин невдалого проведення реформ, генерування нових гіпотез необхідне дослідження бухгалтерського обліку з точки зору впливу на нього культури та освіти.

Як бачимо, кожен з дослідників прямо або опосередковано виділяє культуру та освіту як фактор розвитку бухгалтерського обліку. Детальний розгляд впливу саме цих факторів на розвиток професійної діяльності бухгалтера у дослідженні пояснюється тим, що вирішення актуальних питань бухгалтерського обліку як науки вимагає доповнення теоретичного пошуку культурно-етичними параметрами та гуманістичними орієнтирами. Це підтверджується дослідженнями вчених-економістів різних напрямів, які підкреслювали важливість вивчення моральних аспектів господарської діяльності.

Економічна наука сьогодні по-новому ставить фундаментальні проблеми взаємозв'язку культури та економіки, які існують не абстрактно, а конкретно. Складність сучасного бізнесу зумовлена тісним взаємовпливом політичних, соціальних, юридичних і психологічних проблем. Тому економічна наука не повинна обмежуватись розглядом функціонування ринкового механізму.

Моральною характеристикою сучасного бізнесу стають меркантилізм і жадібність: учасники фондових ринків усіма шляхами намагаються підняти ціну акцій, бухгалтери прагнуть отримувати доходи від різних угод, укладених на підприємстві. Західні вчені [49, с. 524] констатують наявність конфлікту між професіоналізмом і меркантилізмом. Внаслідок того, що підприємницькі та особисті інтереси не розділяються, а навпаки, бізнес-інтереси впливають на професійні обов'язки, виникає бажання максимізувати особисті доходи будь-яким чином. Концептуальні основи бухгалтерського обліку, запропоновані різними організаціями, базуються на тому, що представники бухгалтерської професії повинні бути безкорисливими, надаючи послуги суспільству, а не намагатися отримати надприбутки.

Проблема впливу національної культури на розвиток бухгалтерського обліку особливо актуалізувалася з впровадженням міжнародних стандартів фінансової звітності. В умовах глобалізації бухгалтерський облік опинився перед дилемою: національні традиції бухгалтерського обліку та міжнародні стандарти повинні бути гармонізовані чи можуть конфліктувати. Водночас труднощі впровадження МСФЗ полягають у переплетінні культурологічного, соціального, політичного та історичного контексту, що надає особливої актуальності досліджуваній темі.

Незважаючи на всі зусилля міжнародних організацій щодо впровадження єдиних стандартів бухгалтерського обліку, практика його ведення свідчить про суттєві відмінності в облікових системах різних країн. Це пояснюється тим, що національні бухгалтерські системи здебільшого є віддзеркаленням економічного, правового, соціального та культурного середовища. У зв'язку з цим потребують дослідження питання доцільності врахування особливостей національної культури для організації бухгалтерського обліку, значення культурного надбання нації при

визначенні професійних обов'язків бухгалтера на основі вивчених існуючих теорій культури. Це дозволить встановити, чи є бухгалтерський облік продуктом культури.

Наслідками глобалізаційних процесів є втрата ринком географічної сегментації, поширення діяльності підприємств у глобальному масштабі. Водночас процес глобалізації та інтеграція у світове інформаційне суспільство висуває питання щодо уніфікації економічного й соціального розвитку. Виникає питання про доцільність враховування культурних та інституційних факторів у розробці стратегій економічного розвитку. Необхідно з'ясувати допустимі діалектичні процеси впливу глобалізації на культуру. Це надасть можливість з'ясувати відмінності між національними системами бухгалтерського обліку.

Зіткнення різних способів життя, звичаїв і вірувань призводить до конфлікту культур. Кожен такий конфлікт приносить деякі позитивні результати: сприяє духовному збагаченню людства та соціальній стабільності. Пряме перенесення кращої практики країни в інше культурне середовище викликає напругу, супротив, адже становлення бухгалтерського обліку в кожній країні має свою специфіку. У зв'язку з цим модель, яка функціонує на одному культурологічному підґрунті, має власні цінності та моральну спрямованість, не може бути застосована в умовах України. Разом з тим, зарубіжні моделі бухгалтерського обліку мають своїх прихильників в Україні, що породжує неоднозначність розуміння представниками різних наукових шкіл сутності бухгалтерського обліку, його цілей та завдань, ціннісних орієнтирів. Внаслідок цього народжується компромісний варіант.

У таких умовах бухгалтерський облік спрямований на зближення різних культур. Виконуючи інформаційну функцію, бухгалтерський облік підсилює свою роль мови бізнесу. Він поступово долає обмеженість локальних ринків і національних кордонів. За таких обставин бухгалтерський облік стає засобом розвитку економіки через інвестиційні процеси, які створюють можливість встановлення відносин між підприємницькими структурами різних країн.

Вирішення актуальних питань бухгалтерського обліку не може відбуватися без філософських осмислень, цілісного сприйняття світу. У бухгалтерському обліку заінтересованість морально-культурними питаннями виникла у 90-х роках ХХ ст., що зумовлено змінами в ідеології та світосприйнятті. На початку ХХІ століття ця тема особливо актуалізувалась. Мораль та похідні від неї категорії активно увійшли до наукового обороту бухгалтерів, проте, через свою складність дотепер не одержали однозначного наукового визначення. Праці з проблем моралі бухгалтерів та її філософсько-ідеологічних аспектів з'явилися в Україні вже після десяти років активного обговорення.

Система бухгалтерського обліку характеризується структурними елементами, які можуть оцінюватися з позицій моралі та культури. Бухгалтер діє в умовах, де кожна дія, мета, мотив, засіб досягнення мети або навіть намір можуть одержати оцінку щодо відповідності моральним нормам, тобто уявленням суспільства про справедливість. Огляд підходів до визначень наведено на рис. 2.1.

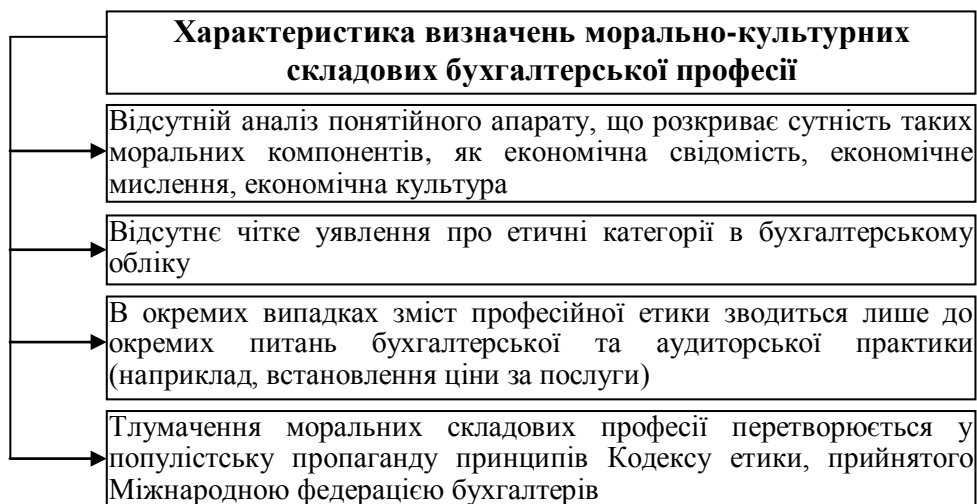

Рис. 2.1. Характеристика визначень морально-культурних складових бухгалтерської професії [49, с. 524]

Морально-ціннісна спрямованість професії бухгалтера в ХХ ст. підтверджується парадигмами теорії обліку (соціологічна, біхевіористична, психологічна), які відображають своєрідні підходи до трактування її проблем.

Представники соціологічного підходу вважають, що бухгалтер повинен прагнути не тільки фіксувати фінансовий стан підприємства або обчислювати його прибуток, але й визначати соціально-економічні наслідки дій адміністрації. Біхевіористичний підхід характеризується перенесенням акценту на те, що обліковий процес – це певна поведінка бухгалтерів у різних ситуаціях, тому завданням обліку є визначення способів впливу на поведінку бухгалтера, а через них – на всіх інших осіб, причетних до здійснення господарської діяльності. Відповідно до психологічного підходу для того, щоб зрозуміти бухгалтерський облік, необхідно зрозуміти та контролювати бухгалтера.

Бухгалтерська професія у своєму розвитку зазнала впливу трьох філософських течій:

1. Філософія волюнтаризму. Ця філософська течія пропонує розглядати основні процеси соціально-економічного розвитку з позиції реалізації особистих цілей, волі окремих осіб. Воля до економічної влади особливо яскраво виражена у підприємців, тому вона є основним двигуном економіки. Бухгалтери-професіонали прагнуть до розширення своєї економічної влади. Кожну конкретну дію будь-якої ТНК можна пояснити прагненням до збільшення одного з вищеназваних чинників влади.

2. Філософія прагматизму. Центральне місце в філософії прагматизму займає принцип визнання значущості будь-чого через практичні наслідки. Знання основ цієї філософії дозволяє краще зрозуміти економічну поведінку керівників транснаціональних корпорацій. Поширення етичних поглядів прагматиків сприяло тому, що американські бухгалтери ігнорували наукові основи бухгалтерського обліку та прагнули сформувати практичні прийоми роботи.

3. Філософія лібералізму. Сутністю лібералізму є ідея індивідуальної свободи, автономності та самодостатності особи. Індивідуальна свобода економічно базується на інституті приватної власності як невід'ємному атрибуті людини. Недоторканність прав і свобод має таке фундаментальне значення, що жодні

міркування користі, економічного процвітання і державної могутності не можуть бути підставою для їх порушення. Звідси впливає, що держава не може нав'язувати обрану систему цінностей своїм громадянам. Плюралізм думок і переконань обов'язковий для лібералізму. Лібералізм прагне вийти за рамки місцевих традицій, догм і засад. Цій філософії відповідають принципи, на яких базуються міжнародні стандарти фінансової звітності та аудиту. Виходячи з наведеного, назви цих компонентів доцільно формулювати як «соціально-економічні», а не «економічні» (рис. 2.2).

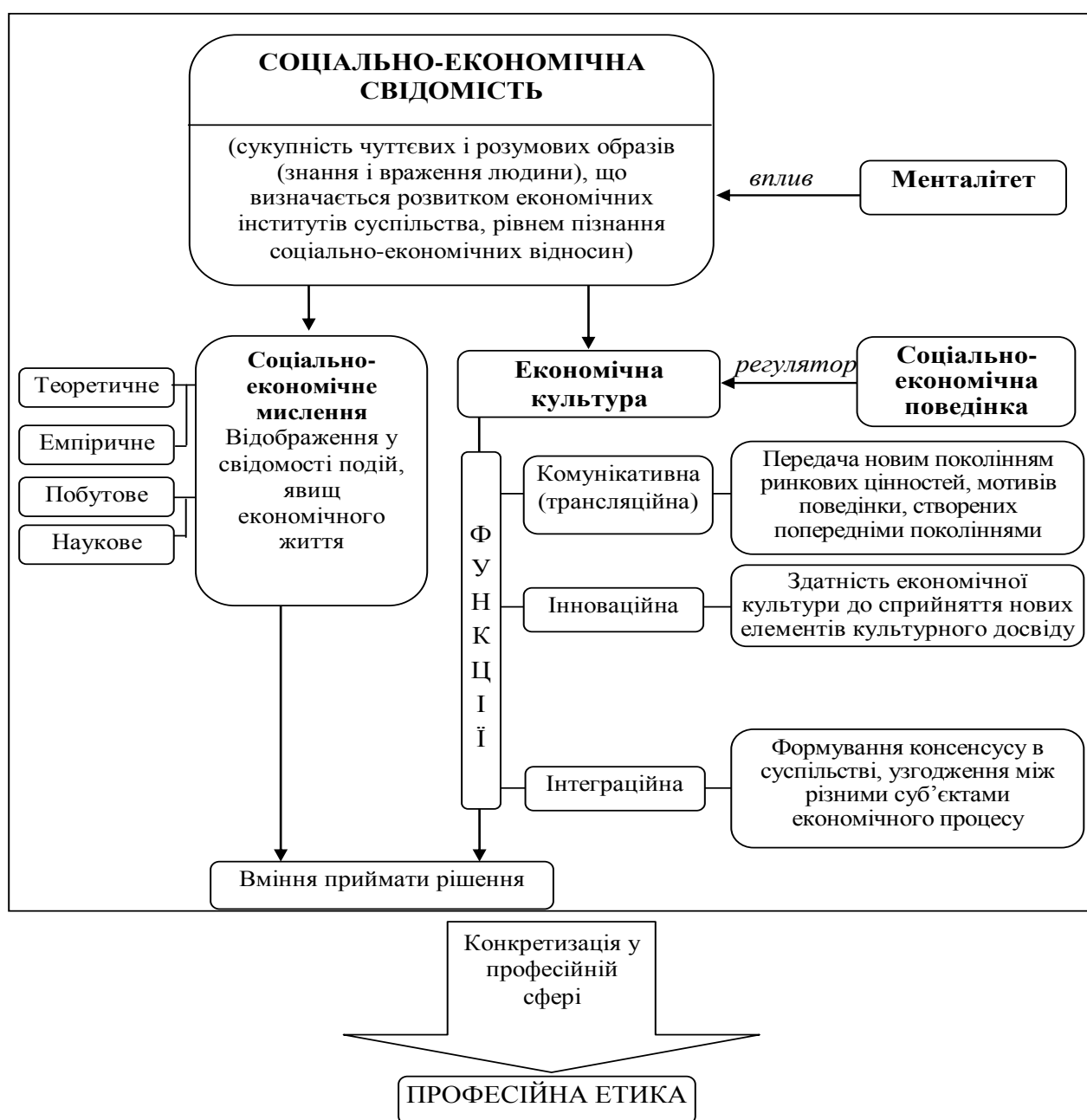

Рис. 2.2. Формування професійної етики [49, с. 529]

Духовний потенціал індивідуума складає свідомість, в яку включається весь запас знань і вражень людини, її здатність до їх творчого переосмислення та переживання. Принципи загальнолюдської моралі залежать, передусім, від рівня суспільно-політичної і соціально-економічної зрілості суспільства. Показником зрілості свідомості, перш за все, є реальний вчинок, в основі якого лежить прагнення досягти суспільних та особистих ідеалів. Соціально-економічна свідомість – це явище, яке в комплексі виражає весь спектр думок, настроїв, поглядів, потреб, інтересів, пов'язаних з різними аспектами суспільного життя, але реалізується у вирішенні суб'єктами своїх економічних проблем.

Через соціально-економічну свідомість акумулюється, критично переосмислюється нагромаджений людством досвід організації суспільно-економічного життя, виробляються нові цінності й соціальні технології здійснення конкретних видів економічної діяльності. У соціально-економічній свідомості відображається також ставлення особистості або соціальної групи до соціально-економічних перетворень у суспільстві, способів одержання матеріальних благ різними групами, соціально-економічної політики, що проводиться на різних рівнях суспільного життя.

Побутове соціально-економічне мислення формується на основі безпосереднього життєвого досвіду людей, які не мають економічної підготовки. Наукове економічне мислення припускає найвищий рівень пізнання закономірностей розвитку економіки, необхідний для компетентного її управління. Наукове мислення відображає економіку всебічно і в її цілісності, виявляє зв'язок між: минулим, теперішнім і майбутнім; тимчасовим і постійним; головним і другорядним; необхідним і випадковим. Соціально-економічне мислення – це суто наукове мислення, яке віддзеркалює в свідомості людей стан економічного життя.

Соціально-економічне мислення сприяє формуванню соціально-економічної концепції ринкових реформ в Україні та світі, зв'язку економіки з глобальними проблемами людства (в тому числі екологічними та боротьбою з бідністю); визначенню ролі державного регулювання економіки та важливості розвитку

інфраструктури ринку. Наукове соціально-економічне мислення дає змогу позбутися помилкового сприйняття економічних явищ, відобразити їх у справжньому вигляді, охарактеризувати провідні тенденції та закономірності соціально-економічного розвитку, показати правильне співвідношення особистих і суспільних інтересів.

Соціально-економічному мисленню притаманні наступні властивості:

1. Залежність від суспільного устрою. Кожній історичній стадії розвитку суспільства відповідає свій тип економічного мислення. Зміна одного суспільного устрою призводить до серйозної модифікації економічного мислення. Саме така зміна відбулася в процесі переходу України від командно-адміністративної економіки до ринкової. В результаті формується новий історичний тип економічного мислення, що тяжіє до ринкового типу. Він відображає такі корінні зміни в економіці як свобода підприємництва, різноманіття форм власності, включаючи приватну власність, ризик, конкуренція.

2. Спадкоємність у змісті й характері економічного мислення. Його основні риси не тільки не втрачають свого значення, але знаходять все більше підтвердження в ході становлення ринкової економіки й одночасно збагачуються новим змістом. Соціально-економічне мислення як процес містить декілька етапів [71, с. 60]: 1) пізнання економічної дійсності (почуття – сприйняття – думки – висновки); 2) засвоєння й узагальнення відомостей про явища, процеси, а також програмування, прогнозування конкретних дій; 3) перетворення думок, поглядів на вчинки, дії, тобто реалізація мислення як способу існування свідомості в економічній поведінці. Соціально-економічне мислення піддається управлінню з боку держави, освітніх закладів.

На думку Л.М. Пономарьова [64, с. 164], розвиток економічного мислення залежить від загального рівня культури, рівня розвитку науки, економічних умов та стану економічного виховання. Творче економічне мислення працюючих

активно впливає на розвиток їх здібностей до засвоєння нового, подолання інерції в господарському мисленні кадрів.

Економічне мислення – суцільний процес пізнання і перетворення дійсності, проте для аналізу мислення слід виділяти його окремі риси, специфічні особливості, часткові взаємозв'язки з багатьма іншими формами свідомості та поведінки, які в дійсності не існують самі по собі, а є лише частинами цілого [18, с. 8].

Оскільки бухгалтер є ланкою управлінського персоналу і ухвалює управлінські рішення, то, зрозуміло, що і його поведінка може бути раціональною або не бути такою. Психологічний підхід розглядає бухгалтерський облік як засіб впливу на всіх осіб, причетних до господарського процесу, через систему економічних стимулів (заробітна плата, величина витрат за центрами відповідальності, розмір прибутку). Ефективний бухгалтер повинен вміти з'ясувати мотиви поведінки своїх підлеглих; спонукати до продуктивної праці, стимулювати професійне зростання підлеглих; створювати в колективі приязні стосунки для продуктивної роботи. [70, с. 161]. Саме цей методичний прийом дозволяє пояснити такі явища, як наприклад, ірраціональність, алогічність в тих рішеннях, що приймаються суб'єктами господарювання.

2.2. Вплив національного менталітету на етику професійного бухгалтера

Вплив національної культури на економічну зумовлює появу двох позицій щодо сприйняття економічною культурою культур інших країн. Перша полягає в тому, що національна культура відстає від передових культур інших країн, а тому необхідно запозичувати зарубіжний досвід. Друга позиція передбачає збереження «чистоти» національної культури та не допускає втручання інших культур. Очевидно, що оптимальним варіантом є середина: недопустимо механічно

копіювати закордонний досвід, слід враховувати національне підґрунтя. Це має важливе значення при впровадженні МСФЗ в Україні.

Роль економічної культури знаходить своє вираження в реалізації її функцій. Виконуючи важливі функції, економічна культура здійснює значний вплив на формування і функціонування економічної системи. Тривалий час економічна свідомість в наукових дослідженнях розглядалася як форма теоретичного знання, внаслідок чого лише економічну теорію розглядали як одну з форм економічної свідомості, а економічні погляди, настрої як складові менталітету різних соціальних груп досить довго не досліджувалися. Особливо актуальним є питання про вплив менталітету українців на їх професійні здібності, в тому числі в бухгалтерській сфері.

Глибоке дослідження впливу менталітету на ведення бізнесу здійснено А.А. Мазаракі в монографії «Торгівля. Гроші. Менталітет». Вчений зазначає [47, с. 531], що етнічний менталітет проявляє себе в домінуючому настрої людини, в характерних особливостях світосприйняття, в системі моральних вимог, норм, цінностей і принципів виховання, в формах міжособистісних відносин, у конкретних фактах самоорганізації етносу. Менталітет має наступні властивості:

1) проявляється в характері мислення народу, способі його дій, психологічних особливостях, світосприйнятті та поведінковій реакції, в культурі й віруваннях, традиціях і звичаях етнічних громад;

2) відображає усереднену лінію поведінки, найхарактерніший стиль світосприйняття певної нації. У рамках даної загальної, типової установки виявляються різні відхилення, зумовлені особливостями психології відповідних груп або осіб;

3) реалізується в діях, характері людини, стосується не окремого аспекту психіки індивіда, а є єдиною структурою, що відповідає реальним цілісним проявам людини;

4) найчастіше відсутність визначеної логіки раціонального світосприйняття;

5) у ряді випадків може спричинити впливове значення на вибір ситуації чи поведінки, якою б ідейною не була людина;

б) у багатонаціональній державі поняття менталітету стає ще більш багатоваріантним;

7) формується протягом тривалого часу.

Результати дослідження впливу менталітету на організацію й ведення бухгалтерського обліку (табл. 2.1) свідчать про його очевидність.

Таблиця 2.1

Вплив менталітету на організацію і методіку бухгалтерського обліку [47, с. 531]

<i>Країна</i>	<i>Характерні риси менталітету</i>	<i>Вплив на організацію і ведення обліку</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Англія	– прагнення до консервативності та постійності; – працелюбність, що проявляється в дисциплінованості, охайності, прагненні завершити розпочате	Стабільність податкового законодавства
Ізраїль	– традиції «протестантського капіталізму»; – виражений індивідуалізм, заборона нерационального використання часу, обов'язок інтенсивної праці, опора на середній клас, збереження та примноження засобів як життєвого обов'язку; – інвестора відрізняє більша схильність до ризику, економічний індивідуалізм, менша підконтрольність державі, великим компаніям; – людина зобов'язана прикладати всі зусилля для виконання своїх професійних обов'язків	Вузька спеціалізація в ході організації бухгалтерської служби
Ісламські країни	– особливо виражена перевага етичних цінностей над матеріальними благами, нетерпимість до несправедливих способів збагачення; – чесність і відданість у відношенні до тих, хто найняв їх на роботу; – введення етичних обмежень на використання в грошово-кредитній системі позичкового відсотка	Важливий об'єкт обліку – прибуток та його розподіл, майно та його приріст, активна підтримка Кодексу етики бухгалтерів
Китай	– раціональність дій; – розуміння життя як реалізації певної соціальної ролі	Чітке виконання визначених обов'язків
Німеччина	– обережність при висловленні думки, замкненість; – бережливість, яка тісно переплітається з працелюбністю та пунктуальністю	Низький рівень неформальних зв'язків у професійному середовищі; точність у фінансових розрахунках; чітке виконання вимог керівника
Росія	– велике прагнення до влади; – слабкість особистої ініціативи за наявності досить сильних колективних настроїв; – відсутність законслухняності; – вміння працювати в команді; – відсутність навиків самостійного прийняття рішень	Обережне впровадження міжнародних стандартів; прагнення до уникнення відповідальності; пасивність у законодавчих та інших ініціативах

Продовження табл. 2.1

1	2	3
США	<ul style="list-style-type: none"> – індивідуалізм; – прагматизм; – «дух демократизму» 	Відсутність єдиного плану рахунків; вузька спеціалізація; прагнення уникнути жорсткої регуляторної політики; прагнення самостійного вирішення проблем
Франція	<ul style="list-style-type: none"> – раціоналізм і скептицизм; – бережливість та економія; – уникнення ризикових фінансових авантур 	Суворе дотримання бухгалтерського та податкового законодавства
Японія	<ul style="list-style-type: none"> – прагнення до ієрархічності; – традиція вірності до представників вищої сходишки влади; – обмежена трудова мобільність (система довічного найму); – менша схильність до ризику; – керівництво компаній надає перевагу передусім інтересам персоналу, ніж акціонерів; – виражений колективізм, підпорядкування більше суспільному, ніж індивідуальному, схильність до самообмеження (етика «чесної бідності», самопожертви заради справи); висока норма заощаджень населення; – негативне ставлення до суперечок; – схильність до невизначеності, яка пояснюється як небажання брати на себе відповідальність за те чи інше рішення; – терпіння та прагнення до встановлення взаєморозуміння 	Планування професійної кар'єри; особливий об'єкт обліку – соціальні витрати, диференційована система оплати праці; готовність працювати понадурочно

Джерело: [47].

Проведена систематизація дає можливість прослідкувати вплив менталітету на організацію і ведення бухгалтерського обліку і дозволяє:

- 1) визначати межі відповідальності бухгалтера;
- 2) розробити дієві механізми регулювання бухгалтерського обліку;
- 3) планувати професійне зростання бухгалтера враховуючи культурно-ментальне середовище.

Доцільно розглянути особливості менталітету, характерні українській етнічній спільноті. Завданням дослідження є вивчення взаємозв'язків, які можна виявити між окремими рисами українського менталітету та процесом економічних перетворень у суспільстві. Встановлення такого взаємозв'язку, в свою чергу, надасть змогу простежити вплив менталітету на професійну етику бухгалтера.

Відзначивши певний ступінь умовності, характерної поняттю «менталітет», розглянемо сукупність рис, яка має значення для виконання поставленого нами завдання:

1. Відсутність установки на індивідуалізм: українець схильний більше використовувати категорію «ми», ніж поняття «я», що впливає на встановлення меж відповідальності.

2. Українцям у критичних ситуаціях властиві уникнення рішень на рівні особистого вибору, орієнтація на певного лідера. Здавна склалася звичка довірятися лідеру, покладати на нього відповідальність за все, що відбувається. П(С)БО, складені на основі міжнародних стандартів, створили передумови для автономності дій бухгалтера, надали можливість обирати способи обліку, формувати облікову політику.

Проте українцям властиво розраховувати на державу як на сильного колективного лідера, аніж на власне професійне судження. У результаті бухгалтеру необхідна жорстка регламентація діяльності з боку держави. Тривале функціонування командно-адміністративної системи призвело до того, що вітчизняні бухгалтери надають перевагу чітким і недвозначним вказівкам, чим пояснюється схильність до виконання вимог інструкцій, а не застосування професійного судження. Наслідком ментальних особливостей є те, що у своїх повсякденних діях українські бухгалтери орієнтовані на одного користувача – державні органи.

3. У масовій психології українців історично не сформувалася прихильність до володіння приватною власністю. У зв'язку з цим завдання обліку щодо збереження майна власника є новим для бухгалтера.

4. В Україні активно розвинена система неформальних відносин. Цією ментальною рисою частково пояснюються значні обсяги тіньової економіки в Україні. Ухилення від сплати податків, нерівні умови одержання кредитів – типові приклади обставин, в основі яких лежить система неформальних відносин.

5. Доводиться констатувати, що основна маса українців не має належної цілеспрямованості, схильності до постійної зосередженої діяльності.

Внаслідок цього бухгалтери не планують власної професійної кар'єри. В умовах планової системи господарювання самоконтроль частково компенсувався методами адміністративної дії, впровадженням жорсткої партійної дисципліни. Перехід суспільства до ринкової економіки ліквідував атрибути зовнішнього контролю, що вимагає від людини підвищеного почуття самодисципліни.

6. Українцям характерна міжетнічна злагода, терпимість. Дана риса національного характеру виробилася як реакція на жорсткі зовнішні умови, як спосіб виживання (наприклад, в умовах тривалого татаро-монгольського панування). Завдяки терплячості український бухгалтер мирно реагував на революційні зміни в обліку в 1996 році (з введенням в дію Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств») та у 2000 році (з введенням нового Плану рахунків та П(С)БО).

7. Емоційна, а не раціональна форма сприйняття інформації пояснює не завжди логічно побудований стиль викладання матеріалу. Ось чому українському бухгалтерові необхідні встановлені форми звітності.

Порівняння характерних рис менталітету є засобом для розуміння специфіки застосування елементів методу бухгалтерського обліку в умовах різних культур. Таким чином, вивчення морально-культурних аспектів професійної діяльності бухгалтера не є самоціллю, а надасть змогу прослідкувати взаємовплив культур і бухгалтерського обліку, а отже, відповісти на питання, як забезпечити ефективність, результативність досягнення цілей впровадження МСФЗ; як може вплинути таке реформування обліку на культурні традиції українського суспільства в цілому, чи не призведе це до створення загрози для економічної безпеки країни. Порівняння різних національних систем обліку вчені проводили за такими напрямками:

- 1) за планом рахунків;

- 2) за методиками обліку (відсоток схожості підраховується залежно від того, скільки подібного є в різних національних системах: методи нарахування амортизації, оцінка активів, облік гудвілу) тощо;

- 3) за діючою системою права;
- 4) за моделями обліку;
- 5) за орієнтацією бухгалтерського обліку на макро- та мікрорівні.

Проте останні дослідження показують, що вплив культури значно більший.

Вивчення впливу культурних чинників на бухгалтерський облік започатковано у роботах Гофстеда (1980), який зібрав дані про працівників IBM в більш ніж 50 країнах. Ним виділено чотири змінні величини, які, на його думку, характеризують будь-яку культуру: індивідуалізм, відстань у владі, неприязнь до сумніву, належність до чоловічої статі.

Грей Дж. (1988) намагався встановити кореспонденцію між змінними величинами та характеристиками національних бухгалтерських систем: професійним або законним типом регламентації, ступенем одноманітності, обережності і прозорості. Перера (Perera) (1989) запропонував серію гіпотез, що базуються на відношеннях між трьома характеристиками бухгалтерської системи (професіоналізм, обережність, конфіденційність) і двома культурними розмірами (індивідуалізм і неприязнь до сумніву) [27].

Нобс класифікував країни за орієнтацією бухгалтерського обліку на макро- і мікроекономіку, що дозволяє виділити такі характеристики систем фінансової звітності: для країн, що орієнтуються на макрорівень – професійне судження, орієнтація на ринкових користувачів, менша стандартизація; для країн, які орієнтуються на макрорівень – одноманітність, орієнтація на потреби держави та оподаткування.

Наведені класифікації дають змогу виділити вплив культур Франції, Німеччини та Великобританії на організацію бухгалтерського обліку в цих країнах: вплив культури Франції проявляється у бюрократії і схильності до влади, Німеччині – у наданні пріоритетності і нормам права, Великобританії – пріоритетність традицій. Культурні відмінності країн, які охоплюють менталітет, унеможлиблюють інтеграцію бухгалтерського законодавства південних країн Європи (Іспанія, Греція, Португалія) з північними (скандинавські країни).

Аналіз досліджень попередників свідчить про те, що культура досить різноманітна, а культурні відмінності є реальними та немінучими. При цьому

культурні особливості впливають на формування економічного мислення в частині розуміння соціально-економічної справедливості. Культурне різноманіття сприяє ефективному використанню знань і досвіду, внаслідок чого людство стає стійкішим у несприятливих умовах (наприклад, за обмежених ресурсів). Збереження культурних відмінностей сприяє розвитку національної економіки, а їх взаємопроникнення дозволяє вирішувати проблеми полікультурного суспільства.

Яскравою демонстрацією, як бухгалтери з різних культур тлумачать бухгалтерські терміни, є розуміння достовірного відображення «true and fair view» та поняття «соціальний облік». Етимологія цих словосполучень у німецькій, англійській, французькій мові є різною: в деяких мовах переклад цього виразу має більш технічне забарвлення, а в інших – моральне. Як зазначає російський вчений О.І. Ананьїн, мова не є нейтральним посередником. Вчений вважає, що для роботи з економічними тестами необхідно враховувати «епістеміологічні» фільтри: мовний фільтр, завдяки якому необхідно послаблювати залежність науки від багатозначності слів природної мови; онтологічний фільтр – використання мови як засіб представлення вже отриманого результату; риторичний фільтр – літературне оформлення економічних текстів для користувача [1].

Такий методологічний підхід дозволить оптимально вирішувати питання стандартизації бухгалтерської термінології. Вивчення термінології міжнародних стандартів дає підстави говорити, що англійська термінологія надає слову меншого теоретичного значення, ніж традиційна (не перекладна) українська.

Неврахування цього факту стало причиною багатьох проблем, які можна згрупувати наступним чином:

1) відсутність прямого перекладу внаслідок відмінностей в системах обліку. Наприклад, такі терміни, як активно-пасивний рахунок, аналітичний облік, дебетовий оборот, позабалансові рахунки та інші не мають прямих аналогів в англійській мові;

2) багатозначність деяких англійських (американських) бухгалтерських термінів та наявність багатьох варіантів перекладу українських термінів з англійської. Як приклад, можна навести наступні поняття: cost – собівартість, вартість, витрати (cost); дохід, прибуток – income, earnings, return, revenue, profit; витрати – cost, expenses, charges;

3) різне трактування українських та англійських (американських) бухгалтерських термінів в різних джерелах: основні засоби – plant assets, fixed assets; статутний капітал – owner's capital, founders' capital, authorized fund, statutory fund;

4) паралельне вживання англійської та американської бухгалтерської термінології, наприклад, акція – share (англ.), stock (ам.).

Таким чином, врахування впливу культури на бухгалтерську термінологію дозволить суттєво покращити якість перекладів з бухгалтерської термінології.

Визначившись з дослідження щодо впливу культури на бухгалтерський облік, розглянемо, як він конкретизується у процесі професійної діяльності бухгалтерів різних країн.

Бухгалтерський облік, заснований на концептуальній основі МСФЗ, принципами якого є історична вартість, консерватизм, пріоритет змісту над формою, безперервність діяльності, грошовий вимірник, відображає історичний розвиток Західної цивілізації, на яку вплинули іудейсько-християнські традиції і грецькі та римські культурні цивілізації. Ця цивілізація заснована на визначеному світогляді та історичних явищах Заходу, серед яких: суверенність, демократія, лібералізм, індивідуалізм, прагматизм, скептицизм.

Тому при внесенні змін в усталену систему бухгалтерського обліку ісламських країн необхідно враховувати той факт, що мусульманська спільнота має тенденцію негативно сприймати будь-яку спробу проведення реформ, які виходять за рамки віросповідання.

Бухгалтерський облік, що базується на англосаксонській та континентальній моделі, не підходить ісламському суспільству, оскільки він охоплює

фундаментальні цінності та принципи, які суперечать цінностям ісламського суспільства.

Дослідивши художні образи бухгалтерів у фільмах німецьких режисерів (подібні дослідження в СРСР здійснені Н.Р. Вейцманом [22]), він виділив такі їх характеристики: обережний, неромантичний, некомунікативний, неетичний, трудоголік. Далі автор підкреслює, що традицією німецького бухгалтерського обліку є захист кредитора, тому що німецькі банки тісно співпрацюють з компаніями. Одночасно в США орієнтуються на діяльність фондових бірж і захист акціонерів. Німецька культура проявилася і в обчисленні собівартості в системі бухгалтерського обліку. Саме культурні особливості вимагають від бухгалтерського обліку детально описаних повідомлень та ощадності в усьому. Консерватизм, притаманний німцям, проявився в бухгалтерському обліку в принципі обачності при визнанні доходів і активів.

Культурні, соціальні, економічні та політичні чинники суттєво впливають на зміст фінансових звітів, які повинні бути представлені. Проте, ці чинники не однакові у всіх країнах, і кожна країна використовує систему обліку, яка відповідає її власним умовам. Вплив культури на побудову балансу: наприклад, готівка (cash) у балансах США наводиться на першому рядку активу, тоді як у європейських країнах готівка «ховається» разом з безготівковими коштами.

Вплив культурних факторів на бухгалтерське регулювання відчутний на прикладі США. Тільки в цій країні існує Національна Асоціація чорношкірих бухгалтерів (NABA). Ця організація була створена з метою сприяти кар'єрному зростанню чорношкірих бухгалтерів. Як зазначають дослідники [78, с. 9], ця організація в окремих ситуаціях є єдиним найвпливовішим чинником збереження інтересу студента до обраної бухгалтерської професії.

У країнах Африки, колишніх колоніях Франції, французька модель бухгалтерського обліку зберігалась, не дивлячись на реформи. Японська культура підтримує такі цінності як висока дисципліна, відданість компанії. Як наслідок, японські бухгалтери з національною психологією мають високу виконавчу дисципліну.

У Японії надається перевага менеджменту з «людським обличчям». Вона полягає в залученні всіх працівників до діяльності підприємств і фірм, до виготовлення якісної продукції за низьких витрат на виробництво. Як наслідок, на фірмах Японії використовується система морального стимулювання працівників, кар'єрне зростання, видача премій, цінних подарунків. Консерватизм японців спричинив меншу розкритість показників у фінансовій звітності.

Україна як складова слов'янського етносу має особливий культурно-історичний тип, який повинен зберегтися, незважаючи на вплив Заходу. У західній культурі особливе значення мають матеріальні цінності, корисність і ефективність, українська культура характеризується переважанням моральних цінностей над всіма іншими. В українській культурі набагато більше значення мають відчуття і емоції, вона менш раціональна та прагматична. В ній переважає колективне, вона обмежує прояви індивідуалізму та егоїзму.

Вивчення діяльності філій та дочірніх підприємств іноземних представництв дає можливість зробити висновок, що чим сильніший вплив міжнародних регуляторів, тим більше місцевих особливостей повинно бути визнано.

Міжнародна інтеграція веде до наступних наслідків: збільшується географічне розташування суб'єкта господарювання, виникає необхідність у децентралізації управління з одночасною централізацією бази даних. З наданням регіонам більшої самостійності посилюється необхідність у контролі.

Таким чином, у випадку наявності філій з делегуванням повноважень важливою є така організація бухгалтерського обліку, яка враховує національну культуру та не принижує гідності місцевих працівників. У протилежному випадку контроль з боку материнського підприємства може бути не прийнятним. Тому можна говорити про неможливість однакового варіанту організації єдиного обліку й контролю у філіях різних країн.

2.3. Впровадження кодексу етики професійних бухгалтерів в Україні та за її межами

Причетність бухгалтерів до фінансових скандалів ставить під сумнів тезу про етичну нейтральність науки про бухгалтерський облік та обумовлює актуальність етичних досліджень у даній сфері. Фінансові скандали сприяли виникненню гострих дискусій щодо етичної складової бухгалтерської професії. Події в Enron, WorldCom, Adelphia, Qwest, Tyco, Xerox, Parmalat призвели до:

- 1) знищення найбільших компаній світу і втрати мільярдів доларів акціонерами;
- 2) звільнення сотень тисяч людей без вихідної допомоги;
- 3) підірвання довіри до публічної фінансової інформації;
- 4) несправедливого позбавлення позитивної репутації тих бухгалтерів, які працювали чесно.

Криза етичних норм у бухгалтерському обліку зумовлена:

- 1) послабленням державного регулювання;
- 2) втратою консенсусу в суспільстві щодо переважаючого набору етичних стандартів;
- 3) зниженням впливу культури;
- 4) погіршенням стану освіти.

Внаслідок соціально-економічних явищ, які відбувалися в Україні протягом останніх десятиріч, сучасне підприємництво наштовхнулось на серйозні проблеми, тісно пов'язані саме з етикою, зокрема:

- 1) відсутність навиків у формуванні іміджу підприємця;
- 2) прагнення обмежити коло конкурентів, а не покращити якість своєї продукції;
- 3) орієнтованість скоріше на негативний результат, ніж на позитивний, що викорінює наполегливість і бажання завжди йти вперед.

Для покращення ситуації при формуванні етики ділової людини потрібно виходити з наступних моральних норм:

1) орієнтація усіх працівників підприємства (від робітника) не лише на отримання прибутку, а й на задоволення потреб суспільства, що, як правило, є метою створення підприємства згідно зі статутом;

2) сприйняття грошових коштів потрібно розглядати як засіб, а не самоціль. Справжнє багатство підприємця – спроможність задовольнити інтереси членів суспільства;

3) розподіл результатів діяльності між усіма учасниками господарської діяльності;

4) бережливе ставлення підприємця до оточуючого середовища;

5) чесність підприємця, яка є запорукою успіху його справи та засобом примноження соціального капіталу підприємства [32, с. 26].

Висловлюються думки про те, що відновити репутацію бухгалтера можливо на основі Кодексу професійної етики. Завдання Кодексу професійної етики полягає у тому, щоб розглядати конкретні характеристики професії. Звернутись до етики бухгалтерів і аудиторів, громадськість примусила наступні обставини:

1. Багато бухгалтерів піддалися тиску керівників підприємства або зовнішніх учасників ринку, внаслідок чого вони вдалися до «коригування» звітних даних: в одних випадках – заради особистої вигоди; в інших – внаслідок нездатності протистояти агресивним залякуванням вищої ланки управління.

2. Більшість аудиторських фірм нехтували етичними зобов'язаннями, що проявлялось в інвестиційних відносинах з клієнтами (купівля пакету акцій).

3. Мали місце фінансові відносини аудиторських фірм з продавцями бухгалтерських програмних продуктів, які згодом пропонувались клієнтам.

4. Корпоративні бухгалтери й аудитори працювали разом над створенням вигідної звітності, що призводить до повного нехтування суспільними інтересами.

5. Суспільство зіштовхнулось з тим, що фінансові звіти створюють «ілюзію точності», відображають наблизений фінансовий стан підприємства. Таке очікування точності у фінансовій звітності призвело до підозри та розчарувань.

6. Ускладнення змісту господарської діяльності вимагає відповідної

компетентності представників бухгалтерської професії. Особливо це стосується функціонування фінансових інструментів.

7. Інвестори розраховують на аудиторський висновок як на своєрідний страховий поліс. Невиправдані очікування призвели до втрати довіри до бухгалтерської професії.

8. Вище управління корпорацій не переймалося забезпеченням відповідних етичних норм. Якщо в корпорації задаються високі вимоги до етичної поведінки вищого управлінського персоналу, то вони вимагаються від усіх працівників по вертикалі. В протилежному випадку впровадження корпоративної культури неможливе. Тому актуальним є питання професійної етики бухгалтера як засобу підвищення його відповідальності перед суспільством (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Професійна етика як засіб здобуття довіри суспільства

Етика повинна бути впроваджена в практику бухгалтерського обліку, тому що вона сигналізує та відрізняє правильне від неправильного, справедливе від несправедливого. Таким чином, важливість її присутності в бухгалтерському обліку пояснюється її реальним впливом на життя людей в суспільстві. Етика і сприяє його процвітанню та допомагає при створенні більш цивілізованого суспільства.

Лідери бухгалтерської професії – посадові особи міжнародних професійних організацій – погоджуються з обмеженою роллю уряду, професійних організацій, корпорацій, аудиторських фірм і університетів в ефективності вирішення проблем

етики. Для індивідуального аудитора наявність високих моральних цінностей – це фактична незалежність від тиску. Аудитори повинні визнати своїм найвищим пріоритетом захист суспільних інтересів, а найважливішим клієнтом – суспільство.

Актуалізація використання механізму професійної етики зумовлена не тільки особливим призначенням її виховної функції, але й необхідністю розширення ролі моральних стимулів у виконанні професійних обов'язків бухгалтерськими працівниками. Таким чином, професійна етика виступає як інструмент і гарант справедливих дій бухгалтера, що важливо для задоволення суспільних інтересів.

Специфіка діяльності бухгалтерів і аудиторів полягає у збереженні майна власника, достовірному визначенні фінансового результату, захисті економічних інтересів суспільства. Етика професійного бухгалтера як відносно самостійний напрям в професійній етиці почала формуватися у 80-х рр. ХХ ст. і знайшла свій розвиток у працях зарубіжних дослідників, переважно посадових осіб міжнародних професійних організацій. З середини ХХ ст. набули поширення дослідження, присвячені визначенню сутності, предмета, завдань, принципів, змісту професійної етики [76, с. 88].

Правомірність виділення професійної етики бухгалтерів і аудиторів в окремий розділ професійної етики обґрунтована вітчизняними дослідниками М.Р. Лучком [45], В.А. Дерієм [30]. Вивчення і систематизація облікової історичної літератури дозволило виділити наступні літературні джерела, в яких сформовано засади професійної етики бухгалтера:

1) Л. Пачолі «Трактат про рахунки і записи», де визначено такі професійні вимоги до обліковців, як організованість, діловитість, працелюбність, повага до законів, співчуття до тих, хто потребує благодійної допомоги. Детальне дослідження етичних основ у «Трактаті» проведене Я.В. Соколовим [61]. У дослідженні доцільно розглянути Трактат в контексті чинної редакції Кодексу етики. Етичну наповненість Трактату спостерігаємо вже у назвах його глав:

Глава 4. Дуже корисні нагадування та вигідні настанови для доброго купця.

Глава 28. Про те, як треба продовжувати перенесення рахунків Головної книги, коли вона заповнена, і куди перенести залишки, щоб в Головній книзі не могло бути порушень.

Глава 31. Про спосіб і порядок виключення однієї чи декількох статей, які помилково записані не на своєму місці, як це часто буває у зв'язку з недбалістю.

Глава 35. Про спосіб і порядок збереження дрібних записів, як, наприклад, рукописів, таємних листів, полюсів, документів, судових рішень; про ведення алфавіту для важливіших листів.

У цій праці закладені сучасні принципи професійної етики, наведені в Кодексі етики Міжнародної федерації бухгалтерів (табл. 2.2).

2) Маттесіч (Mattessich) [81] поряд з працею Л. Пачолі на одне місце ставить Артхашастру (2-3 ст. до н.е.) (Наука про багатство і добробут), автором якої є індійський гуру Каутілья (Kautilya), пояснюючи свою позицію тим, що недоліком вивчення історичних облікових джерел є зосередження уваги на пошуку походження подвійного запису. Увага Маттесіча до Артхашастри пояснюється наступним. Каутілья (Kautilya) у своїй праці визнав важливість обліку для ведення справ держави. Він усвідомив, що жодне управління фінансами не можливе за відсутності точних і повних записів. Він виділяв облік, який є частиною економіки, а його основними завданнями вважав пояснення і прогноз. Каутілья робив наголос на необхідності незалежних періодичних перевірок і пропонував впровадження двох посад – скарбника і контролера-аудитора, щоб збільшити відповідальність і посилити спеціалізацію. Каутілья обґрунтував, що такі заходи необхідні, але не достатні, щоб виключити фальсифіковану звітність. Він довів, що навіть всестороннього набору правил недостатньо для усунення можливості обману. Каутілья наголошував на значенні етики для суспільства й добробуту. Він запропонував три заходи для вирішення проблем бухгалтерського обліку:

Принципи етики у трактаті Л. Пачолі

<i>Принцип</i>	<i>Витяг з трактату [61]</i>
Чесність	<p>Ті, які хочуть зробити зловживання, легко можуть вирізати аркуш, і тоді за допомогою одних тільки дат не можна обман ні помітити, ні виявити; хоча дати йтимуть одна за одною, тим не менш приховування записів є можливим. З огляду на це і з багатьох інших причин вельми корисно, щоб усі торговельні книги, так як і аркуші домашніх і магазинних книг, були завжди позначені і пронумеровані (глава 6, с. 22).</p> <p>Господар передивиться твою виписку з рахунку, звірить її зі своїми книгами і, якщо все виявиться в порядку, він більше тебе полюбить і більше тобі довірятиме (глава 30, с. 65).</p> <p>Не можна нікого без його відома і згоди зробити у книзі боржником, і якщо, не зважаючи на це, такий запис все ж зроблений, слід вважати його підробним (глава 36, с. 78-79).</p> <p>Не можна включити до «Мати» жодних зобов'язань і умов, не маючи згоди вірителя, і якщо це трапилося у статті, яка тебе стосується, то запис є підробним (глава 36, с. 79).</p> <p>Існує багато таких людей, які ведуть подвійні книги, показуючи одні з них покупцю, а інші – продавцю, або, що ще гірше, ґрунтуючись на цих книгах, присягаються, що вищою мірою є погано. Якщо ж представляти книги для посвідчення в бюро, то не так легко брехати і тим самим обманювати свого ближнього (глава 7, с. 23)</p>
Об'єктивність	<p>В книгу цю він записує детально все, що стосується купівлі і продажу, не пропускаючи нічого: хто? що? коли? і де?, з поясненнями, як про те детально вже говорилося при викладенні інвентарю (глава 6, с. 21)</p>
Професійна компетентність та належна ретельність	<p>Тому цілком справедливим є прислів'я, що для того, щоб стати добрим торговцем, треба значно більше, ніж для того, щоб стати доктором права (глава 4, с. 18).</p> <p>Будь-хто стверджує, що заведені ним порядки кращі за інші, і тому записи в цих установах бувають такі заплутані, що не може йти навіть мова про узгодження книг, і горе тому, хто має справу з установами такого роду. Тому намагайся завжди бути з увагою вдома і з головою в крамниці, коли маєш справу з такими людьми, які діють, можливо, з кращими намірами, проте тим не менш виказують повне невігластво (глава 17, с. 40).</p> <p>Високий сенат цілком справедливо карає недобросовісних маклерів і регістрарорів. Добру справу зробили, коли для спостереження за ними призначили особу, якій поручили розслідувати добре чи погано ведуться книги в цих установах (глава 17, с. 40).</p> <p>Ти повинен докласти всіх зусиль, щоб шляхом старанного міркування стати добрим бухгалтером, для чого тобі у цьому творі з належною точністю дані усі потрібні настанови (глава 34, с. 74).</p> <p>Ми вже сказали, що для освіти купця потрібно більше знань, ніж для доктора права, і тому, якщо будеш твердо вивчати усі дані мною тут настанови, то будь певен, що своїм всебічно розвинутим розумом зумієш справно вести свої справи (глава 35, с. 78).</p>
Конфіденційність	<p>Тепер поговорю з тобою про те, як слід поступати з дрібними записками і короткими листами, які служать для роз'яснень, наприклад, з розписками про здійснені сплати, квитанції і векселі, і відпущені товари, із секретними листами. Все це такі предмети, які купець повинен високо оцінити і які для нього мають значення, тому важливо уникнути небезпеки їх втрати (глава 35, с. 74).</p>
Професійна поведінка	<p>Ці настанови приведені мною заради твоєї користі, щоб щоденні турботи про твою справу не були тягарем, особливо у твоїх облікових роботах, де ти повинен записувати все, що відбулося день за днем, як це буде детально вказано у наступних главах (глава 4, с. 20).</p>

1) необхідно, щоб суспільство володіло інформацією про існуючі закони, оскільки не можливо дотримуватися їх за відсутності відповідної інформації;

2) необхідно, щоб існувала незалежна організаційна структура, яка б згладжувала конфлікти;

3) необхідно ввести покарання у випадку обману уряду та заохочень у випадку якісного виконання роботи.

Причинами, які зумовлюють необхідність регламентації професійної етики, є:

- наявність конфлікту інтересів;
- високий ступінь індивідуалізації праці;
- творчий характер обліково-аналітичної роботи;
- спрямованість сфери професійної діяльності бухгалтера на рівень життя членів суспільства;

- перенесення зарубіжного досвіду (вимоги міжнародних професійних організацій) на національне підґрунтя;

- зростання престижу професії;
- загальне падіння духовності та моральності в країні, втрата позитивних ціннісних орієнтацій.

Перша причина походить з етичних конфліктів, які виникають у будь-якому суспільстві. Це пояснюється різними свободами, правами та обов'язками окремих груп суспільства. Як наслідок – для вирішення таких конфліктів суспільство розробляє і встановлює норми поведінки.

При цьому можливі дві ситуації: етична дилема та етичний дрейф. Етична дилема виникає, коли має місце конфлікт, але всі сторони конфлікту не порушують етичних вимог. Етичний аспект виникає, коли бухгалтер приймає неетичні рішення.

Для вирішення етичної дилеми необхідно:

- 1) ідентифікувати етичну дилему;
- 2) з'ясувати вплив кожної зі сторін на проблему;
- 3) визначити варіант, який відповідає інтересам суспільства;

4) обрати для кожної сторони відповідну поведінку.

Якщо розглядати економічну сферу життя суспільства, то найбільше етичних конфліктів на професійному рівні виникає між представниками таких професій, як менеджер (керівник, управлінець), бухгалтер і контролер (аудитор, ревізор, податківець). Зокрема, професійна етика аудиторів є актуальною темою у періодичних виданнях [60]. Автор погоджуються з тим, що етичні дії обумовлені рядом чинників:

- особистими інтересами;
- загальною організаційною культурою;
- позицією апарату управління;
- тиском з боку контрагентів.

Зіткнення інтересів груп може відбуватися як на політичному, соціальному, так і на професійному рівнях. У цьому випадку зміст норм поведінки відображається у кодексі професійної етики.

Професійна етика базується на концептуальній основі, суть якої полягає в тому, що бухгалтер прагне зберегти рівновагу між чотирма групами інтересів: суспільними, власника, управлінця та власними.

Зміст цих інтересів детальніше представлено в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Інтереси учасників господарських відносин [60]

<i>Інтереси бухгалтера</i>	<i>Інтереси власника</i>	<i>Інтереси управлінця</i>	<i>Інтереси суспільства</i>
1) належна заробітна плата; 2) поліпшення умов праці; 3) належна регламентація роботи; 4) самореалізація в професійній діяльності, що забезпечувало б умови професійного зростання	1) підвищення якості життя за рахунок доходів від власної справи; 2) забезпечення стабільності розвитку бізнесу через уповноважених осіб, що надає впевненість у майбутньому	1) адекватна винагорода за виконану роботу; 2) можливість отримання власної частки в бізнесі; 3) професійне зростання	1) стабільність соціально-економічної та політичної ситуацій в державі; 2) забезпечення зайнятості населення; 3) отримання доходів від володіння корпоративними правами; 4) отримання достовірної та прозорої інформації про діяльність суб'єктів господарювання

У результаті існування вказаних інтересів та їх полярності, природним явищем є поява конфліктів між інтересами:

- 1) суспільства та власника;
- 2) управлінця та бухгалтера;
- 3) власника та управлінця;
- 4) суспільства та управлінця;
- 5) власника та бухгалтера;
- б) суспільства та бухгалтера.

Проблема конфлікту інтересів може бути вирішена двома способами:

- 1) під кутом цілей бухгалтера;
- 2) під кутом етичних норм.

При реалізації цих груп інтересів завдання етики полягає в тому, щоб не допустити: 1) антагонізму між групами; 2) надання пріоритетності інтересам певної групи; 3) використання інтересів однієї групи як інструменту при реалізації інтересів інших груп.

Проте, найскладнішим для вирішення є питання співвідношення інтересів власника та суспільства. Як зазначає В. Олексюк, аудитор виявляється затисненим між молотом вимог відносно конфіденційності та кувалдою дотримання інтересів суспільства» [58, с. 8].

Досвід показує, що необхідність у регламентації етичної професійної поведінки виникає в тих випадках, коли від представників професії вимагається підвищена моральна відповідальність. Наведемо моделі найтипівіших ситуацій, причиною яких є конфлікт інтересів:

1) на бухгалтера тиснуть з вимогою діяти всупереч професійним стандартам. Найпоширенішими серед них є: ухилення від сплати податків; зміна фінансових результатів для введення в оману інвесторів і кредиторів; маніпулювання величиною собівартості продукції; тиск з боку колег і керівництва при здійсненні окремих операцій;

2) керівництво компанії звертається до аудиторів з проханням відобразити ряд операцій звітного періоду в майбутньому з метою підвищення фінансового результату поточного періоду. Фінансова звітність з позитивними даними подавалася до банку для отримання кредиту. Фінансовий стан компанії в наступному році погіршується та погашення кредиту не відбувається;

3) опублікування інформації, яка вводить в оману користувачів, може бути вигідним власнику та не вигідним для професійного бухгалтера;

4) аудиторська фірма надавала консультації та здійснювала аудит звітності компанії. Це дозволило останній приховати значну частину своїх доходів, не показуючи їх у фінансовій звітності. Аудиторська фірма завіряла інвесторів, що компанія веде надійний бізнес. Коли компанія збанкрутіла, більшість її працівників втратили роботу та стабільну заробітну плату. Інвестори постраждали, втративши свій капітал. Вони перестали довіряти аудиторським висновкам фірми, внаслідок чого остання втратила клієнтів. Крім того, недовіра переноситься на інших суб'єктів аудиторської діяльності, які діють в межах законодавства й етичних вимог.

Наступною причиною необхідності регламентації професійної етики є високий ступінь індивідуалізації праці бухгалтера, який пов'язаний з тим, що бухгалтер у значній мірі автономний у своїй повсякденній діяльності. Це не означає, що він повністю наданий самому собі, непідконтрольний і непідзвітний. Але його діяльність може бути проконтрольована тільки опосередковано або через визначений проміжок часу.

Особливою причиною регулювання етики бухгалтерів є їх творчий характер роботи. Підхід до бухгалтерського обліку як до переліку певних технічних правил не піднімає етичного питання. Професійна етика бухгалтера ґрунтується на ліберальному характері цієї професії. Тобто, актуальність етики бухгалтера пов'язана з суб'єктивністю бухгалтерських правил в ситуації, коли те чи інше фінансове повідомлення сигналізує про зміну економічного стану внаслідок глобалізації ринків цінних паперів.

Спрямованість сфери професійної діяльності бухгалтера на рівень життя члена суспільства пов'язана з двома важливими функціями бухгалтерської професії: обслуговування суспільного блага та захист інтересів громадськості. Бухгалтер, формуючи бухгалтерську інформацію, на підставі якої будуть прийняті управлінські рішення, впливає на добробут членів суспільства. Дії бухгалтерів принесуть користь тільки в тому випадку, якщо вони слугуватимуть інтересам суспільства, на всіх рівнях теорії й практики будуть глибоко етичними.

Через специфіку своєї професії бухгалтери мають справу зі значними обсягами фінансових, матеріальних та інших ресурсів, власниками яких вони, як правило, не є. Щоб заслужити довіру власників і ефективно виконувати свої обов'язки, бухгалтери повинні відповідати не тільки високим професійним, але й особливим моральним вимогам.

Перенесення зарубіжного досвіду (вимоги міжнародних професійних організацій) як чинник необхідності регламентації професійної етики з'являється з прийняттям Міжнародною Федерацією Бухгалтерів (МФБ) у 1996 р. Кодексу етики професійних бухгалтерів, у вступі до якого (п. 3, 4) зазначається: «Цей міжнародний Кодекс етики повинен виступати моделлю для розробки національних етичних рекомендацій. Професійні бухгалтери в усьому світі працюють у середовищі, в якому існують різні культурні традиції і нормативні вимоги. Однак слід завжди дотримуватися основної мети Кодексу» [50].

Підняття престижу професії є нагальним завданням і зумовлює появу нормативних вимог щодо етики бухгалтерських працівників. На престиж бухгалтерської професії впливають різні чинники (рис. 2.4). Як зазначає Є.В. Лупікова, «професійна етика є основою суспільної довіри. Якщо суспільство втрачає довіру до послуг професіоналів, то перестає ними користуватися, і професія, як особливий вид діяльності групи людей, що виконують соціально значимі функції, поступово вимирає» [43, с. 89].

Рис. 2.4. Чинники впливу на престиж професії бухгалтера [43]

Раціональний, перевірений часом і відкоригований дійсністю набір етичних норм набуває статус кодексу, який є зведенням етичних норм, прийнятих професійною спільнотою. Будь-який етичний кодекс ґрунтується на двох взаємозв'язаних аспектах поведінки: загальній і професійній. Звідси формуються загальнолюдська етика (зведення загальнолюдських морально-етичних принципів поведінки) і професійна етика (перелік правил і норм поведінки індивідуума як представника певної професії).

Кодекс етики професійних бухгалтерів переглянутий Міжнародною федерацією бухгалтерів (МФБ) у 2009 році, набрав чинності для членів МФБ з 1 червня 2011 року. У тексті Кодексу вказано, що «...дозвіл на копіювання цієї публікації надається за умови використання копій у навчальних курсах або для особистого використання, але не для продажу чи розповсюдження та за умови зазначення на кожному примірнику такої інформації «Авторське право © липень 2009 р. належить Міжнародній федерації бухгалтерів (МФБ) усі права захищені. Використовується з дозволу МФБ».

Тому, з огляду на відсутність права на розповсюдження Кодексу, ми вирішили не наводити його повністю у тексті. Максимум – це окреме цитування положень зі статей видання.

Документ складається з трьох частин:

- А) загальне застосування Кодексу;
- Б) професійні бухгалтери-практики;
- В) професійні бухгалтери в бізнесі.

Призначення етичного кодексу – сприяти захисту інтересів суспільства в професійній діяльності, а основне завдання – слугувати еталоном професійної поведінки та діяльності бухгалтера.

Розробка Кодексу етики передбачає:

- формування основних принципів професійної моралі;
- створення єдиної морально-етичної основи професійної діяльності;
- висвітлення соціальних функцій, які покладені на професію суспільством;
- забезпечення адекватної етичної регламентації професійної діяльності: етичність поведінки і дій бухгалтерів шляхом заборони неетичної поведінки та запровадження санкцій проти такої поведінки;
- визначення специфічних рис особи, які роблять її професійно придатною;
- уніфікацію поведінки фахівців на основі поставлених до них єдиних етичних вимог;
- забезпечення однонаправленості дій на основі відповідної загальної системи цінностей;
- забезпечення узгодженості етичних норм, покладених в основу діяльності;
- сприяння підвищенню рівня моральності представників професії;
- обґрунтування необхідності постійного вдосконалення професійного рівня фахівців;
- підвищення морального авторитету професії в суспільстві.

Таким чином, Кодекс етики повинен гарантувати чесну поведінку професіоналів і формувати позитивний імідж представників окремих професій в суспільстві.

Джерелами етичних нормативів слугують:

- загальнолюдські цінності;
- етичні нормативи зарубіжних країн;
- специфічні цінності професійної діяльності;
- особисті цінності та ідеали фахівців, сформовані під впливом національних традицій.

Використання цих джерел при формуванні кодексу дозволить:

- врахувати досвід практичної і наукової діяльності;
- розвивати і доповнювати систему загальнолюдських цінностей.

Основними складовими етичного кодексу є:

1) моральна норма – загальна змістовна вимога до поведінки та діяльності професіонала. Норми професійної моралі – це не тільки інструмент досягнення мети, але й засіб регуляції поведінки фахівця. Проблема створення систем моральних норм є однією з найцікавіших і складних проблем етики;

2) моральні правила – конкретні вимоги до поведінки й діяльності фахівця в процесі його праці;

3) принципи, якими повинен керуватися професіонал у повсякденній діяльності;

4) можливі типові конфліктні ситуації;

5) санкції у випадку неетичної поведінки.

Як правило, кодекс етики визначає поведінку членів організації й регулює відносини «клієнт – професіонал», «суспільство – професіонал», «професіонал – професіонал». При всій структурованості та цілісності кодексу етики він не є замкнутою системою. Етичні норми і правила, відображені в кодексі, не можуть і не повинні бути незмінними, відсталими. Практика складання кодексів професійної етики в Україні не нова. Особливого поширення набула практика регулювання етичних відносин в судовій справі та у фондовій діяльності.

Слід відмітити, що російські законотворці врахували національні особливості та менталітет [31, с. 29]. Так, у Кодексі етики Інституту професійних бухгалтерів (ІПБ) Росії (рис. 2.5) передбачене звернення на конфіденційній основі до незалежного консультанта професійної бухгалтерської організації або акредитованих при Міністерстві фінансів РФ професійних аудиторських об'єднань для отримання роз'яснень стосовно можливих напрямів дій.

**КОДЕКС ЕТИКИ ЧЛЕНІВ ІНСТИТУТУ
ПРОФЕСІЙНИХ БУХГАЛТЕРІВ**

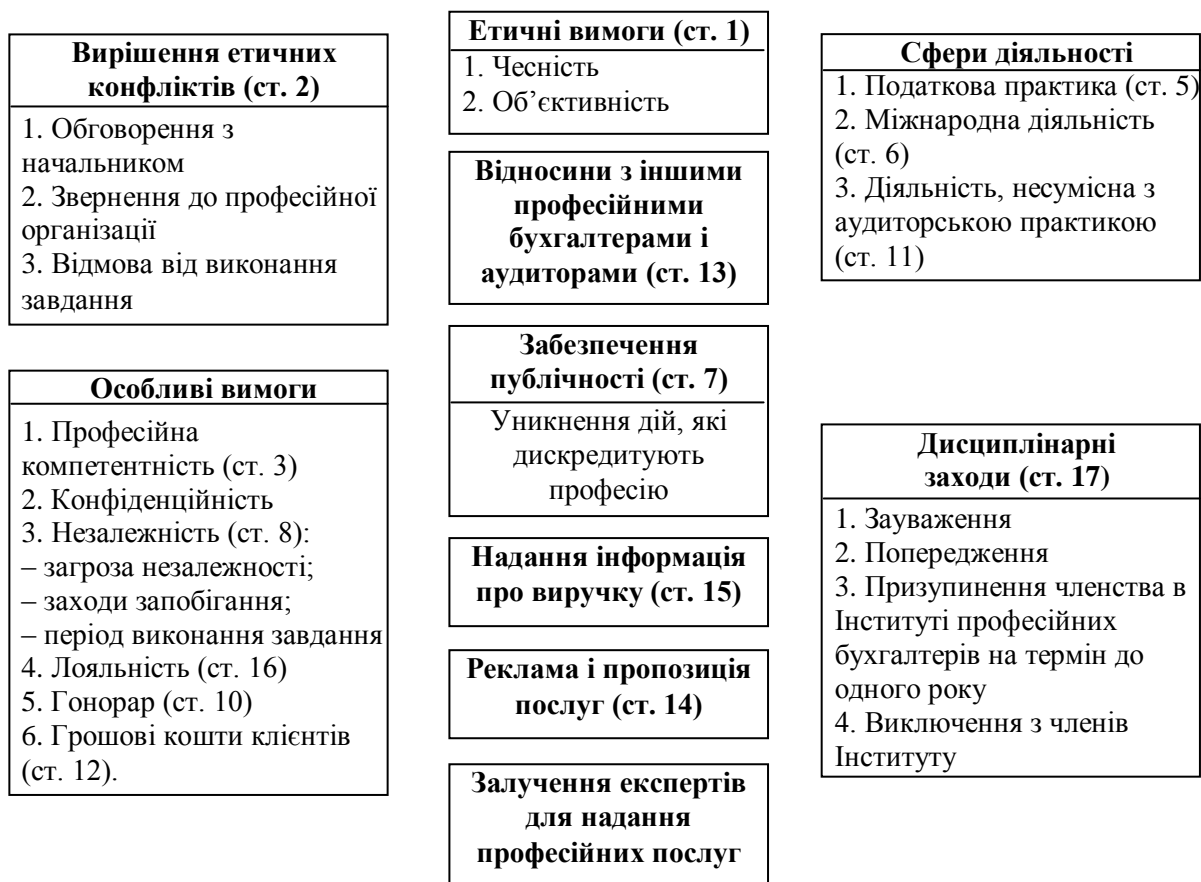

Рис. 2.5. Питання які регулює Кодекс етики членів Інституту професійних бухгалтерів Росії [31]

Кодекс етики бухгалтерів є основою етичних вимог (детальних правил, рекомендацій, стандартів поведінки), які висуваються до професійних бухгалтерів у кожній країні. Його призначенням є забезпечення узгодження особистої поведінки кожного бухгалтера з інтересами суспільства, встановлення моральних критеріїв, якими повинен керуватися і яких зобов'язаний дотримуватися кожен бухгалтер у ході здійснення своєї професійної діяльності.

З урахуванням культурно-ментальних особливостей для забезпечення виконання етичних норм необхідно передбачити заходи дисциплінарного впливу, а в особливих ситуаціях – навіть цивільної та кримінальної відповідальності. До таких заходів можна віднести суспільний осуд (в професійному середовищі), створення та публікацію «чорних списків» недобросовісних бухгалтерів,

призупинення на первинний термін або позбавлення права займатися даним видом діяльності. Поширення повинні набути такі санкції дисциплінарного характеру, як анулювання ліцензії, штрафи та відшкодування завданих збитків. Крім того, за більш серйозні неправомірні дії аудитора або аудиторської фірми можуть бути застосовані й суворіші заходи впливу. Це, наприклад, позбавлення права займатися аудиторською діяльністю та ліквідація юридичної особи взагалі.

Удосконалення Кодексу необхідно здійснювати в напрямках:

- 1) створення єдиної морально-етичної основи професійної діяльності;
- 2) висвітлення соціальних функцій, які покладені на професію суспільством;
- 3) визначення специфічних рис особи, які роблять її професійно придатною;
- 4) забезпечення однонаправленості дій на підставі відповідної загальної системи цінностей;
- 5) обґрунтування необхідності постійного вдосконалення професійного рівня фахівців;
- 6) врахування особистих цінностей та ідеалів фахівців, сформованих під впливом національних традицій;
- 7) конкретизації норм професійної моралі, моральних правил та санкцій у випадку неетичної поведінки;
- 8) посилення регулювання відносин у площині «суспільство-професіонал».

Охарактеризуємо ставлення бухгалтерів і директорів до особистих якостей, які необхідні бухгалтеру, та є не досить важливими. На питання, якими особистими якостями повинен володіти бухгалтер, керівники та бухгалтери віддали перевагу таким якостям. 32 провідні професійно-етичні якості, які надалі систематизовано за трьома групами: якості, які важливі при взаємодії з суспільством (індивідуально-психологічні якості); взаємини з іншими професіоналами (соціально-психологічні характеристики); якості, що характеризують ставлення до професійної діяльності (етично-психологічні якості) (табл. 2.4).

Професійно-етичні якості бухгалтерів ТВФ «Тернопіль Хлібсервіс»

<i>Людина – суспільство (індивідуально-психологічні якості)</i>	<i>Людина – професійне оточення (соціально-психологічні характеристики)</i>	<i>Людина – професійна діяльність (етично-психологічні якості)</i>
Альтруїст	Вимогливий	Відданий справі
Байдужий до слави	Гнучкий	Вміє берегти комерційну таємницю
Відповідальний	Дбайливий	Дисциплінований
Впевнений в собі	Завзятий	Креативний
Врівноважений	Ініціативний	Наполегливий
Емоційно-стійкий	Товариський	Незалежний
Порядний	Принциповий	Організований
Рішучий	Справедливий	Самовідданий
Тактовний		Сумлінний
Уважний		Працьовитий
Чемний		Цілеспрямований
Чесний		
Щирий		
<i>Не отримали підтримки наступні риси</i>		
Гордий	Амбіційний	Винахідливий
Добродушний	Безкомпромісний	Хитрий
Необразливий	Відвертий	Делікатний
Скромний	Лояльний	Довірливий
Терплячий		Поступливий
Мовчазний		Прямолінійний

Кодекс етики бухгалтерів є основою етичних вимог (детальних правил, рекомендацій, стандартів поведінки), які висуваються до професійних бухгалтерів у кожній країні. Його призначення полягає у забезпеченні узгодження особистої поведінки бухгалтера ТВФ «Тернопіль Хлібсервіс» з інтересами суспільства, встановлення моральних критеріїв, якими повинен керуватися та яких зобов'язаний дотримуватися кожен бухгалтер у ході здійснення своєї професійної діяльності.

Слід зауважити, що визначений перелік якостей в цілому збігається з дослідженням біографій професіоналів-бухгалтерів, які зробили блискучу кар'єру. Визначені якості є наслідком таких широких рис особистості, як філософська розсудливість, культурологічна обізнаність. Формування саме цих рис повинно закладатися в основу виховного процесу, формування етики бухгалтерів. Виявлення названих якостей та їх групування дає можливість удосконалити реалізацію виховної функції підготовки бухгалтерів.

Висновки до розділу 2

За результатами вивчення взаємозв'язку морально-психологічних і соціально-культурних цінностей з організацією бухгалтерського обліку в контексті національного надбання, досвіду й культури зроблено такі висновки:

1. Моральні цінності в бухгалтерському обліку слід розглядати як необхідну складову вирішення професійних завдань бухгалтером. Поєднання професіоналізму та моральності забезпечить прийняття рішень на користь суспільства. Встановлення моральних цінностей професії дозволяє: а) оптимізувати процес регулювання бухгалтерського обліку з урахуванням соціальних і психологічних можливостей людини; б) визначити додаткові критерії професійної непридатності; в) сприяти формуванню традицій української бухгалтерської школи з метою обґрунтованого протистояння копіюванню міжнародних традицій обліку; г) визначити вплив менталітету нації на організацію та методику обліку.

2. У ході організації бухгалтерського обліку слід використовувати позитивні риси українського менталітету та на їх основі коригувати негативні явища, зокрема, трудову пасивність, пасивність у діяльності професійних організацій, переконання у недоліках діяльності державних органів. Дослідження важливості врегулювання правового статусу бухгалтера та професійних вимог до представників даної професії дозволило зробити висновок, що в нормативній базі з бухгалтерського обліку відсутній чіткий опис належної та допустимої професійної поведінки бухгалтера.

3. Враховуючи особливості менталітету бухгалтерських працівників в Україні, права та обов'язки яких протягом тривалого періоду суворо регламентувалися, роботі бухгалтера нині властива невизначеність. Вирішення багатьох питань залишено на його власний розсуд, тобто передбачено винесення бухгалтером професійного судження, що є негативним для бухгалтерської практики. Професійна етика бухгалтера в сучасному її розумінні з'явилася з появою конфліктів інтересів користувачів бухгалтерською інформацією. Постійність етичних вимог до бухгалтера протягом усього періоду розвитку професії пояснюється незмінністю основних загальнолюдських цінностей – чесності, порядності, справедливості.

РОЗДІЛ 3

ПРОФЕСІЙНИЙ АУДИТ ПРИ ЗАПРОВАДЖЕНІ КОДЕКСУ ЕТИКИ АУДИТОРА В УКРАЇНІ

3.1. Кодекс професійної етики у вітчизняній практиці аудиту

Етика визначає дві особливості суспільного життя: а) визначення добра та зла (відповідно позитиву та негативу); б) правила вибору між добром (позитивом) і злом (негативом). Якщо з цих позицій розглядати професійний аудит, то його саме професійна етика повинна визначати:

1. Правила визначення критеріїв Негативу або Позитиву відповідно до мети та суті професійних послуг, що надаються;
2. Правила здійснення аудиторських послуг (аудиторських процедур) з огляду на вибрані критерії позитиву або негативу;
3. Правила оцінки результатів наданих послуг у відповідності з визначеннями позитиву та негативу [6, с. 54].

Вимоги професійної етики поширюються на наступні елементи процесу надання професійних послуг аудиторами:

- *Поведінка* аудитора щодо: умов замовлення, процедур його виконання, відносно персоналу своєї аудиторської фірми та персоналу замовника, відносно власника замовника, відносно третіх осіб, причетних до діяльності замовника; відносно інтересів суспільства, в якому функціонує замовник аудиторських послуг, та інш. Тобто професійна етика охоплює будь-які дії, (поведінку) аудитора на всіх стадіях надання професійних послуг та при позиціонуванні своєї аудиторської фірми в суспільстві;

- *Висловлювання аудитора* (письмові або усні) які він здійснює в ході надання професійних послуг в діапазоні від тексту робочих чи підсумкових документів до тексту та змісту реклами своїх послуг в суспільстві.

Важливість дотримання вимог професійної етики обумовлена тим, що недотримання їх впливає на якість аудиту, яка перевіряється відповідним

контролюючим органом, що у свою чергу негативно впливає на імідж професії у суспільстві. Обов'язки професійного аудитора не зводяться виключно до задоволення потреб окремого замовника або роботодавця. На стандарти аудиторської професії значно впливають інтереси громадськості, наприклад:

1. Незалежні аудитори допомагають забезпечити цілісність та ефективність фінансових звітів, що надаються фінансовим установам в якості часткового підтвердження кредитоспроможності, а акціонерам – для залучення капіталу;

2. Фінансові директори виконують різні функції, пов'язані з фінансовим менеджментом в організаціях і сприяють ефективному використанню ресурсів організацій;

3. Внутрішні аудитори забезпечують впевненість у наявності надійної системи внутрішнього контролю, що підвищує надійність зовнішньої фінансової інформації їх роботодавця;

4. Експерти з оподаткування допомагають забезпечити ефективність та довіру до податкової системи, а також її законне застосування;

5. Обов'язки консультантів з управління полягають у задоволенні громадських інтересів, для прийняття раціональних управлінських рішень.

Професійні аудитори виконують в суспільстві важливу роль. Інвестори, кредитори, роботодавці та інші сектори ділового співтовариства, а також уряд і населення покладаються на професійних аудиторів, довіряючи їм ведення фінансового обліку і підготовку фінансових звітів, здійснення ефективного фінансового менеджменту і надання компетентних консультацій з різних питань бізнесу та оподаткування. Ставлення та поведінка професійних аудиторів при наданні таких послуг впливає на економічний добробут їх співтовариства і країни. Професійні аудитори зможуть залишатись в такому привілейованому положенні, тільки якщо вони продовжуватимуть надавати суспільству ці унікальні послуги на рівні, який свідчить проте, що суспільна довіра є цілком обґрунтованою. Тому представники аудиторської професії в усьому світі найбільше зацікавлені в тому, щоб довести до відома споживачів послуг, які надаються професійними

аудиторами, що ці послуги виконуються на найвищому рівні якості та надаються відповідно до етичних вимог, покликаних забезпечити такий рівень [11, с. 112].

В порівнянні з бухгалтерами до аудиторів висуваються значно вищі вимоги, які носять, так би мовити, формальний, зовнішній характер (або зовнішній вигляд на побутовому рівні). Реалізацію цих вимог і повинні забезпечити фундаментальні етичні принципи. Такими фундаментальними етичними принципами є наступні:

- **Чесність.** Професійний аудитор не повинен приховувати негативні факти та мати незаплямоване добре ім'я у суспільстві.

- **Об'єктивність.** Професійному аудитору необхідно демонструвати безсторонність, унеможливити вплив на його думку упередженості з боку третіх осіб або їхніх особистих інтересів. Це може зашкодити його професійній об'єктивності;

- **Професійна компетентність та належна ретельність.** Професійному аудитору слід надавати професійні послуги з належною ретельністю, компетентністю та старанністю; він несе постійний обов'язок з підтримки професійних знань та навичок на рівні, необхідному для надання замовнику або роботодавцю переваг, пов'язаних з використанням професійних послуг компетентної особи, що спирається на сучасні досягнення в практиці, законодавстві та методах роботи;

- **Конфіденційність.** Професійному аудитору слід дотримуватись конфіденційності інформації, отриманої в процесі надання професійних послуг та не слід використовувати або розголошувати таку інформацію без належних та визначених повноважень, або якщо відсутнє юридичне або професійне право та обов'язок розкриття цієї інформації;

- **Професійна поведінка.** Професійний аудитор повинен діяти таким чином, щоб це відповідало добрій репутації професії, повинен утримуватись від будь-якої поведінки, яка могла б завдати цій репутації шкоди. Зобов'язання утримуватись від будь-якої поведінки, яка могла б завдати шкоди репутації професії, вимагає, щоб організації-члени МФБ при розробці стандартів етики розглядали обов'язки

професійного аудитора по відношенню до замовників, третіх сторін, інших аудиторів, працівників, роботодавців та населення в цілому [8, с. 86].

Реалізація цих фундаментальних принципів теж частково описана у Кодексі етики професійних бухгалтерів (за українським перекладом – аудиторів). Дуже цікаво і, на нашу думку, правильно, що за етичними нормами, наприклад, чесність передбачає не просто загально людську порядність, але й ведення справ згідно із чинним законодавством. Професійна об'єктивність вимагає від всіх практикуючих аудиторів бути безсторонніми, чесними і вільними від інтересів третіх осіб. При цьому аудитори надаючи професійні послуги повинні завжди дотримуватися принципу об'єктивності. Професійні аудитори виконують завдання щодо складання звітності і консультують з оподаткування та надають інші послуги управлінському персоналу. Інші професійні аудитори складають фінансові звіти в якості підлеглих, надають послуги з внутрішнього аудиту та обіймають посади пов'язані з фінансовим менеджментом в промисловості, торгівлі, державному секторі та в сфері освіти. Вони також займаються навчанням і підвищенням кваліфікації тих, хто намагається стати професійними аудиторами. Незалежно від своїх послуг і функцій, професійним аудиторам доводиться захищати порядність своїх професійних послуг та зберігати об'єктивність у своїх судженнях.

При виборі ситуацій та методів роботи, на які необхідно звернути особливу увагу з точки зору етичних вимог щодо об'єктивності, Кодекс етики рекомендує розглянути зазначені нижче фактори:

1. Можливість здійснення тиску на аудитор, що може знизити об'єктивність професійних аудиторів.

2. Неможливість передбачити всі ситуації, в яких може виникати такий тиск, слід керуватися здоровим глуздом, якщо інше не визначено стандартами аудиту.

3. Існує потенційна можливість упередженості або впливу інших осіб знижати об'єктивність.

4. Аудитори, організуючи роботу, забезпечують дотримання принципу об'єктивності всіма своїми співробітниками та субпідрядниками.

5. Приймання або пропонування подарунків або преференцій, які імовірно могли б усвідомлюватися третіми особами як такі, що здійснюють значний та неналежний вплив на професійне судження самих аудиторів або на професійне судження осіб, з якими вони ведуть справи, забороняється [8, с. 99].

Щодо вимог компетентності, то за Кодексом етики, професійні аудитори не повинні удавати, що вони мають досвід або експертні знання, якими насправді не володіють. Професійна компетентність складається з двох частин:

1. Досягнення рівня професійної компетентності. Цей рівень складається з стандартів вищої професійної освіти, або професійної вищої спеціальної освіти, безперервного підвищення професійної кваліфікації, визначеними терміном практичної роботи за фахом, при цьому цей термін незалежить від його обов'язковості. Перераховане вище є звичайним способом здобуття кваліфікації професійного аудитора.

2. Збереження рівня професійної компетентності. Воно потребує постійного моніторингу аудитором останніх подій в аудиторській професії, в тому числі за змінами у національних та міжнародних положеннях з контролю, обліку і звітністю та за іншими регуляторними актами і законодавчими ініціативами з регулювання бізнесу [4, с.102].

Професійні аудитори зобов'язані дотримуватись конфіденційності інформації про справи замовника та роботодавця, отриманої при наданні професійних послуг. Обов'язок із забезпечення конфіденційності залишається і після закінчення надання послуг професійним аудитором його замовникам або роботодавцю. Одночасно, професійний аудитор повинен дотримуючись принципу конфіденційності, повинен враховувати і можливість або наявність існування певних випадків, коли йому надано особливі повноваження з розкриття інформації або якщо існує юридичне або професійне право чи обов'язок розкриття цієї інформації. Професійні аудитори повинні забезпечити дотримання конфіденційності їх підлеглими та особами, які надають їм консультації або допомогу.

Професійний аудитор має доступ до великого обсягу конфіденційної інформації про справи замовника або роботодавця, яка не надається іншим представникам громадськості. Конфіденційність стосується багатьох аспектів професійної діяльності. Цей принцип вимагає, щоб професійний аудитор, який одержує інформацію при наданні професійних послуг, не використовував, не удавав використання цієї інформації для особистої вигоди або вигоди третьої сторони. Тому професійний аудитор повинен бути надійним і без дозволу не розкривати інформацію іншим особам. Це не стосується розкриття такої інформації з метою належного виконання обов'язків професійного аудитора відповідно до професійних стандартів. Однак, Кодекс етики МФБ вказує, що слід визнати, що конфіденційність інформації передбачається статутним або неписаним правом, і тому докладні етичні вимоги щодо конфіденційності залежатимуть від особливостей законодавства кожної країни з організацій-членів [5, с. 14].

В Кодексі наводяться окремі приклади факторів, які повинні розглядатися при ухваленні рішення про те, чи можна розкривати конфіденційну інформацію, а саме:

1. Існує дозвіл на розкриття інформації від замовника, що потребує розгляду інтересів всіх сторін, в тому числі третіх сторін, які можуть зачіпатися при розкритті інформації.

2. Розкриття інформації передбачене законом.

За Кодексом МФБ професійний аудитор згідно із законодавством зобов'язаний розкривати конфіденційну інформацію: а) для надання документів або свідчень при розгляді судової справи; б) для повідомлення відповідних державних органів про виявлені порушення законодавства; в) коли розкриття інформації здійснюється згідно з професійним обов'язком або правом (для дотримання технічних стандартів та етичних вимог): для захисту професійних інтересів професійного аудитора при розгляді судової справи; для виконання вимог перевірки якості; як відповідь на запит або відповідь при розслідуванні, що проводиться регулюючим органом. При цьому Кодекс етики все одно рекомендує аудиторів вжити певних застережних заходів через детальний розгляд наступних факторів:

- чи відомі та обґрунтовані відповідні факти, в тій мірі, в якій це можливо; якщо існують необґрунтовані факти або твердження, слід використовувати професійне судження для того, щоб визначити, тип розкриття інформації який слід здійснювати (якщо його взагалі варто здійснювати);

- якого роду повідомлення очікується та адресат; зокрема, професійний аудитор повинен бути впевнений в тому, що сторони, яким адресується повідомлення, є належними одержувачами і мають обов'язки діяти на його основі;

- чи буде професійний аудитор нести будь-яку юридичну відповідальність через повідомлення його наслідків [10, с. 84-85].

Тобто, професійна спільнота, особливо закордонна, де поширена судова практика вирішення конфлікту інтересів, застерігає аудитора від необґрунтованого розкриття конфіденційної інформації.

Певний відтінок потенційного конфлікту інтересів в суспільстві несуть в собі етичні вимоги щодо податкової практики аудиторів. Це особливо актуально для українського аудиту, який від послуг з ведення податкового обліку або консультування з питань оподаткування отримує до 80% всіх доходів від професійної діяльності. За Кодексом етики аудитор, якій надає професійні послуги з оподаткування та податкового обліку, має право сприяти найкращій позиції для вигоди замовника або роботодавця, за умови, що послуги надаються з професійною компетентністю, жодним чином не шкодять порядності та об'єктивності і, на думку професійного аудитора, відповідають законодавству. Спірні питання можуть тлумачитися на користь замовника або роботодавця за умови розумного обґрунтування відповідної позиції. Професійний аудитор не повинен обіцяти замовнику або роботодавцю, що підготовлена податкова декларація або надані рекомендації з оподаткування є ідеальними. Навпаки, професійний аудитор повинен ознайомити замовника або роботодавця з обмеженнями, властивими податковим рекомендаціям та послугам таким чином, щоб висловлення думки не було прийнято за твердження факту. Допмагаючи або готуючи податкову декларацію аудитору, за вимогами Кодексу, необхідно повідомити замовника або роботодавця, що відповідальність за зміст звітності несе в першу чергу замовник або роботодавець, одночасно вживаючи

необхідних заходів для забезпечення того, щоб податкова звітність була належним чином підготовлена. Сфера оподаткування завжди носила і носить кримінальний та протизаконний характер в усіх країнах ринкової економіки. Тому професійному аудитору етичними нормами забороняється бути причетним до будь-якої декларації або повідомлення, якщо є підстави вважати, що вони:

а) містять пропуски або вносять плутанину в інформацію, надання якої вимагається, та які введуть податкові органи в оману;

б) містять відомості або інформацію, надані через недбалість або не перевірені на предмет правдивості або помилковості;

в) містять помилкові або оманливі відомості [10, с. 85].

Така заборона повністю корелює з фундаментальними вимогами чесності та об'єктивності аудитора. Професійний аудитор може підготувати податкові декларації, використовуючи приблизні оцінки, якщо вони є загальноприйнятими або коли за даних обставин одержати точні дані неможливо. Якщо використовуються приблизні оцінки, то вони повинні бути представлені таким чином, щоб не створювалося враження, начебто вони точніші, ніж є насправді.

Професійному аудитору необхідно переконатися, що за даних обставин приблизні оцінки є обґрунтованими. При підготовці податкової декларації професійний аудитор зазвичай може покладатися на інформацію, надану замовником або роботодавцем, за умови, що така інформація є обґрунтованою. Хоча проводити перевірку або огляд документів чи інших свідчень в підтвердження інформації не вимагається, професійному аудитору слід, коли це доцільно, заохочувати надання таких підтверджуючих даних. Той же Кодекс етики передбачає і вимоги до аудитора, який знайшов суттєві невідповідності або помилки чи обман в податковому обліку чи звітності.

Якщо професійний аудитор довідається про суттєву помилку або пропуск суттєвої інформації у податковій декларації за попередній рік (до якої професійний аудитор може бути або не бути причетний) або про неподання необхідної податкової декларації, він зобов'язаний:

а) негайно повідомити замовника або роботодавця про помилку або пропуск та рекомендувати розкрити інформацію податковим органам. Звичайно професійний аудитор не зобов'язаний інформувати податкові органи; це також не повинно здійснюватись без дозволу;

б) якщо замовник або роботодавець не виправляє помилки, то професійному аудитору необхідно:

- Проінформувати замовника або роботодавця про неможливість виконувати роботу для нього у зв'язку з такою декларацією або іншою пов'язаною з нею інформацією, наданою податковим органам;

- Розглянути питання про те, чи відповідає подальша робота, що виконується для замовника або роботодавця, на будь-якій посаді, професійним зобов'язанням.

- Наявність висновку про продовження замовником (або роботодавцем) необхідно вжити всіх доцільних заходів для того, щоб уникнути повторення помилок в наступних податкових деклараціях [4, с. 144].

В контексті фундаментальних принципів професійної етики аудитора слід зважити і на вимоги щодо розкриття та оприлюднення аудитором інформації. При наданні результатів своїх послуг або при позиціонуванні на ринку професійних послуг, практикуючим аудиторам забороняється: використовувати засоби, які завдають загальної шкоди репутації аудиторів та професії в цілому; робити перебільшені заяви про послуги, які вони можуть запропонувати, про кваліфікацію, якою вони володіють, або про досвід, якого вони набули; надавати зневажливі відгуки про роботу інших аудиторів.

3.2. Незалежність аудитора як індикатор його професійності

Особливою частиною етичних вимог до професіональних бухгалтерів (аудиторів) є вимоги професійної незалежності. Саме вони є, по суті, головною перевагою аудиту в очах суспільства, перед відомчими аудиторами чи ревізорами, державними фінансовими або фіскальними контролерами та інспекторами,

внутрішніми аудиторами. На чому ж базується відсутність професійної залежності аудитора від замовника його послуг або третіх осіб, причетних або зацікавлених у стану речей на об'єкті уваги аудитора? Спеціальний розділ 200.3 Кодексу призначено для визначення, оцінки та реагування на загрози для незалежності аудитора в тому числі і прийняття відповідних застережних заходів. В ньому викладено принципи, якими необхідно користуватися аудиторам, які повинні взяти на себе зобов'язання визначати та оцінювати ті стосунки та обставини в ході надання професійних послуг, які створюють загрози для незалежності, а також приймати заходи по усуненню або зменшенню загроз до прийняттого рівня [7, с. 65]. Вказані у Кодексі принципи застосовуються до всіх завдань з надання впевненості незалежно від характеристики окремого завдання. Якщо завдання не є завданням з надання впевненості – то застережні заходи проти загроз до незалежності розробляються з урахуванням мети та предмету завдання, користувача висновку чи звіту.

Пріоритетним є правило бути незалежним від замовника завдання з надання впевненості та від будь-якого іншого замовника на аудиторські послуги, що не є завданням з надання впевненості. При цьому аудитор (аудиторська фірма) повинна повідомити всі зацікавлені сторони про прийняті нею застережні заходи. Природно, що аудитор (аудиторська фірма) не мають прямого чи опосередкованого фінансового інтересу у клієнта. На жаль, в останній редакції Кодексу етики МФБ відсутнє чітке визначення професійної незалежності аудитора. Термін «незалежність» слід сприймати лише в контексті професійної діяльності, тобто як «професійну незалежність».

Сам по собі термін незалежність може сприйматися як відсутність при наданні професійних послуг впливу на аудитора будь-яких фінансових, політичних, адміністративних чи сімейних, економічних відносин або чинників. Для аудиту це не зовсім вірно. Професійна аудиторська незалежність за Кодексом вимагає:

1. Незалежність думки – відповідна спрямованість думок, яка дає можливість надати висновок без будь-якого впливу, що може стати загрозою для

об'єктивності професійного судження аудитора, та дає можливість аудиторів діяти чесно з об'єктивністю та професійним скептицизмом. Слід відзначити, що втрата незалежності думки можлива як у персоналу виконавців аудиторських послуг, так і у керівництва перевіркою або аудиторською фірмою. Тому контроль за дотриманням незалежності лежить на кожному працівникові, незалежно від його посади, досвіду чи набутих знань. При цьому такий контроль є персоніфікованим до самого себе, своїх дій та вчинків, своєї роботи.

2. Незалежність поведінки – уникнення у своїй професійній діяльності таких фактів чи обставин, що знаюча про них інша сторона, обґрунтовано дійшла б висновку, що незалежність аудитора під загрозою [16, с. 72].

З цих визначень видно, що вони в цілому слідують фундаментальним етичним принципам аудиторської діяльності. У канонічних виданнях з теорії та практики аудиту [193] професійна незалежність базується на трьох чинниках (рис.3.1). Проте суть цих чинників інтерпретується по різному або не завжди розкривається авторами публікацій. Окрім цього, не можна не вказати і на те, що визначення професійної незалежності орієнтовані перш за все на фах в цілому, та на зовнішнє враження суспільства від діяльності представників фаху.

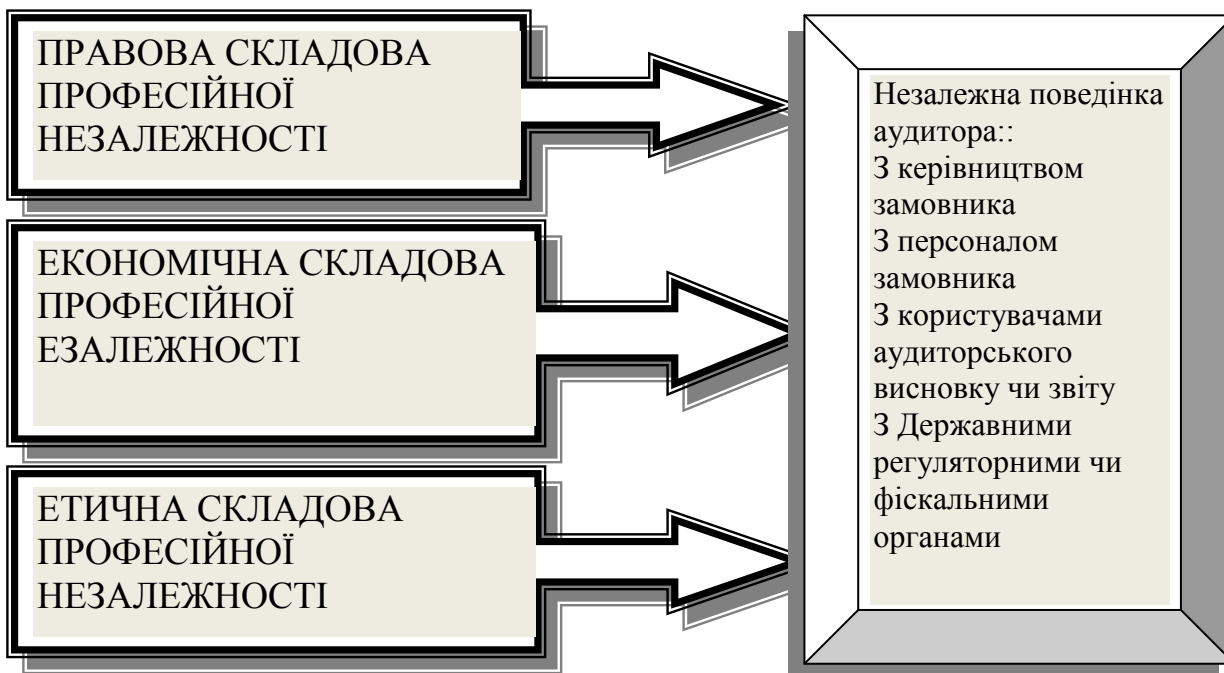

Рис.3.1. Складові професійної незалежної поведінки аудитора [68, с. 141]

Правова складова. До неї відносять: саморегулювання професійної діяльності (самостійний вибір методики надання послуг), договірна основа взаємин з замовником, неможливість призначення аудитора органом управління вниз по підлеглих; аудит як виключна діяльність (без торгівлі, виробництва, посередництва, тощо); персональна відповідальність аудитора за роботу виконавців, співвиконавців та експертів, що залучалися.

Економічна складова. До неї входять: обмеження частки доходу від одного клієнта (за даними зарубіжних видань зазвичай до 25-30% в загальному обсязі); відсутність майнових чи фінансових інтересів у замовника до, в ході та після надання аудиторських послуг; заборона отримувати від замовника вигоди (преференції) в ході надання послуг; відсутність фінансових та майнових інтересів в замовникові.

Етична складова. В її складі всі фундаментальні принципи аудиту: чесність, об'єктивність, професійна компетентність, належна ретельність, конфіденційність, збереження доброї репутації професії, дотримання вимог технічних стандартів з аудиту [48, с.73-74].

Зауважимо, що саморегулювання професійної діяльності не означає повної автономії аудитора від встановлених правил, стандартів та норм. Саморегулювання для професійного аудитора означає:

- Самостійний вибір з відомих йому методів та прийомів надання послуг в залежності від мети та об'єкта чи предмета надання аудиторських послуг;
- Самостійні розрахунки аудиторських ризиків та визначення рівня суттєвості щодо потенційних відхилень;
- Самостійний вибір виконавців перевірки чи консультантів (експертів) для кожного конкретного завдання;
- Зрозуміле (а не механічне) використання стандартів аудиту та етичних принципів;
- Унеможливлення зміни методики перевірки або суті висновку за її результатами під тиском третіх осіб (замовники, експерти, консультанти, тощо).

Відповідно до вказаних складових професійної незалежності Кодекс етики визначає і групу її загроз, на які повинен зважати аудитор приймаючи та виконуючи замовлення. В ідеальному випадку загрози незалежності, інтереси сторін, що зв'язані з об'єктом перевірки, незалежність самих перевіряючих щодо об'єкту оцінюються на підставі доказів, які отримані до прийняття завдання та в ході його виконання. Якщо і відбудеться ненавмисне порушення вимог Кодексу, то за умов наявності у аудиторській фірми процедур контролю якості для сприяння незалежності, таке порушення виявляється та негайно усувається за рахунок прийняття застережних заходів. Кодекс визначає наступні види загроз незалежності (рис.3.2).

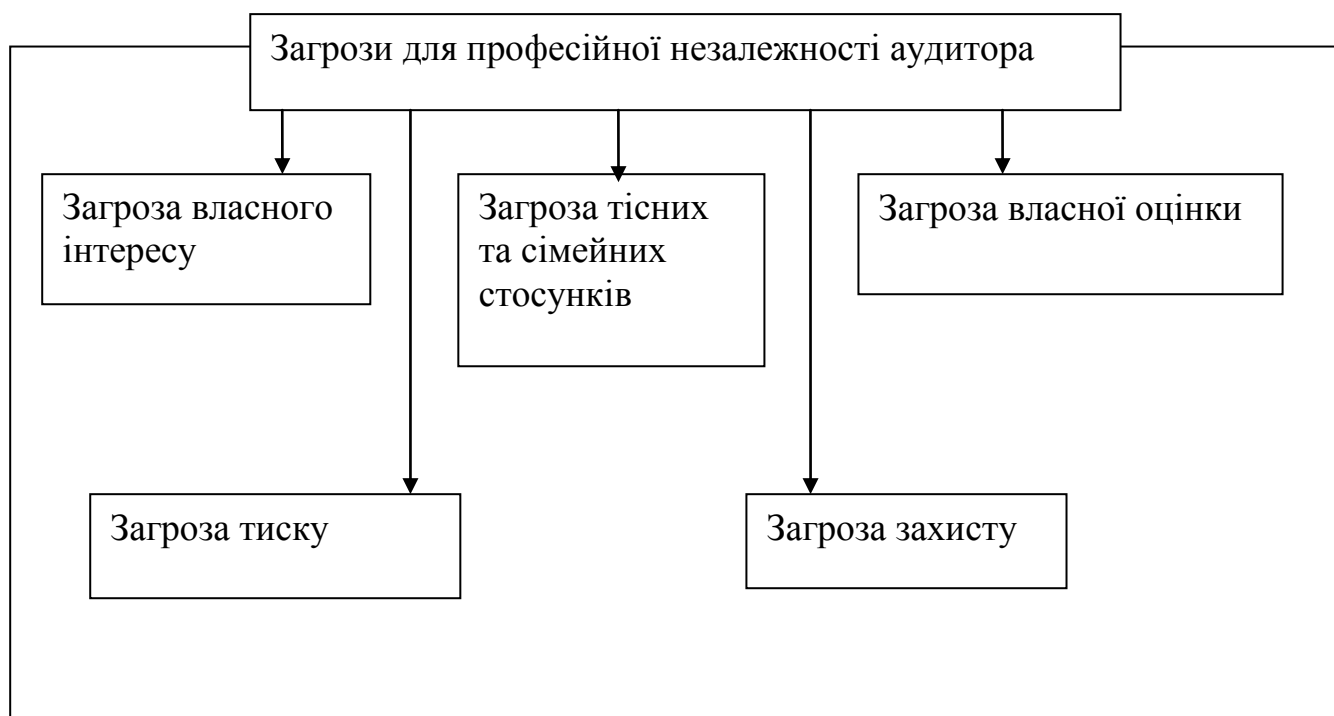

Рис.3.2. Склад загроз для професійної незалежності [48, с. 76]

За тлумаченнями Кодексу, загроза власного інтересу має місце, коли аудитор (аудиторська фірма) або всі задіяні в ході надання аудиторських послуг фахівці та персонал (навіть субпідрядники) потенційно можуть отримувати вигоди внаслідок фінансового інтересу до клієнта з надання впевненості чи конфлікту власних інтересів з ним. Приклади обставин, які можуть створювати таку загрозу, визначаються, але не обмежуються, таким, як: занепокоєння щодо можливості втратити завдання;

встановлення тісних ділових стосунків з клієнтом з надання впевненості; можливість або реальність майбутнього працевлаштування у компанії клієнта з надання впевненості; прямий фінансовий інтерес або суттєвий опосередкований фінансовий інтерес до клієнта з надання впевненості; позики або гарантії, які надають або отримують члени групи з надання впевненості; неналежна залежність загальної суми гонорару від клієнта з надання впевненості; умовні гонорари, що стосуються завдань з надання впевненості.

Загроза власної оцінки має місце, якщо: а) член групи з надання впевненості є чи був директором або посадовою особою клієнта з надання впевненості; б) член групи з надання впевненості є чи був працівником клієнта з надання впевненості та міг здійснювати прямий і значний вплив на предмет завдання з надання впевненості; в) аудиторська фірма надає (або надавала раніше) послуги для клієнта з надання впевненості, які безпосередньо впливають на предмет завдання з надання впевненості; г) аудиторська фірма (аудитор) підготовлювала вихідні дані, які в наступному використовували для складання фінансових звітів чи підготовки інших записів, що є предметом завдання з надання впевненості.

Загроза захисту має місце, якщо фірма або член групи з надання впевненості подає чи треті особи його можуть сприймати, ніби він подає, позицію чи думку клієнта таким чином, що це сприймається (або може потенційно сприйматися) як загрозу для об'єктивності аудитора. Прикладом може бути випадок, коли фірма або член групи з надання впевненості підпорядковували своє судження судженню персоналу або керівництва чи власника замовника. Приклади обставин, які можуть створювати таку загрозу, визначатися (але не обмежуються) при здійсненні операцій або рекламуванні акцій чи інших цінних паперів клієнта; або коли аудитор виконує роль адвоката за дорученням клієнта з надання впевненості у судовій справі або при вирішенні спірних питань з третіми сторонами.

Загроза тиску має місце, якщо аудитор або член групи з надання впевненості утримуються від об'єктивних дій чи здійснення професійного судження під загрозами фізичного або психологічного тиску з боку директорів, посадових осіб чи працівників клієнта з надання впевненості. Хоча кримінальні «заходи впливу» не

знайомі зарубіжним аудиторам, але з погрозами вони також зустрічаються в повсякденному житті Згідно Кодексу етики це може бути, наприклад, тиск на аудиторів з метою неналежного заниження обсягу виконаної роботи або задля зменшення суми гонорарів аудиторам; тиск з метою заміни аудиторського висновку на кращій через незгоду аудиторів зі застосуванням облікового принципу управлінським персоналом замовника, тощо.

Загроза особистих та сімейних стосунків має місце, якщо завдяки тісним стосункам з клієнтом, посадовими особами чи працівниками замовника аудиторська фірма (аудитор або член групи з надання впевненості) занадто співчуває інтересам замовника і втрачає об'єктивність. За кодексом такі загрози виникають в разі роботи у аудиторів колишнього керівництва або управлінського персоналу замовника, що перевіряється зараз; коли аудитор або член групи з надання впевненості мають найближчого або близького родича, який, як працівник клієнта з надання впевненості, може справляти прямий та значний вплив на предмет завдання з надання впевненості або нести за нього відповідальність, і, тим самим, здійснювати тиск на перевіряючих; є факт тривалих стосунків керівника групи з надання впевненості з клієнтом з надання впевненості; існує можливість прийняття подарунків та сувенірів аудитором від персоналу замовника, якщо їхня вартість не є явно незначною, та інше [48, с. 80].

За Кодексом, аудиторська фірма та члени групи з надання впевненості зобов'язані залишатися незалежними, враховуючи умови, в яких вони здійснюють практику, та здійснювати реальні застережні заходи для усунення загроз чи зменшення їх до прийняттого рівня. Коли загрози визначені як явно незначні, слід визначити застережні заходи та вживати їх для усунення загроз чи зменшення їх до прийняттого рівня. Кодекс вимагає, що таке рішення слід обов'язково оформлювати документально. Характер застережних заходів, яких слід вживати, може бути різним за різних обставин. На вибір застережних заходів впливатимуть такі питання, як значущість загрози, характер завдання з надання впевненості, потенційні користувачі звіту з надання впевненості та структура фірми. Цікавим є підхід МФБ до вибору видів застережних заходів. Вони діляться на три види:

- застережні заходи, встановлені професійною організацією, законодавчим чи регулювальним органом;
- застережні заходи на підприємстві клієнта з надання впевненості;
- застережні заходи в межах власних систем та процедур фірм.

Таким чином, якщо виходити з того, що Кодекс етики професійних бухгалтерів є узагальнюючим світовий досвід документом, можна зробити висновок, що в країнах ринкової економіки три суб'єкта опікуються збереженням професійної незалежності аудитора: замовник аудиторських послуг, безпосередньо аудитор як їх виконавець; професійна організація аудитор, як відповідальна за фах.

Кодекс етики вказує, що аудиторська фірма та всі, хто задіяний в ній по наданню послуг та виконанню замовлення, мають бути незалежними від клієнта з надання впевненості протягом всього періоду виконання завдання. Цей період включає період, що його охоплюють фінансові звіти, про які фірма надає висновок. Подібно до цього, у разі виконання завдання з надання впевненості, яке не є завданням з аудиту чи оглядом, аудиторам слід розглянути питання, чи можуть будь-які фінансові чи ділові відносини або попередні послуги для їхнього замовника, створити загрози для їхньої професійної незалежності. Якщо послуги, не пов'язані з завданням з надання впевненості, були надані клієнтові з аудиту протягом періоду, охопленого фінансовими звітами, чи пізніше, але до початку надання професійних послуг у зв'язку з аудиторською перевіркою і такі послуги були б заборонені протягом періоду виконання завдання, слід розглянути загрози для незалежності, якщо вони є, що виникають через такі послуги [10, с. 42].

Щодо професійної діяльності етичні засади можливо сформулювати як певні правила надання професійних послуг, які за своєю суттю та за наслідками, асоціюються в суспільстві з поняттям «Добро» (звісно не в матеріальному сенсі). Відповідно, носії професії (в нашому випадку – аудитори) не повинні в суспільстві асоціюватися з поняттям «Зло». Всі дії аудитора (його робота у замовника або з замовником, висловлювання у засобах масової інформації або усні висловлювання при спілкуванні, результати роботи, відношення до предмету уваги, інше) повинні надавати суспільству впевненість, що даний аудитор максимально об'єктивний (не

стоїть на чийомусь боці або захищає інтереси когось); не скриває правду та бажає кращого (тобто – «Добра»). Але те, викладене вище повинно вимагатися суспільством, а не нав'язуватися безпосередньо аудитором в ході його професійних дій. Бізнес-середовище українського аудиту практично нічим не відрізняється від економічного середовища країни в цілому. Тому, в умовах корумпованості, непрозорості дій та рішень, подвійних стандартів та зневажання закону, відсутності судової системи та практики загально людських відносинах кримінального типу, вкрай важко дотримуватися принципів чесності, порядності, об'єктивності. Залишається тільки професіоналізм та конфіденційність, яка завжди (і це українська особливість) під загрозою порушення з боку правоохоронних органів Держави.

Вітчизняні характеристики незалежності в якійсь мірі відображають фактори місця та часу здійснення аудиту на вітчизняному ринку, вимоги чинного українського законодавства та умови підприємництва в країні. Тому вони деяким чином відрізняються від загально прийнятих у світовій аудиторській спільноті, але їх дотримання по кожному факту аудиторської діяльності конкретно забезпечує реальність парадигми незалежності вітчизняного професійного аудиту. Чи можливо таке дотримання і чи не відірвана загальна теорія аудиту або його практика в країнах ринкової економіки від вітчизняної аудиторської практики? Якщо стати на позиції практикуючого аудитора, то складається враження, що до теорії вкрай далеко. Неповна сплата послуг, відмова від подальшого співробітництва або повна відсутність будь-якої гарантії на подальшу співпрацю, некоректна конкуренція з боку колег по професії – ці та інші чинники начебто об'єктивно зумовлюють пересічного аудитора чіплятися за будь-яке замовлення та практично відсотків на 60-75 йти на поводу примх та побажань менеджменту останнього [9, с. 85].

Парадокс українського аудиту в тому, що він, базуючись на так би мовити ідеальних фундаментальних засадах професійної етики, запозичених з західної аудиторської практики, в реальній діяльності зустрічається з повним ігноруванням будь-яких етичних принципів як бізнес-середовищем, так і більшістю суспільства.

Тому буквальне дотримання всіх етичних засад професійного аудиту в сучасному українському суспільстві поставить таку аудиторську фірми (аудитора) у завідомо програшну, з економічної точки зору, ситуацію. На жаль, ринкова теза, що саме попит народжує пропозицію і створив парадокс українського аудиту, коли спочатку виникла пропозиція, а попит, все так і не зрозумівши самої пропозиції, штучно стимулюється через законодавчі вимоги обов'язковості аудиту. Чи є це тупиковим шляхом для вітчизняного аудиту? На нашу думку – ні. Аналіз ринку аудиторських послуг, який проведено в наступних главах нашого дослідження, свідчить про певні паростки зацікавленості у аудиторських послугах в українському бізнес-середовищі.

Тому, підсумовуючи, слід визнати, що саме етичні норми професійної поведінки аудиторів, і перш за все, їх професійна незалежність, є фундаментом самої професії. Її їхня реалізація в українському аудиті є проблемою часу. При цьому слід зважати і на аксіоматичне твердження про буття, яке визначає свідомість. Саме свідомо необхідність у послугах незалежного професійного аудитора з боку представників бізнес-середовища країни може бути одним з визначальних чинників розвитку останнього. Певні зміни спостерігаються, як в середовищі замовників, так і серед аудиторської спільноти, що видно з аналізу тенденцій розвитку ринку аудиторських послуг в Україні, результати дослідження яких викладено у розділі 3 нашого дослідження. Ці зміни не такі швидкі, але тенденція вже чітко спостерігається.

3.3.Якість як головний вектор розвитку сучасного професійного аудиту

Реалізація запропонованої концепції створення національної системи аудиту потребує певного часу. Однак вже зараз необхідно вирішити питання з окремими елементами аудиторської діяльності, які суттєво впливають на розвиток професії та її імідж у суспільстві. Одним з таких елементів є якість аудиту. Проблема якості професійного аудиту стала актуальною не в Україні, а на Заході, перш за все в

США, на початку третього тисячоліття. Підставою для уваги на якість послуг аудиторів стали всесвітньо відомі скандали з великим або транснаціональними компаніями у формі акціонерних товариств. Як виявилось, фінансова звітність, яку підтверджували незалежні аудитори цих компаній («Енрон», «Пармалат», «Меркс», «Ксерокс» та ряд інших), містила значні викривлення, особливо в частині розміру прибутку. Втрати акціонерів вимірювалися сотнями мільйонів, а банкрутство американського енергетичного концерну «Енрон» обернулося крахом однієї з найстаріших аудиторських фірм у світі – «Артур Андерсен». На сьогодні скандали продовжуються.

Слід вказати, що всю публічну фінансову звітність сучасних фінансових пірамід перевіряли та підтверджували великі транснаціональні аудиторські фірми, тим самим сприяючи окоманілюванню інвесторів та вкладників щодо реального стану справ. Аналіз інформації щодо вказаних фактів фінансового шахрайства світового рівня [79] вказує на наступне:

- Всі американські фінансові шахрайства базувалися на надзвичайно високих для західної ринкової практики оголошених відсотках (10-12% на рік);
- Всі фінансові піраміди США характерні тим, що практично або закрили доступ сторонніх осіб до своєї фінансової звітності, або домовилися з аудитором, які покривали факти невідповідності звітних даних реальному стану справ;
- Факти грандіозного фінансового шахрайства виявили не незалежні аудитори, а контролери державних регуляторних та правоохоронних органів, зокрема у США це агенти SEC (Комісія по цінним паперам та біржам - аналог українській ДКЦПФРУ) та контролери FRS (Федеральної Резервної Системи США). Вражає той факт, що ні одному з аудиторів, які, наприклад, перевіряли «Madoff Securities» за 40 років її існування ні разу не вдалося отримати доступ до її бухгалтерської звітності. При цьому причина дуже проста – Б.Медофф декілька десятків років очолював Раду директорів електронної фондової біржі Nasdaq, та користувався незаперечним авторитетом у фінансових колах США. З пояснень самого Медоффа, він надавав аудиторам звітність, яку сам готував для них, а аудитори (за пошани до нього) її не перевіряли.

Всі ці фінансові обфурдки та шахрайство на Заході значно знизили оцінку професійного аудиту та нанесли чутливий удар по іміджу професії. Довіра суспільства до бухгалтерського обліку за західними стандартами та до аудиту, який його перевіряє та підтверджує звітність, суттєво впала. Тому питання якості аудиторських послуг вкрай актуальне. Слід вказати на те, що поки що в Україні фінансових скандалів на рівні США не виявлено, мабуть з причини всеохопної корупції та кримінальності відносин з одного боку, та малопотужністю бізнесу – з другого [79].

Чіткого визначення якості аудиторських послуг немає а ні в стандартах аудиту, а ні в Кодексі професійної етики аудитора. Великий економічний словник Інституту нової економіки визначає якість, як сукупність притаманних рис та характеристик продукції чи послуг, які надають їм можливість задовольняти потреби які вже визначені, чи очікуються споживачем таких послуг. Звідси в бізнес практиці застосовуються такі визначення якості як «відповідність стандарту», «відповідність світовому рівню», «відповідність міжнародній практиці» тощо. З огляду на великі скандали з фінансовими пірамідами та аудиторами в західній аудиторській практиці, посилення на так званій «кращий досвід великих аудиторських фірм» просто недоречний. Якщо екстраполювати такі визначення на вітчизняний аудит, то ми матимемо цілий букет критеріїв, які начебто визначаються замовником аудиторських послуг з метою отримання якості останніх. До таких ознак (або критеріїв) багато з вітчизняних замовників аудиту зазвичай відносять:

1. Максимальна точність, обґрунтованість аудиторських висновків та консультацій;
2. Унеможливлення (після аудиторської перевірки) накладання на суб'єкта господарювання штрафних санкцій з боку фіскальних перевіряючих;
3. Знайдення аудиторами максимальної кількості помилок чи будь-яких інших невідповідностей, викривлень, тощо. При цьому це стосується не тільки обліку та звітності, а і діяльності в цілому;

4. Оцінка відповідності знань та ефективності роботи управлінського персоналу;
5. Виявлення фактів шахрайства з боку персоналу;
6. Надання консультацій (або здійснення конкретних заходів), які б гарантовано безпечно сприяли зменшенню розміру сплати податків, зменшенню витрат та збільшенню прибутків, відшкодування з бюджету ПДВ, тощо;
7. Упередження хибних управлінських рішень;
8. Повна лояльність до власників та захист їхніх майнових інтересів;
9. Терміни та вартість надання послуг при цьому повинні бути мінімальними;
10. Повна конфіденційність щодо виявлених недоліків або невідповідностей в роботі замовника та його управлінського персоналу, захист інтересів замовника в судових органах [79].

При цьому, слід вказати на величезне розмаїття самих замовників, серед яких є і чесні підприємці, і кримінальні (чи напівкримінальні за діяльністю) суб'єкти господарювання. При цьому не слід забувати наявність і певного конфлікту інтересів між власниками та найманим управлінським персоналом, конфлікту інтересів між суб'єктом господарювання та Суспільством. Наявність цих конфліктів не може не вплинути на аудитора.

Аудиторські послуги слід надавати за правилами, які всі аудитори визнають та дотримуються у своїй практиці. Імплементация незалежного професійного аудиту за абсолютного дотримання його етичних норм в українську сучасну бізнес практику передчасна. І це тому, що мета аудитора та його замовника розходиться по різних векторам дій. Проте аудит в країні прижився саме тому, що на даному відрізку часу у аудитора і у замовника виникла одна мета – отримання прибутку. Тому ще раз підкреслюємо, поки в суспільстві та у бізнес-середовищі України будь які професійні етичні норми будуть на останньому місці, а матеріальні інтереси – на першому, дискутувати про якість відповідно професійних аудиторських послуг (а рівно і консультаційних, освітянських, інформаційних, тощо) вести передчасно [6, с. 125].

Українській аудит стоїть перед альтернативою – або пристосуватися до сучасних умов ведення бізнесу, або намагатися «вилікувати» бізнес і «привчити» представників останнього до певних правил поведінки, хоча б тих, що практикує Захід. На жаль, аудит не може бути інструментом «лікування» суспільних відносин, бо він сам є їх невід’ємною частиною і повинен визрівати та рости разом з суспільством. На нашу думку якість аудиторських послуг – категорія, що перманентно змінюється, в залежності від рівня суспільних відносин та господарської практики країни. Тому мабуть підхід до якості аудиту через професійні організацій буде самим вірним. В цьому випадку критерії якості визнаються членами організації і слугують певними перевагами при конкуренції на ринку професійних послуг. МФБ через прийняті стандарти аудиту, насамперед МСА 220, для аудиторської фірми вказує на певні складові якості аудиторських послуг [50] (рис.3.3). З огляду на вимоги стандарту та з урахуванням прийнятої нами концепції побудови національної системи аудиту, спробуємо сформулювати найбільш широке визначення якості аудиторських послуг для вітчизняного аудиту. Дане визначення безумовно носить авторське бачення якості, спираючись перш за все на вітчизняний досвід та на дослідження скарг щодо діяльності суб’єктів аудиту в Україні, Але, на нашу думку воно відповідає нашим реаліям часу та місця роботи вітчизняних аудиторів. Таким чином слід визнати, що якість аудиторських послуг – це відповідність процесу їх надання та результату вимогам професійної етики, стандартів аудиту, чинного законодавства. Тобто, якість формується на етапах:

- Отримання відповідної кваліфікації аудиторів та її актуалізації;
- Організації процесу надання послуг – від прийняття замовлення до формування його результатів;
- Функціонування ефективної зовнішньої та внутрішньої системи контролю за якістю професійних послуг.

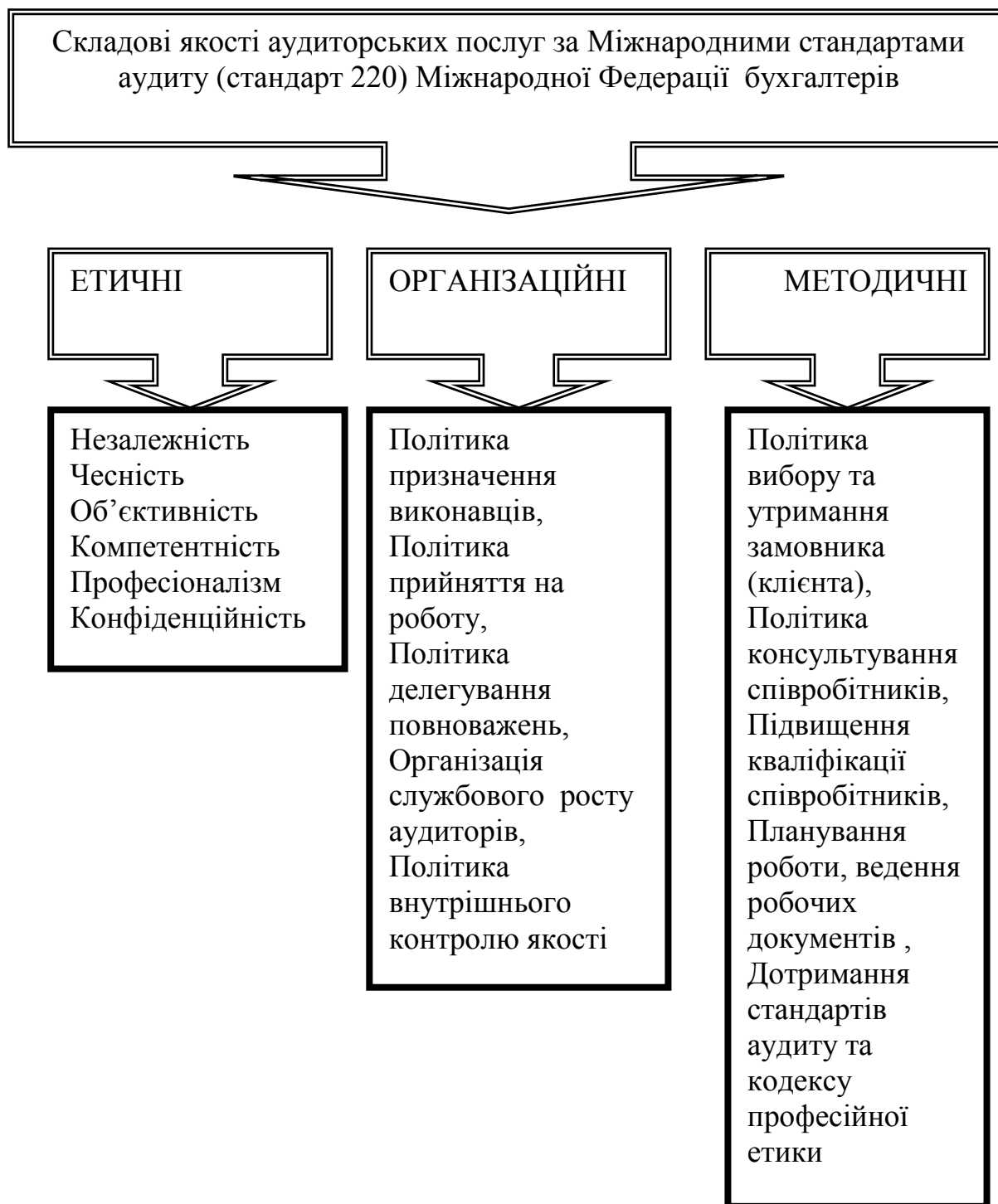

Рис.3.3. Складові якості професійних аудиторських послуг [51]

З урахуванням концепції створення національної системи аудиту в країні, вважаємо необхідним внести зміни у практику формування бази знань практикуючих аудиторів – в процес їхньої сертифікації. Всі аудитори та професійні аудитори повинні мати єдину базу знань, яка дозволяє їм надавати в наступному професійні послуги у тій чи іншій сфері контролю.

До складу такої бази знань необхідно включити:

1. Аудит: визначення ризиків та суттєвість в аудиті; планування аудиторської діяльності та аудиту; організація контролю якості аудиторських послуг на фірмі; методика аудиторської перевірки та складання аудиторських висновків; аудит інформаційних та комп'ютерних систем; особливості аудиту підприємств різних організаційних форм та форм власності;

2. Право: кримінальне право; адміністративне право; фінансове право; трудове право; корпоративне право; практика застосування норм права;

3. Фінансовий менеджмент: основи прогнозування фінансових результатів, оцінка ефективності інвестиційної, інноваційної та інших виді політики підприємства; управління грошовими потоками та їх дисконтування, бюджетування, тощо;

4. Менеджмент: організаційна та функціональна структура системи управління; проектування управлінської структури, прав та обов'язків персоналу; методи управління колективом виконавців, та інш;

5. Бухгалтерській облік та звітність: принципи бухгалтерського обліку, форми бухгалтерського обліку, принципи складання звітності, організація обліку та облікова політика, тощо;

6. Податкова практика: система оподаткування в Україні, розрахунки платежів до бюджету та до спеціальних фондів; правила ведення обліку витрат та доходів та складання податкової звітності; санкції за порушення вимог податкового законодавства;

7. Мікроекономіка підприємства: планування показників діяльності підприємства, параметризація бізнес процесів;

8. Фінансовий аналіз та прогнозування: правила та порядок проведення аналітичних розрахунків та прогнозів показників діяльності підприємства;

9. Економічна статистика (математика): володіння математичним апаратом для цілей аудиту;

10. Формальна логіка: основи формальної логіки, правила побудови висновків та пропозицій;

11. Основи психології спілкування: правила та навички спілкування з персоналом на об'єктах аудиту; навички ведення співбесід, зборів, нарад; навички презентації результатів аудиту;

12. Професійна риторика: правила використання професійної термінології в аудиторській практиці [51].

Для професійного аудитора існуюча база знань доповнюється спеціальними знаннями галузевих особливостей бізнесу та господарювання, наприклад: для *фінансового аудитора* – особливості діяльності учасників ринку фінансових послуг; особливості банківської справи; для *державного аудитора* – бюджетна система та бюджетна сфера; система обліку та звітності; особливості діяльності державних систем (військових, міліцейських, пожежних, СБУ, Прокуратури, судової системи, митниці, поштової та інш.; структура системи державного управління; система влади в Україні, тощо; для *технічного аудитора* – техніка безпеки, технічна та технологічна експертиза, організація технічного нагляду, і т.п.; для *соціального аудитора* – побудова та принципи функціонування системи соціального захисту населення; робота соціальних фондів та установ; особливості обліку та звітності соціальних установ та підприємств, підприємств та організацій бюджетної сфери, тощо; для *медичного аудитора* – особливості діяльності приватних та державних установ та органів охорони здоров'я, санітарно - епідеміологічних служб; особливості ведення обліку та складання звітності в галузі та особливості фінансування та використання коштів; організація медичної справи, тощо. Вирішивши проблему з якістю виконавців аудиторських послуг слід відповідним чином організувати зовнішній та внутрішній контроль за якістю самих послуг, їх результатів [9, с. 189].

Зовнішній контроль якості, який здійснює АПУ, практично поки що реально проявляється у перевірках скарг на аудиторів та аудиторські фірми. Хоча в палаті і створено підрозділ – Комітет з контролю аудиторської діяльності, але все ще чітко не вирішено наступні моменти: що конкретно повинен перевіряти зовнішній контролер; що обов'язково повинна мати аудиторська фірма для надання контролеру; за якими критеріями слід оцінювати якість послуг на фірмі та які

взагалі застосовувати оцінки, тощо. Хоча базові елементи внутрішньої системи контролю якості визначено (рис.3.4).

Рис.3.4. Структура внутрішньої системи контролю якості професійних послуг на аудиторській фірмі [51]

В основі комплексу внутрішнього контролю якості аудиторських послуг покладено принципи:

1. Персоніфікація. Встановлюється відповідальність за загальний та індивідуальний результат роботи кожного виконавця; за роботу виконавців – керівника групи виконавців; за якість послуг – окремого фахівця з групи виконавців або керівника аудиторської фірми (чи спеціально уповноваженої особи на фірмі): фахівців за ті ділянки послуг, які він може надати з найвищою якістю; гонорарів виконавців.

2. Ідентифікація. По кожному замовленню ідентифікуються: загрози професійної незалежності; ризик бізнесу замовника, аудиторські ризики; потенційні загрози фактів шахрайств або помилок з боку персоналу замовника; суттєвість можливих викривлень; персоналу виконавців на відповідність встановленим ризикам (корелює з персоніфікацією).

3. Системність моніторингу. Для забезпечення дієвості системи внутрішнього контролю якості послуг на фірмі: встановлюється безперервний моніторинг порядку складання робочих документів; визначення змін у розмірах аудиторських ризиків або у розмірі суттєвості виявлених невідповідностей; моніторинг проблемних питань, які потребують внутрішньо фірмового консультування чи навчання виконавців; моніторинг за дотриманням конфіденційності незалежності професійних дій та висловлювань кожним окремим виконавцем; обговорення виявлених проблем та шляхів їх вирішення з колективом виконавців замовлень на аудиторські послуги.

Впровадження в практику аудиту запропонованої системи внутрішнього контролю переводить аудит саме на професійну основу. Щодо системи зовнішнього контролю якості, то вона повинна будуватися за вкрай простою схемою, зрозумілою та прозорою для всіх суб'єктів аудиту та користувачів їхніми послугами. З огляду на малий вік професійного аудиту в країні та практично відсутність національного досвіду з контролю якості, концептуальна структура системи зовнішнього контролю рекомендується наступна (табл.3.1).

Концептуальна структура системи зовнішнього контролю якості професійних аудиторських послуг в Україні [13, с. 86]

Елементи	Субелементи	Пояснення
1. Суб'єкти контролю	1.1. АПУ, 1.2. Громадська професійна організація аудиторів 1.3. Акредитована при АПУ фірма 1.4. Аудитор-контролер	1.1.1. АПУ здійснює контроль якості за аудиторами та аудиторськими фірмами, які не входять в громадські організації аудиторів, або за скаргами на аудиторів від державних органів виконавчої та законодавчої влади. 1.2.1. Громадські організації контролюють якість послуг своїх членів. 1.3.1. АПУ може акредитувати при собі юридичну особу – фірму, яка за її вказівкою займається виключно перевірками якості аудиторських послуг в країні. 1.4.1. Фізичні особи – контролери якості, це сертифіковані аудитори, які не мають права займатися іншою діяльністю, ніж перевірка якості професійних послуг. Вимога: стаж аудиторської практики не менше 5 років, наявність свідоцтва контролера з якості.
2. Об'єкти контролю	Аудиторські фірми	Аудиторські фірми, які надають послуги з надання впевненості емітентам звітності, що оприлюднюється та аудиторські фірми, що перевіряли діяльність суспільно значимих суб'єктів господарювання (структури Міноборони, СБУ, енергетичні кампанії, тощо).
3. Предмет контролю		Всі докази, що стосуються суті скарги на аудиторську фірму та відповідна інформація по наслідках для скажників результатів послуг аудиторської фірми. Система документації, що підтверджує наявність (часткову наявність чи відсутність) системи контролю якості
4. Контрольні процедури	Стосуються документів та виконавців на аудиторській фірмі, в т.ч. і субпідрядників.	1. Ознайомлення з документами 2. Тестування фірми (виконавців) на наявність та знання вимог внутріфірмених документів. 3. Запити до третіх осіб, співвиконавців замовлення. 4. Співбесіди з виконавцями замовлення на аудиторські послуги.

Елементи	Субелементи	Пояснення
5.Результати перевірки системи контролю якості	5.1.Негативний 5.2.Зауваження до виправлення 5.3. Позитивний	5.1.1. За фактом виявлення повної відсутності системи контролю якості або повного недотримання її вимог. 5.2.1.За фактом виявлення часткового використання вимог стандартів та кодексу професійної етики аудиторів, часткового знання вимог внутрішньої системи контролю якості персоналом фірми, які в цілому не впливають на якість професійних послуг та не шкодять іміджу професійного аудиту. 5.2.3.Зафіксовано повну відповідність вимогам стандартів та етиці професійного аудиту в діяльності аудиторської фірми.

Для реалізації вимог стандартів та впровадження системи контролю якості безпосередньо на аудиторській фірмі її керівництву необхідно ознайомити весь персонал аудиторської фірми з загальною політикою та процедурами контролю якості. Це дасть:

- Певний рівень впевненості, що політика та процедури зрозуміли та застосовуються на практиці;
- Усуне потенційні розбіжності у поглядах та підходах до перевірок виконавців послуг в самій фірмі;
- Усуне непорозуміння щодо підлеглості та підпорядкованості в фірмі окремих її співробітників.

МСА 220 вказує на необхідність не просто застосування прийнятих процедур контролю якості, що існують у фірмі, а застосування таких процедур, які є доречними для кожної конкретної аудиторської перевірки у контексті загальної політики фірми (МСА 220, п.8), також встановлює певні правила роботи по забезпеченню контролю якості в ході виконання окремих аудиторських перевірок, а саме: особи (аудитори чи асистенти), які у фірмі мають обов'язки здійснювати нагляд, повинні оцінювати професійну компетентність асистентів, що виконують делеговану (доручену) їм роботу (ділянку роботи) визначаючи при цьому

потрібний обсяг, керівництво, нагляд та перевірку для кожного з асистентів. Окрім цього, стандарт встановлює внутріфірмові процедури делегування повноважень, оцінювання нового та утримування існуючого замовника, консультування та розв'язання конфліктів інтересів, збереження конфіденційності тощо. Певне та не без підстав падіння громадської довіри до професійного обліку та аудиту знайшло відлуння і в Україні, хоча в самому суспільстві розуміння місії аудиту ще не визріло. Метушня міжнародних професійних організацій бухгалтерів цілком зрозуміла – падіння попиту через зниження якості, це потенційне падіння доходу. Тому, все таки слід розібратися з визначенням якості аудиторських послуг. Його класичне визначення формулюється, про що ми вказували вище, як сукупність якостей та характеристики продукції або послуг, які надають їм можливість задовольняти обумовлені або потреби що очікуються. Якщо екстраполювати цю тезу на аудиторські послуги, то можна дійти до наступного:

1. Замовник аудиту або користувач його послугами бачить результати аудиторської роботи з точки зору наближення до власних оцінок або очікувань.

2. Інвестори бажають знати всю правду (а не «бухгалтерську правду») про реальний стан речей на об'єкті інвестування або про ефективність роботи найманого персоналу управління, якому довірено їхню власність (капітал).

3. Замовника реально не хвилюють такі показники, як обсяги аудиторських послуг, методика роботи аудитора, які стандарти він застосовував, рівень кваліфікації виконавців, Замовника хвилює виключно результат надання аудиторських послуг. А результатом аудиту, як відомо, є надання впевненості замовнику щодо інформації про предмет, яким він цікавиться і про якого у нього не має достатніх даних або він не довіряє тим даним, які існують про цей предмет.

Особливість українських замовників аудиторських послуг є в тому, що вони заздалегідь мають очікування результату, який би їм сподобався. І в разі отримання іншого, виникають скарги на якість вітчизняного аудиту. З огляду на сучасну ментальність суспільства, особливості часу та місця розвитку країни, навіть МФБ визнає, що під якістю аудиторських послуг слід признати відповідність дій, висловлювань та результатів роботи аудиторів вимогам місцевого чинного

законодавства, вимогам стандартів аудиту та вимогам Кодексу професійної етики. Відомо, що характерною рисою професії незалежного аудитора є прийняття відповідальності перед громадськістю. Для аудиторів громадськість охоплює насамперед клієнтів, кредиторів, уряд, інвесторів, а також інших осіб, що покладаються на об'єктивність і чесність аудиторів з метою підтримки впорядкованого ведення підприємницької діяльності. Така довіра накладає на аудиторів відповідальність перед громадськістю. Професія незалежного аудитора протягом багатьох років надання послуг своїм клієнтам, роботодавцям і суспільству в цілому набула позитивної репутації завдяки своїй чесності, об'єктивності та компетентності. Безумовно вірна думка, яку можна покласти у основу визначення якості аудиторських послуг, а саме – довіра громадськості до аудитора, як носія істини.

Висновки по розділу 3

Система аудиту в Україні вимагає реструктуризації та удосконалення у відповідності до викликів часу та місця. Виходячи з аналізу нехай короткого, але вже історичного досвіду існування аудиту в українському бізнес-середовищі і в суспільстві в цілому, є логічним запропонувати трансформацію нині існуючої організації аудиту в країні, можна сформулювати наступні висновки:

1. Професійні бухгалтери та аудитори в усьому світі працюють у середовищі з різними культурними традиціями і нормативними вимогами. Однак слід завжди дотримуватись основної мети Кодексу етики професійних бухгалтерів. В Кодексі зауважено, що, якщо національні вимоги певної країни суперечать положенню Кодексу, то в такому випадку національна вимога переважає, тобто має більшу силу. Для тих країн, які прагнуть ухвалити Кодекс етики професійних бухгалтерів в якості національного, МФБ підготувала текст, який можна застосувати для визначення статусу і застосованості Кодексу в цій країні.

Професійні аудиторські організації та аудиторські компанії розробляють внутрішні норми професійної етики, намагаючись передбачити всі можливі нюанси

поведінки своїх працівників. В Кодексі етики професійних аудиторів узагальнені етичні норми професійної поведінки, визначені моральні цінності, цілі професії аудитора, які взаємопов'язані і полягають у виконанні роботи відповідно до найвищих стандартів професіоналізму, у досягненні найкращих результатів діяльності й загалом у задоволенні громадських інтересів та вимагають задоволення основних потреб суспільства у довірі, професіоналізмі, якості послуг, надійності.

2. Для досягнення цілей професії аудитори повинні дотримуватися в повсякденній роботі фундаментальних принципів або, як їх називають інакше, норм етики, а саме: добросовісність, об'єктивність, професійна компетентність та належна ретельність, конфіденційність, професійна поведінка, технічні стандарти. Згідно з принципами Кодексу етики професійних бухгалтерів аудитор повинен відповідати належному рівню професії, контролювати свою поведінку у суспільних місцях, дотримуватись правил етикету, адже оцінюючи діяльність однієї людини, суспільство виносить оцінку всієї професії.

3. Професіоналізм аудитора підтверджується якістю наданих ним аудиторських послуг. В українській практиці визначення якості поки що реально формує замовник аудиторських послуг, в більшості це вищий управлінській персонал. З огляду на кримінальність вітчизняного бізнес-середовища на першому місці, з точки зору якості, стоїть відповідність результату аудиторських послуг очікуванням безпосереднього замовника. Невідповідність такого очікування є найпершою причиною скарг на аудиторів та невдоволення якістю аудиту в цілому. Формальною підставою звинувачень у низькій якості аудиторських послуг є певні порушення практикуючими аудиторами вимог Кодексу професійної етики, вимог технічних стандартів, вимог державних регуляторних органів щодо формату аудиторського висновку. Техніка та організація перевірок контролю якості повинна бути зрозуміла, чітко викладена та унеможливлувати суб'єктивізм та заангажованість, а її результати очікувані та сприймаються аудиторами.

ВИСНОВКИ

1. Конфлікт між приватним власником (власниками) та Державою (в особі регуляторних та фіскальних її органів) особливо загострився в сфері оподаткування результатів господарської діяльності. Наявність такого конфлікту у бізнес середовищі країни супроводжувався імплементацією у господарську практику основ ринкової економіки: започаткування бірж, фондового ринку, зростання кількості господарських товариств, а в останні роки – приватної підприємницької діяльності фізичних осіб; випуском в обіг цінних паперів. Не минула країну і поява нових, притаманних ринковій економіці але невідомих в Україні до того, форм кримінального бізнесу – шахрайство з фінансовими ресурсами, фінансовими «пірамідами», інвестиційними шахрайськими обладками з нерухомістю, валютними спекуляціями, тощо. В цій ситуації актуалізувалась необхідність дієвості аудиторського контролю в країні.

2. Окрім цього не можна не вказати на зміни фундаментальної основи контрольного середовища – системи бухгалтерського обліку, яка за часів тоталітарних методів управління економікою, носила подвійну загальну функцію управління «облік та контроль» та базувалася на чітких правилах. Трансформація обліку, його перебудова на базі принципів, легалізація права бухгалтера на креативне мислення щодо фактів господарювання, принцип превалювання суті над формою, ці та інші новели в бухгалтерському забезпеченні системи управління звели нанівець контрольну функцію обліку, що особливо негативно в умовах корумпованості та кримінальності бізнес середовища. До цього додається і перманентне законотворче регулювання господарської діяльності, оподаткування, яке також має суттєві протиріччя і дозволяє безліч індивідуальних інтерпретацій як управлінським персоналом, так і зовнішніми контролерами.

3. Бухгалтерський облік як професійна діяльність є організованою та регульованою діяльністю бухгалтера-організатора, науковця, викладача й утворює систему взаємозв'язків між суб'єктом та об'єктом бухгалтерського обліку. При цьому суб'єкт виконує дії, застосування яких є можливим внаслідок наявності

професійних знань, професійних навиків та цінностей, професійної компетенції, для досягнення суб'єктами мети бухгалтерського обліку. Бухгалтерській професії притаманні автономність, саморегульованість та підвищений суспільний інтерес до наслідків діяльності професіонала.

У ході організації бухгалтерського обліку слід використовувати позитивні риси українського менталітету та на їх основі коригувати негативні явища, зокрема, трудову пасивність, пасивність у діяльності професійних організацій, переконання у недоліках діяльності державних органів. Дослідження важливості врегулювання правового статусу бухгалтера та професійних вимог до представників даної професії дозволило зробити висновок, що в нормативній базі з бухгалтерського обліку відсутній чіткий опис належної та допустимої професійної поведінки бухгалтера.

4. Враховуючи особливості менталітету бухгалтерських працівників в Україні, права та обов'язки яких протягом тривалого періоду суворо регламентувалися, роботі бухгалтера нині властива невизначеність. Вирішення багатьох питань залишено на його власний розсуд, тобто передбачено винесення бухгалтером професійного судження, що є негативним для бухгалтерської практики. Професійна етика бухгалтера в сучасному її розумінні з'явилася з появою конфліктів інтересів користувачів бухгалтерською інформацією. Постійність етичних вимог до бухгалтера протягом усього періоду розвитку професії пояснюється незмінністю основних загальнолюдських цінностей – чесності, порядності, справедливості. Необхідність застосовувати етичний критерій якості роботи висувають не тільки до бухгалтера, але й до аудитора. .

5. В Україні з початку імплементації аудиту у бізнес середовище, головним регулятором його професійної діяльності стала Аудиторська палата України, яка по суті не є громадською організацією, а скоріше працює як недержавний орган виконавчої влади. Палата на сьогодні поєднує в собі, як елементи законодавця так і виконавця, по відношенню до аудиторського загалу, одночасно маючи певні ознаки громадського нагляду за аудиторською діяльністю. Слід констатувати, що саме завдяки діяльності Аудиторської палати України в країні аудит перетворився

на професійну діяльність, яка базується на професійних етичних принципах та технічних стандартах, розроблених Міжнародною Федерацією Бухгалтерів та прийнятих палатою в якості національних.

6. Професійні бухгалтери та аудитори в усьому світі працюють у середовищі з різними культурними традиціями і нормативними вимогами. Однак слід завжди дотримуватись основної мети Кодексу етики професійних бухгалтерів. В Кодексі зауважено, що, якщо національні вимоги певної країни суперечать положенню Кодексу, то в такому випадку національна вимога переважає, тобто має більшу силу. Для тих країн, які прагнуть ухвалити Кодекс етики професійних бухгалтерів в якості національного, МФБ підготувала текст, який можна застосувати для визначення статусу і застосованості Кодексу в цій країні.

Професійні аудиторські організації та аудиторські компанії розробляють внутрішні норми професійної етики, намагаючись передбачити всі можливі нюанси поведінки своїх працівників. В Кодексі етики професійних аудиторів узагальнені етичні норми професійної поведінки, визначені моральні цінності, цілі професії аудитора, які взаємопов'язані і полягають у виконанні роботи відповідно до найвищих стандартів професіоналізму, у досягненні найкращих результатів діяльності й загалом у задоволенні громадських інтересів та вимагають задоволення основних потреб суспільства у довірі, професіоналізмі, якості послуг, надійності.

7. Для досягнення цілей професії аудитори повинні дотримуватися в повсякденній роботі фундаментальних принципів або, як їх називають інакше, норм етики, а саме: доброчесність, об'єктивність, професійна компетентність та належна ретельність, конфіденційність, професійна поведінка, технічні стандарти. Згідно з принципами Кодексу етики професійних бухгалтерів аудитор повинен відповідати належному рівню професії, контролювати свою поведінку у суспільних місцях, дотримуватись правил етикету, адже оцінюючи діяльність однієї людини, суспільство виносить оцінку всієї професії.

8. Професіоналізм аудитора підтверджується якістю наданих ним аудиторських послуг. В українській практиці визначення якості поки що реально

формує замовник аудиторських послуг, в більшості це вищий управлінській персонал. З огляду на кримінальність вітчизняного бізнес-середовища на першому місці, з точки зору якості, стоїть відповідність результату аудиторських послуг очікуванням безпосереднього замовника. Невідповідність такого очікування є найпершою причиною скарг на аудиторів та невдоволення якістю аудиту в цілому. Формальною підставою звинувачень у низькій якості аудиторських послуг є певні порушення практикуючими аудиторами вимог Кодексу професійної етики, вимог технічних стандартів, вимог державних регуляторних органів щодо формату аудиторського висновку. Техніка та організація перевірок контролю якості повинна бути зрозуміла, чітко викладена та унеможлилювати суб'єктивізм та заангажованість, а її результати очікувані та сприймаються аудиторами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ананьин О.И. Экономическая наука в зеркале методологии / О.И.Ананьин // Вопросы философии. – М.: НАУКА, 2014. – № 10. – С. 135-151.
2. Апчёрч А. Управленческий учет: принципы и практика / Пер. с англ. под ред. Я.В. Соколова, И.А. Смирновой. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 952 с.
3. Аудит / Аренс Э.Л, Лоббек Дж.К.; пер. с англ.; под ред. Я.В.Соколова. – М.: Финансы и статистика, 1995. – 560 с.
4. Аудит : [практ.пособ.] / [А.Кузьминский, Н.Кужельный, Е.Петрик, В.Савченко, В.Валуев, З.Гуцайлюк, М.Ковбасюк, М.Дерен, В.Сопко, С.Балченко, Л.Крамаровский, Л.Максимова, В.Труш]; под ред. А.Н.Кузьминского. – К.: Учётинформ, 1996. – 283 с.
5. Аудит в Україні. Збірник нормативних актів. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 320 с.
6. Аудит в юридической практике / С.П.Голубятников, Е.С. Лиханова. – М.: Юридическая литература, 2012. – 144 с.
7. Аудит Монтгомери / [Ф.Л.Дефлиз, Г.Р.Дженник, В.М. О’Рейли, М.Б.Хирш]; пер. с англ. С.М. Бычковой; под ред. Я.В.Соколова. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1977, – 542 с.
8. Аудит у зарубіжних країнах : [навч. посіб.] / О.А. Петрик, М.Т.Фенченко. – К.: Київ. нац. екон. ун-т ім. В.Гетьмана, 2002. – 168 с.
9. Аудит экспортных операций : [практ. пособ. под ред. проф. В.И.Подольского] / Г.В.Куликов. – М.: ЮНИТИ, 2003. – 157 с.
10. Аудит. Современная методика [под ред. Н.А.Ремизова] / С.А.Табалина, Н.А.Ремизов. – М. : ИД ФБК-Пресс, 2013. –240 с.
11. Аудит: теорія і практика / [Загородній А.Г., Корягін М.В, Єлісеєв А.В, Полякова Л.М.]. – Львів : Львівська політехніка, 2004 . – 456 с.
12. Аудиторский словарь / С.М. Бычкова, М.В. Райхман, В.Я.Соколов, А.А.Терехов, Л.З.Шнейдман. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 192 с.
13. Аудиторська діяльність в Україні. Нормативна база [упорядник

О.М.Роїна] / О.М.Роїна. – К.: КНТ, 2016. – 248 с.

14. Бандура З.Л. Облік і аналіз в системі стратегічного управління підприємством: монографія / З. Л. Бандура, В. Р. Шевчук, Л. В. Семенюк ; за наук. ред. проф. О. М. Ковалюка ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2016. – 247 с.

15. Безверхий К.В. Інформаційний комплекс облікової системи та звітність в Україні: монографія / К. В.Безверхий, Т. В.Бочуля. – К. : ЦУЛ, 2015. – 184 с.

16. Белоусова І. Розвиток бухгалтерської професії як важливий чинник подолання економічної кризи в Україні / І. Белоусова // Бухгалтерський облік і аудит. – 2009. – № 5. – С.3–6.

17. Блейк Дж. Европейский бухгалтерский учет: [Справочник] / Дж.Блейк , О.Амат. – М.: Информ.-изд. Дом “Филинь”, 1997. – 400 с.

18. Бляхман Л.С. Перестройка экономического мышления / Л.С. Бляхман. – М.: Политиздат, 1990. – 271 с.

19. Бондар В.П. Принципи професійної етики аудитора України та проблеми їх реалізації / В.П. Бондар // Вісник ЖДТУ. – 2008. – № 2 (44). – С. 13–21.

20. Бутинець Ф.Ф. Історія бухгалтерського обліку: В 2-х частинах. Ч.І. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності 7.050106 «Облік і аудит» / 2-е вид. доп. і перероб. / Ф.Ф. Бутинець. – Житомир: ПП «Рута», 2001. – 512 с.

21. Бухгалтерский фінансовий облік: Підручник для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищих навчальних закладів / За ред. проф. Ф.Ф. Бутиця. – 6-те вид., доп. і перероб. – Житомир: ПП “Рута”, 2005. – 756 с.

22. Вейцман Н.Р. Образ советского бухгалтера в литературе и кино / Н.Р. Вейцман // Бухгалтерский учет. – 1960. – № 3. – С. 6-12.

23. Верига Ю.А. Еккаунтинг ефективності вкладення капіталу в торгівельну сферу. – Частина 1. Теоретичні аспекти систем еккаунтингу: Монографія / Ю.А. Верига, С.М. Деньга. – Полтава: ПУСКУ, 2002. – 355 с.

24. Височан О.С. Фінансовий облік: навч. посіб. / О.С. Височан, О.О. Височан ; Нац. ун-т «Львів. політехніка». – Львів : Сорока Т. Б., 2016. – 449 с.

25. Волкова І.А. Фінансовий облік – 2 : навч. посіб. / І.А. Волкова. – К. : ЦУЛ, 2016. – 223 с.
26. Голов С.Ф. Про сертифікацію бухгалтерів / С.Ф. Голов // Баланс. – 2002. – № 43. – С. 26.
27. Грэй С.Дж. Финансовый учет: глобальный подход: учеб.-метод. пособие / Пер. с англ. / С.Дж. Грэй, Белверд Е.Нидлз – Москва: Волтерс Клувер, 2006. – 614 с.
28. Гудзь Н.В. Бухгалтерський облік : навч. посібник для внз / Н.В. Гудзь, П.Н. Денчук, Р.В. Романів ; М-во освіти і науки України. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Центр учб. літ., 2016. – 424 с.
29. Гуцаленко Л.В. Організаційно-методичні аспекти обліку та контролю невиробничих витрат: [монографія] / Л. В. Гуцаленко, Л. В. Дерій, А. Ю. Козаченко ; Терноп. нац. екон. ун-т. – Тернопіль : ТНЕУ, 2016. – 239 с.
30. Дерій В. Без етики нема професіоналізму / В. Дерій // Бухгалтерський облік і аудит. – 1994. – № 11. – С. 16.
31. Епифанов О.В. Подготовка и аттестация профессионального бухгалтера / О.В. Епифанов. – М.: ЗАО Издательство «Экономика», 2014. – 198 с.
32. Жарылнасов Б.Т. Международные стандарты аудита / Б.Т. Жарылнасов, А.Е. Суглобов. – 4 изд., стер. – М.: КНОРУС, 2006. – 400 с.
33. Закон «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 - 2015 роки». Постанова ВР України від 2007.01.09, № 537-V : [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум.: [http //www.zakon.gov.ua](http://www.zakon.gov.ua).
34. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999. р. №996-XIV//Головбух, Нормативні акти. – С.4-8.
35. Івахненко С.В. Комп'ютерний аудит: контрольні методики і технології / С.В. Івахненко. – К.: Знання, 2005. – 286 с.
36. Кармайкл Д.Р. Стандарты и нормы аудита /Д.Р. Кармайкл, М. Денис; [пер. с англ.]. – М.: ЮНИТИ,1995. – 527с.
37. Кірейцев Г.Г. Розвиток бухгалтерського обліку: теорія, професія, міжпредметні зв'язки: Монографія / Г.Г. Кірейцев. – Житомир: ЖДТУ, 2007. – 236 с.

38. Кодекс етики професійних бухгалтерів // Редакція 2016 р. – К., 2017. – 172 с.
39. Крупка Я.Д. Бухгалтерський облік за видами економічної діяльності: навч. посіб. / Я.Д. Крупка, М.Б. Кулинич, А.Т. Сафарова; Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк : Вежа-Друк, 2016. – 451 с.
40. Крупка Я.Д. Фінансовий облік : підручник / Крупка Я.Д., Задорожний З.В., Гудзь Н.В., Денчук П.Н., Починок Н.В., Микитюк Н.Я., Романів Р.В. – 4-те вид., доповн. та переробл. – Тернопіль : ТНЕУ, 2017. – 451 с.
41. Крупка Я. Повна автоматизація первинного обліку як можливість вилучення людського чинника з інформаційного процесу / Я. Крупка, В. Муравський // Наука молода: зб. наук. праць ТНЕУ. – Тернопіль : Економічна думка, 2008. – № 9. – С. 161-166.
42. Ларинов А.Д. Лука Пачоли: возникновение и развитие бухгалтерской этики / А.Д. Ларинов // Бухгалтерский учет. – 2016. – № 8. – С. 47-48.
43. Лупикова Е.В. История бухгалтерского учета: Учебное пособие. – М.: КНОРУС, 2006. – 240 с.
44. Лучко М.Р. Контроль якості внутрішнього аудиту підприємств в умовах євроінтеграційних процесів / М. Р. Лучко, Н. М. Пилипчук // Бізнес Інформ. – 2015. – № 7. – С. 229-234.
45. Лучко М.Р. Пізнання в розвитку теорії бухгалтерського обліку / М.Р. Лучко // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. Економіка. – 2015. – Вип. 1 (45). – С. 33-39.
46. Лучко М.Р. Бухгалтерський облік у зарубіжних країнах : навч. посіб. / М. Р. Лучко. – Тернопіль : ТНЕУ, 2016. – 370 с.
47. Мазараки А.А. Торговля. Деньги. Менталитет: Монография / А.А. Мазараки. – К.: Книга, 2006. – 632 с.
48. Международные стандарты аудита и их применение в практической деятельности : зб. тезисов докладов на межрегион. научн.-практ. конф. / Союз Аудиторов Украины, Аудиторська палата України, Черниговское, Одесское и Севастопольское отделения САУ, Севаст. нац. техн. ун-т. – Севастополь: ЧП МАПР,

2009. – 194 с.

49. Метьюс М.Я. Теория бухгалтерского учета: Учебник / Пер. с англ. под ред. Я.В. Соколова, И.А. Смирновой. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1999. – 663 с.

50. Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики / Пер. з англ. О.В. Селезньов, О.Л. Ольховікова, О.В. Гик, Т.Ц. Шарашидзе, Л.Й. Юрківська, С.О. Куліков. – К.: ТОВ «ІАМЦ АУ «СТАТУС», 2006. – 1152 с.

51. Муравський В.В. Організаційні аспекти формування і подання фінансової звітності під впливом інформаційної технології гіпертексту / В.В. Муравський // Вісник ЖДТУ, 2009. – № 1 (47). – С. 2-9.

52. Муравський В.В. Завдання бухгалтера у повністю автоматизованій системі обліку / В.В. Муравський // Обліково-аналітичне забезпечення системи менеджменту підприємства. Львівська політехніка. – 2009. – С.99-10.

53. Муравський В. В. Селекція та облік програмного забезпечення для автоматизації діяльності торговельних підприємств / В.В. Муравський // Вісник ЖДТУ: Економічні науки. – 2010. – 3(53). – С. 162–164.

54. Мельник Н.Г. Особливості аудиту на міжнародному рівні : монографія / Наталія Мельник // Економічна криза: фактори, моделі та механізми подолання: монографія / за заг. ред. С.А. Ткаченка, М.С. Пашкевич.; М-во освіти і науки України; Міжнар. технол. ун-т «Миколаївська політехніка»; Нац. гірн. ун-т. Харк. ін.-т банк. спр. Житомир. держ. ун-т. – Дніпропетровськ: НГУ, 2015. – С. 143-152.

55. Облік і звітність за міжнародними стандартами: навчальний посібник (навчально-методичний комплекс) (2-е видання) / З. В. Задорожний, В.М. Панасюк, Є. К. Ковальчук, Л. Я. Бобрівець. – Тернопіль : Економічна думка, 2015. – 340 с.

56. Облікова політика підприємства : навч. посібник для внз / Ю.А.Верига [та ін.] ; М-во освіти і науки України, Полтав. ун-т економіки і торгівлі. – К.: Центр учб. літ., 2015. – 312 с.

57. Озеран В.О. Бухгалтерський облік – інформаційна база системи управління / В.О. Озеран, Й.В. Канак // Вісник ЖДТУ. Економічні науки. – 2016. – № 13. – С. 31-35.

58. Олексюк В. Профессиональная этика, права и обязанности аудитора //

Вестник бухгалтера и аудитора Украины. – 2003. – № 19. – С. 10-13.

59. Палий В.Ф. Нормы профессионального поведения аудиторов / В.Ф. Палий // Бухгалтерский учет. – 1997. – № 3. – С. 16–20.

60. Палий В.Ф. О кодексе профессиональной этики аудиторов / В.Ф. Палий // Аудиторские ведомости. – 1997. – № 1. – С. 39-41.

61. Пачоли Л. Трактат о счетах и записях / Под. ред. проф. Я.В. Соколова. – М.: Финансы и статистика, 1982. – 286 с.

62. Петрик О.А. Концептуальні основи й перспективи інтеграції і гармонізації аудиту в Україні / О.А. Петрик // Фінанси України. – 2006. – № 8. – С. 102-112.

63. Петрук О.М. Гармонізація національних систем бухгалтерського обліку: Монографія / О.М. Петрук. – Житомир: ЖДТУ, 2005. – 420 с.

64. Понамарев Л.Н. Экономическая культура: (сущность, направления развития) / Л.Н. Понамарев, В.Д. Попов, В.П. Чичканов. – М.: Мысль, 1987. – 269 с.

65. Прилипко С.І. Сертифікація професійних бухгалтерів в Україні / С.І. Прилипко // Облік і фінанси АПК. – 2004. – № 2. – С. 102–106.

66. Пушкар М.С. Філософія обліку / М.С. пушкар. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – 157 с.

67. Редько О.Ю. Кодекс професійної етики аудитора. Професійна незалежність аудитора (Науково-практичний коментар) // О.Ю. Редько, О.Б. Рижаківа, К.О. Редько. – К, 2010.

68. Робертсон Дж. К. Аудит [пер. с англ.] / Дж. К. Робертсон. – М. : КРМГ, 2004. – 496 с.

69. Сук Л. К. Фінансовий облік : навч. посіб. – 3-тє, переробл. і доповн. / Л.К. Сук. – К. : Знання, 2016. – 664 с.

70. Философия экономики: учеб. пособие для высш. учеб. заведений / Отв. ред. С.В. Синяков. – К.: «Альтерпрес», 2002. – 384 с.

71. Хижняк Л.М. Соціально-економічна свідомість суб'єктів як елемент економічної культури / Л.М. Хижняк // Творче, практичне і критичне мислення: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Житомир: Журфонд,

23-24 вересня 2009 року. – С. 59-63.

72. Чижевська Л.В. Бухгалтерський облік як професійна діяльність: теорія, організація, прогноз розвитку : монографія / Л.В. Чижевська. – Житомир : ЖДТУ, 2007. – 528 с.

73. Чижевська Л.В. Професійна етика як метод регулювання та регламентації бухгалтерського обліку / Л.В. Чижевська, Л.С. Скакун // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2008. – № 1(43) – С.109-114.

74. Чуніхіна С. Створення дієвої системи контролю якості в аудиторській фірмі / С.Чуніхіна // Аудитор України. – 2015. – № 1–2 (230–231). – С. 28–35.

75. Шара Є. Ю. Бухгалтерський фінансовий та податковий облік : навч. посіб. / Є.Ю. Шара– К. : ЦУЛ, 2016. – 423 с.

76. Шишкин А.Ф. О предмете этики как науки / А.Ф. Шишкин // Вопросы философии. – 1964. – № 1. – С. 21-32.

77. Яковец Ю.В. Глобализация и взаимодействие цивилизаций / Ю.В. Яковец. – М.: ЗАО «Издательство Экономика», 2003. – 411 с.

78. Birkett, Stewart B. Accounting program augmentation: NABA meets the challenge / Stewart B. Birkett, Jenice. Prather // Accounting Education (JAI). – 1996. – Vol. 1, 1 Issue 2. – P. 137-146.

79. International Journal of Auditing : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ija-online.com>.

80. Radebaugh L.H. International Accounting and Multinational Enterprises / L.H. Radebaugh, S.J. Gray, E.J. Black. – USA: WILEY, 2006. – 506 p.

81. Sihag B.S. Kautilya on the Scope and Methodology of Accounting, Organizational Design and the Role of Ethics in Ancient India // Accounting Historians Journal. – December 2014. – Vol. 31, No. 2. – P. 125-148.